
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 18 05 09 011 1

2

بلاغت عثمانیه

عموم مكاتب اعدادیه‌ده تدریس اولنمق اوزره معارف
نظارت جلیله‌سی طرفندن انتخاب وقبول بیورلشدر

اثر خامهٔ احمد جودت

بشنجی طبع

ناشری:

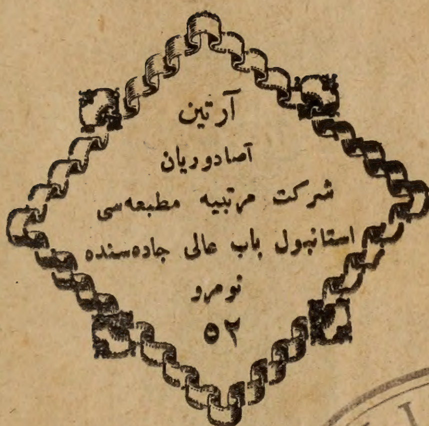

معارف نظارت جلیله‌سنك فی ٢ محرم سنه ٣٢٣ و فی ٢٤
شباط سنه ٣٢٠ تاریخلی و ١٠٧٣/٨٣ نومرولی
رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر.

استانبول

شركت مرتبیه مطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سنده نومرو ٥٢

١٣٢٣

آرتین
آصادوریان
شرکت مرتبیه مطبعه‌سی
استانبول باب عالی جاده‌سنده
نومرو
٥٢

بسم الله الرحمن الرحيم

طوائف متمدنه كندو لسانلرينك قواعدينى جمع ايله برفن مخصوص اوله‌رق تدوين ايده كلمشلردر. بوكا الك زياده اعتبار ايدن عربلردر. چونكه اساس ديانت اسلاميه اولان وفصاحت و بلاغتك طبقهٔ قصواسنده اولمغله معجزات باهره‌دن بولنان [قرآن كريم]، لسان عذب البيان عربى اوزره نازل اولديغندن آنك قواعدينى خللدن وقايه، بر خدمت دينيه اولمغله علماى عربيه بوكا فوق العاده اعتنا ايتمشلر ايدى.

لسانمزك برباشلوجه مأخذى لسان عربى اولديغنه مبنى بوراده آنك قواعدندن برآز بحث ايتمك لازمكليور.

علماى عربيه لسان عربينك قواعدينى جمع ايدرك «علم نحوى» تدوين ايتمشلر ايدى كه «كلمه‌نك احوالندن

بحث ایدن بر علم» دیمکدر. صکره علمای متأخرین بونی ایکی فنه تقسیم ایدوب برینه: «علم صرف» دیکرینه: «علم نحو» تسمیه ایتدیلر.

علم صرف ذات کلمه‌نك احوالندن بحث ایدن بر فندر.

علم نحو کلمه‌لرك حین ترکیبنده عارض اولان احوالندن بحث ایدن بر فندر.

بو ایکی فن ایله کلامك اصل معنانی افاده‌سی کیفیتی بیلنور؛ ایکیسی دخی بر مقصده خدمت ایتدیکی جهتله حقیقت حالده بر علم دیمك اولور.

بعضیلر مسائل اشتقاقی دخی بر فن مستقل اعتبار ایتمشلردر؛ لکن اکثری آنی فن صرفده داخل قیلمشلردر. لسان فارسینك قواعدی قلیل و مضبوط اولوب جمله‌سی بر فن اوله‌رق تدوین اولنمشدر.

لسان عثمانینك قواعدی قواعد فارسیه‌یه نسبتله

دها زیاده‌در. بعض قواعد فارسیه‌یی استعمال ایله برابر، بر چوق قواعد عربیه‌یه دخی رعایته مجبورز. ولسان عثمانینك صیغ تصریفیه‌سی هر لساندن اوسع ومکملدر. بو جهتله مسائل صرفیه‌سی خیلیجه واسعدر؛ فقط مسائل نحویه‌سی لسان عربینك نحوی قدر کثیر وواسع دکلدر. بو جهتله صرف ونحوینی تفریقه حاجت یوقدر. بناءً علیه بز دخی لسان عثمانینك قواعد صرفیه ونحویه‌سنی جمع ایله، برفن اولمق اوزره برلشدیروب «قواعد عثمانیه» نام کتابی تدوین ایتمشیدك، که لسان عثمانینك قواعدی حقنده الك ابتدا یازلمش اولان کتاب اودر. بعده آنی اختصار ایله «مدخل قواعد» نام رساله‌یی وصکره آنی تلخیص ایله «قواعد ترکیه» نام رساله‌جکی تألیف ایلدك.

بونلری تدرس و تعلم ایدنلر لسان عثمانی اوزره اصل معنانی طوغریجه سویلیوب یازمغه مقتدر اولورلر؛

اما فصیحانه و بلیغانه افادهٔ مرام ایده‌بیلمك ایچون «علم بلاغت» ی بیلمك لازمكلور.

قواعدعثمانیه‌نك آخرنده بلاغت‌عثمانیه‌نك تدوین وتألیفی وعداولنمشیكن حال وزمان، بووعدك انجازینه مساعد اولمدی.

بعده معارف‌عمومیه ناظری ایكن، مكاتب‌عمومیه وخصوصیه‌نك درس‌جدوللرینی ترتیب ایچون تشكیل ایلدیكم قومسیون طرفندن تألیفی عهده‌مزه تحمیل وتكلیف اولنان كتابلردن بری‌ده لسان‌عثمانی‌یه‌مخصوص اولمق اوزره بر «فن بلاغت» كتابنك تألیفی ایدی. بو كتابلردن بعضیلرینك تألیفنه موفق اولدیغم حالده اشبو «بلاغت» كتابنك تدوین‌وتألیفنه موفق‌اوله‌مدم.

مكر قوه‌دن فعله كله‌جك برچوق نوادر آثار ایله برابر، بودخی اریكه‌پیرای خلافت وجهانبانی پادشاه حقایق اكتناه بی‌مدانی ﴿سلطان عبدالحمید خان‌ثانی﴾

افنديمز حضرتلرينك عصر محاسن حصر همايونلرينه مرهون ايمش. ايشته شمدى اول وعدك انجازينه ابتدار اولنمشدر.

علماى عربيه بلاغت ايچون ايكى فن ياپمشلردر. برى: «علم معانى» در، كه آنكله كلامك مقتضاى حاله كيفيت تطبيقى بيلنور. ايكنجيسى: «علم بيان» در، كه اداى مرامك طرق مختلفه‌سنى بيلديرر. يعنى: تشبيه، مجاز وكنايه‌دن بحث ايدر.

سجع وجناس كبى كلام بليغه زينت ويرن برطاقم وجوه تحسين كلام واردر كه آنلره ده: «صنايع بديعيه» دنيلور. آنلرى تعريف ايچون دخى علم بلاغته ذيل اولمق اوزره برفن ياپوب «علم بديع» تسميه ايتمشلردر.

ادباى عربيه‌دن بعضيلرى بو اوچ فنك مجموعنى: «علم بيان» تسميه ايدوب بعضيلرى دخى اولكنه «علم معانى»، ديكر ايكيسنه يعنى: بيان ايله بديعه «علم بيان»

واوچنجه بردن «علم بدیع» دیمشلردر. بعضیلر دخی معانی ایله بیانه «علم بلاغت» دیرلر.

بز، اوچنی برعلم اعتبار ایدرك «علم بلاغت» تسمیه ایلدك. اول اعتباره كوره شمدی بوعلمی تعریف ایده‌لم.

«علم بلاغت» كلامك مزایاسنی بیلدیرن برفندر. كلامك مزایاسی، مقتضای حاله تطبیقی وتشبیه ومجاز وكنایه‌لرینك حقیله اداسی و «صنایع بدیعیه» ایله تزیینی خصوصلریدر.

لسان عثمانی اوزره اشبو علم بلاغتی بیان ایچون بو رساله‌یی بر مقدمه ایله اوچ بابه تقسیم وبعنه تعالی باب اولده: «فن معانی» یی، باب ثانیده: «فن بیان» ی وباب ثالثده: «فن بدیع» ی بیان ایده‌جكز.

بوده معلوم اولسون كه علوم عربیه اون ایكی فن اولوب بونلره «علوم ادبیه» دخی دنیلور. بونلرك سكزی «اصول» دردی «فروع» در.

اصول ثمانیه: لغت، صرف، اشتقاق، نحو، معانی، بیان، عروض وقافیه فنلریدر. فروع اربعه: انشا، قروض، شعر، محاضرات و خط یعنی: املا فنلریدر. بونلرك تفاصیلی «بیان العنوان» نام رساله‌مزده اولمغله اورایه مراجعت اولنه.

قواعد عثمانیه‌ده لسانمزك: مسائل صرف، اشتقاق، نحو؛ واصول املاسی مندرج اولمغله، اصول ثمانیه‌دن اوچنی، و فروع اربعه‌دن، برینی حاویدر.

دردست تدوین اولان «علم بلاغت» دخی معانی و بیان فنلرینی مشتمل اوله‌جغی وجهله، بوایکی فنده: «فنون اثنی عشر» دن آلتیسی مندمج اوله‌جق دیمکدر.

من الله التوفیق وعلیه التکلان

مقدمه

فصاحت، الفاظك تلفظ واستماعى طاتلو، معناسى ظاهر، يعنى: تلفظى اولنور ايكن معناسى ذهنه متبادر اولمقدر. بونك علامتى دخى الفاظك قواعد لسانه موافق والسنهٔ ادباده كثير الاستعمال اولمسيدر.

چونكه اهل لسان اولان ادبا لسانى اينجه الكدن كچوروب او مثللو الفاظى تحرى وانتخاب ايدرلر. لسانه ثقيل، قولاغه كريه كلان ومعناسنى آكلامق ايچون لغت كتابنه وفكر ايله ذهنك انعابنه محتاج اولان الفاظك استعمالندن اجتناب ايدرلر. «كلامك احسنى اودركه عوام آنك معناسنى آكلار؛ خواص دخى فضل ومزيتنى تقدير ايلر» ديرلر.

بلاغت ــ سوزك فصيح اولمق شرطيله ــ مقتضاى حاله مطابق اولمسيدر.

فصاحت ايله كلمه وكلام ومتكلم متصف اولور. بلاغت ايله يالكز كلام ومتكلم متصف اولور. بونلرك ماهيتلرينى كركى كبى ايضاح ايچون هر برينى بشقه بشقه تعريف ايدهلم:

كلمهنك فصاحتى كلمهنك تنافر حروفدن، غرابتدن وقياسه مخالفتدن سالم اولمسيدر.

تنافر حروف کلمه‌نك لسان اوزره ثقلتنی وتلفظك عسرتنی ایجاب ایدن بر کیفیتدر، که حس وذوق ایله بیلنور. «مرتفع» معناسنه «مستشزر» وایستانستیق کلمه‌لری، «ایشسز، کوجسز» لفظلری کبی.

غرابت کلمه‌نك وحشی اولمسی، یعنی: مأنوس‌الاستعمال وظاهر المعنی اولمامسیدر.

مثلا: «آتش» لفظی میانه‌مزده زبانزد اولمشدر. عربیسی اولان «نار» لفظی دخی مستعملدر. اما اصل ترکجه‌سی اولان «اود» لفظی مهجور اولمغله آنده غرابت واردر. شمدی استانبولده «اود» دینلسه اکثر ناس آکلاماز.

کذلك لسان عربیده: «اجتناب» و«تجنب» برمعنایه کلور ایسه‌ده لسانمزده «اجتناب» لفظی مأنوس الاستعمال اولوب «تجنب» لفظی زبانزد دکلدر.

کذلك آیینه‌نك اصل ترکیسی اولان «کوزکی» لفظی مهجوردر. عربجه: آیینه‌یه «مرآت» و «سجنجل» دنیلور. لسانمزده ایسه «مرآت» لفظی مستعملدر. «سجنجل» لفظی ایسه لغات غریبه‌دندر.

﴿لااله الاالله﴾ عبارۀ شریفه‌سنك اصل ترکجه‌سی: «یوقدر طاپه‌جق چالابدر آنجق» عبارەسیدر. ترکجه «چالاب» لفظۀ جلاله‌نك ترجمه‌سیدر؛ لکن شمدی لسانمزده مستعمل دکلدر.

قیاسه مخالفت کلمه نك قواعد عثمانیه یه واهل لسانك استعماله مخالف اولمسیدر .

«کلدك» یرنده: «کلدق» ، «یازدق» یرنده: «یازدك» ، «ادبسزلك» یرنده : «ادبسزلق» ، «اویغونسزلق» یرنده : «اویغونسزلك» ، «بنده لك» یرنده : «بنده کیت» ، «یازه ماز» یرنده : «یازه بیلمز» «تحریرات وارده» یرنده: «تحریرات موروده» ، «اهالئ ساکنه» یرنده: «اهالئ مسکونه» ، «مطبوعات موقوته» یرنده: «مطبوعات موقته» دینلمك کبی که «برالشام» یرنده: غلطا اوله رق «بریةالشام» یازمغه باشلاندیغی اثناده بویله برچوق غلطلر اوراق رسمیه ده کورلمکه باشلامشدر .

«منضم اولدی» دنیله جك یرده: «انضمام ایتدی» ، «منقضی اولدی» دنیله جك یرده : «انقضا ایتدی» دینلمك دخی بو قبیلدندر ؛ چونکه انفعال بابی دائما لزوم ومطاوعت ایچوندر . بناءً علیه «اولمق» ماده سیله ترکب ایدر. «ایتمك» ، «ایلمك» ، «قیلمق» ، ماده لریله ترکب ایتمز. مکرکه مجازاً بر بشقه معناده مستعمل اوله. نته کیم: «انکسار» لفظی بددعا معناسنده مستعمل اولدیغی حالده ، «انکسار ایتدی» دینلور . اما قیرلمق معناسنه اولدیغی حالده «منکسر اولدی» دینلور. «انکسار ایتدی» دینلمز.

کلامك فصاحتی اجزاسی اولان کلمه لر فصیح اولمغله برابر تنافر کلماتدن، ضعف تألیفدن وتعقیددن سالم اولمسیدر.

تنافر کلمات بعض کلماتك اتصالاتندن لسانه ثقلت کلمسکدر.

مثلا : «چوق کاسه‌لیسـلر آنك نان خوار خوان نعمتیـدر» عباره‌سنده‌کی کلمه‌لر هپ لسانمزده مأنوس‌الاستعمال ایکن بر یره کلدکلرنده، زیاده تنافر حس اولنه‌یور .

«اشجی اش پشمشمی» عباره‌سی، «اللی لیرا» ترکیبی، و :

میلن اول سرو روانك سوی اغیاره کوروب
ایلمش مشیاش زبان حال ایله ایهام صو

بیتنك مصراع ثانیسی دخی بو قبیلدندر . بو مثللو تنافر الفاظ بین‌الشعرا مذموم ایسه‌ده بعضاً هجو وتزییف مقامنده استعمال ایدر. نته‌کیم : [سروری] بویولده :

قاره قوری قاری آلدی نعمان

تاریخنی سویلمشدر .

علمای عربیه‌دن بعضیلری کلامك فصاحتنده علی‌الاطلاق تتابع اضافاندن سالم اولمسنی شرط ایتمشلردر. بعضلری «تتابع اضافات اکثریا تنـافری ایجاب ایله فصـاحتی اخلال ایدر» دیمشـلردر . لسـانمزده تتابع اضافاتك فصاحتی مخل اولدیغی درکاردر .

تتابع اضافات اوچدن زیاده کلمه‌لرك متوالیاً بر برینه مضاف قلنمسیدر. «فلانك قوناغنك قپوسنك کلیدی» کبی که درت کلمه یکدیکره مضاف قلنه‌رق اوچ اضافت متوالی اولمغله ، فصاحته خلل کلمشدر .

[فضولی] نك «حدیقة السعدا» ده :

ابکار انجم، تاب نظـارهٔ مصـائب خواتین حرامسرای نبوت ، کتوره‌میوب پردهٔ حجابه کیردی .

عباره‌سنده : التی کلمه بربرینه مضاف قلنمغله ، فصاحتدن دوشمشدر .

ضعف تألیف، کلامك ترکیبی قواعد عثمانیه‌یه و بین الادبا مرعی اولان اصوله مغایر اولمقدر .

چونکه انسانك لسانی قلبك ترجمانیدر. غرض و مرامنی افاده ایچون، مناسب کوردیکی عباره‌لری ذهننده نصل تصویر ایدر ایسه، الفاظی دخی اکا کوره ترکیب و ترتیب ایلر. ایشته قواعد لسانیه الفاظك بو وجهله تراکیبنی بیلدیرر. وقاعدهٔ تقدیم اولنه‌جق کلمه‌لرك تقدیمی ایله کلامك سبکنه خلل کلور؛ زیرا الفاظك ترکیبی معانینك ترتیب ذهنیسنه مخالف دوشر . بو جهتله عباره رکیك اولور. نته‌کیم: «بازاره کیتدم» دنیله‌جك یرده : «کیتدم بازاره» دینلمك کبی که متعلقات فعلك تقدیمی قاعدهٔ لسانمز اقتضاسندن ایکن ، بوراده مفعول الیه تأخیر اولنمشدر. [نهالستان ترکیسی] دیباجه‌سنده‌کی : « خامهٔ حمامهٔ موزون ترانهٔ دلکش اواز معرفت پرداز» عباره‌سنده مشبهك مشبه‌به‌ه مضاف قیلنمسی قاعده‌یه مخالفدر ؛ زیرا لسانمزده مشبه‌به‌ك مشبه‌ه اضافتی شایع اولوب اما عکسی معروف دکلدر. بناءً علیه بو عباره فصاحتدن عاریدر . واکر « حمامهٔ موزون ترانهٔ دلکش آواز خامهٔ معرفت پرداز» دنیلسه قاعدهٔ لسانه موافق اولور .

کذلك [شفیق‌نامه] نك « سلطان هفت اقلیم زرین دیهیم

آفتاب » عباره‌سی دخی رکیکدر؛ چونکه «زرین دیهیم» ترکیبی سلطانك صفتی اولدیغی حالده، آره‌لرینه سلطانك مضاف‌الیهی کیرمشدر؛ حالبوکه « سلطان زرین دیهیم هفت اقلیم اولان آفتاب » دینلسیدی، عباره رکاکتدن سالم اولوردی.

« درمیان ایتمك »، « درپیش ایلمك » یرنده: « درمیان ایله »، « درپیش ایله » و « رخصت کامله » یرنده: « رخصت کامل » دینلمك و « لاجل الفروخت » عباره‌سنده اولدیغی کبی کلمهٔ فارسیه اوزرینه لام تعریف کتورمك دخی ضعف تألیف قبیلندندر.

[تصویر افکار] غزته‌سنك: « پرتوذکا نوع بشرك باشنه « قونمش برنورانی همادرکه سایهٔ سعادتنی تعمیم ایده‌جك واسطه « بولنماز؛ الاکه لزومی‌قدر نهال مطبوع‌الاندامی حکمنده اولان « صحائف مطبوعه‌نك وسعت و انتشاریدر. شهبال دکل او بر « برات اقبالدرکه قنغی‌ملته مقارن اولسه رفته‌رفته‌ظلام جهالتك « زنجیر اسارتندن آزادینه حجت اولور » مقاله‌سنده‌کی « اندام « کلمه‌سی فارسی اولدیغی حالده اوزرینه لام تعریف کتورلمسی فصاحتی اخلال ایتمشدر. « آزادینه حجت اولور » ترکیبی دخی « درمیان ایله » قبیلندندر.

بروجه بالا متعلقات فعلك تأثیری سببك عباره‌یه خللی

کتورمکله کلام منثورده جائز اولماز ایسه‌ده اشعارده جائز وشایعدر .

چونکه شعرای روم اوزان فارسیه‌یی استعمال ایتدکلری کبی قواعد فارسیه‌یه توفیقاً اشعارده فعلك فاعلی و متعلقاتی اوزرینه تقدیمنی دخی تجویز ایتمشلردر. نته‌کیم :

شهد راحت کسب ایدر تدبیر منزل ایلیان
آلدی ارباب حکم بو صبرتی زنبوردن

بیتنك مصرع اولنده : « کسب ایدر » فعلنك فاعلی تأخیر و مصرع ثانیسنده : « آلدی » فعلی کندی فاعلی و مفعوللری اوزرینه تقدیم اولنمشدر .

اشعار عثمانیه‌ده بو مثللو تقدیم و تأخیرلر کثیر و شایعدر ؛ فقط موجب تعقید اولور ایسه نثرده جائز اولمدیغی کبی شعرده دخی تجویز اولنماز .

تعقید ایکی قسمدر. بری : تعقید لفظیدر ، که بروجه بالا عباره‌نك سبکنده واقع اولان خللدن ناشی کلامك معنای مراده دلالتی ظاهر اولمامقدر .

« سنی کوردکده پك زیاده ممنون اولیورم » دنیله‌جك یرده « پك زیاده سنی کوردکده ممنون اولیورم » دینلمك کبی ، که « زیاده » لفظی « ممنون اولیورم » فعلنك قیدی اولدیغی حالده آنك یانده کتورلمیوبده متعلق اولان « کوردکده » جمله‌سنك اوست طرفنه کچورلمکله کلام معقد اولمشدر .

و : تلخ ایدر آدمك البته مذاق عیشنی
باده نوش ایله بوكون ایلمه فكر فردا

بیتندن شاعرك مرادی «باده نوش ایله بوكون ایلمه فكر فردا كه فكر فردا آدمك مذاق عیشنی تلخ ایدر» دیمكدر. حالبوكه «تلخ ایدر» فعلی بیتك اولنده و «فكر فردا» ایلمه فعلندن صكره آخرنده بولنغله كلامنده «تعقید لفظی» واردر.

فهیم افندینك :

شرابدر دیه‌رك صوندی باكه ساقی جام
حواس خمسی ایله حس اولندی باده تمام

بیتی دخی بوقبیلدندر، كه شراب ایچیلور ایكن طعم و رایحه‌سی طویولور. رنكی كورینور وقدح اله آلندقده صانكه حس لمس دخی حصه‌دار ایدلمش اولور. یالكز حس سمع محروم قالور ساقی «شرابدر» دیجك او دخی حصه‌سنی آلور. بو حالده باده حواس خمسه ایله حس اولنمش اولور. لكن بومعنایی افاده ایچون «قدحی اله آلدم وشرابی كوره‌رك ورایحه‌نی طویه‌رق ایچدم» دیمك لازم كلور. یوخسه بوجمله‌لر هپ محذوف اولدیغی حالده یالكز «شرابدر دیه‌رك» سوزندن بو معنالره انتقالده صعوبت اولدیغندن كلامك معقد اولدیغی دركاردر.

تعقید معنوی بحسب اللغه منفهم اولان معنادن متكلمك مرادی اولان معنایه، یعنی: معنای حقیقیدن معنای مجازی‌یه، یامعنای كنائی‌یه ذهن سامعك انتقالنده واقع اولان خللدن ناشی كلامك معنای مقصوده دلالتی ظاهر اولمامقدر.

درکه لطفکه کلمم زیرا
سنی هردم کوره بیلمك دیلرم

بیتنده اولدیغی کبی که جانانك درکاهنه کلمك اوراده بولنماسنی اقتضا ایتدیکنه مبنی ، کلمکی نفیدن دائما اوراده بولنمق معناسی مراد اولنمشدر؛ یعنی: «سنك درکاهکدن آیرلمم؛ زیرا استرم که دائما سنی کوره بیله‌یم» دیمك اولور ؛ لکن اورایه کلمکی نفی ایتمکدن اوراده بولنمامغی نفی ایتمك، یعنی: «دائما اوراده بولنمق» معناسنه انتقال ایتمك پك بعیددر .

کذلك :

ایلمشکن وصلك اقرار ایله اسحاقه کرم
وارمی اول لطفی مجال انکاره الله عشقنه

بیتنده دخی وصلی اقراردن آنی وعد ایتمك معناسی مراد اولنمشدر؛ چونکه بر حقی اقرار ایدن کیمسه ضمناً آنك ایفاسنی وعد ایتمش دیو ادعا اولنه بیلور؛ لکن ذهنك بومعنایه انتقالنده صعوبت واردر ؛ چونکه «اقرار» لفظی «کچمشده بر حالك وقوعنی اعتراف» دیمك اولوب «آتیده ایفاسنی وعد» یرنده قوللانلماز . وکذلك :

صباحه قالمه شمعز یوسف آسا اولمه دامنکش
بزم انکشتمزدن دستمز ای ماه کوتهدر

بیتندن شاعرك مرادی «بز عاجزز. بزدن بیهوده دامنکش اجتناب اولمه» دیمکدر. چونکه صباحه قارشو مومك اوست طرفی یانمش اولور ودیبی قیصه قالورکه شاعر آنی دسته واول

حالده اوزانان فتیلنی دخی انکشته تشبیه و دستك قیصه‌لغنی عجزدن کنایه ایتمشدر ؛ لکن بونده پك زیاده تعقید واردر . تنافر حروف وکلمات ذوق وحس ایله بیلنور . غرابت ایسه علم لغته ، قیاسه مخالفت فنّ صرفه ، ضعف تألیف ایله تعقید لفظی فن نحوه عائددر . خارجده تعقید معنوی قالوب آکا دخی علم بیان متکفل اولور ؛ چونکه تعقید معنوی معنائی مجازیه وکنایه‌ده بولنور . بونلر ایسه علم بیان ایله بیلنور .

متکلمك فصاحتی برملکه‌در که آنکله متکلم کندو مقصدینی الفاظ فصیحه ایله افاده‌یه مقتدر اولور .

متکلم فصیح ابتدا کلمات فصیحه‌یی تحرّی وانتخاب ایلر . ثانیاً هر کلمه‌یی مشاکل ومناسبی اولان کلمه ایله مزج وترکیب ایدر ؛ چونکه کلمه‌لر ذاتاً فصیح اولمدیغی حالده حسن ترکیب ایله کلامه فصاحت کلمز . متناسب اولمیان کلمه‌لر ذاتاً فصیح اولسه‌لر بیله یان یانه کتورلدکلری تقدیرده بربرندن متنافر اولورلر . بو ایسه « تنافر کلمات » دیمك اوله‌رق کلامك فصاحتنی اخلال ایدر وکلمه‌لر نقدر متناسب اولورلر ایسه کلامك سلاستی اوقدر زیاده اولور .

سلاست ؛ کلامك لسان اوزره سهولت ایله جریان ایدیشیدر .

(بیت مجرده)

بیور مجلس انسه ای مست ناز
نی و می مهیا کمان دلنواز

کبی .

بعض ادبای عربیه‌نك بیاننه كوره ، كلمات فصیحه ، ایکی قسمه منقسمدر و هر قسمك موقع مناسبی واردر .

قسم اول ؛ « الفاظ جزله » یعنی : قالین و آغر لفظلردر. « جلادت » ، « خطابت » ، « قضا » ، « اقتضا » ، « تیغ غدر » کبی .

قسم ثانی ، « الفاظ رقیقه » یعنی : لطیف ، خوش ، نازك وملایم لفظلردر. « زلف سمنبوی» « سرو ناز» « ماه‌سیما» کبی.

الفاظك قولاغه طوقونمسی ، اشخاصك كوزه كورنمسی كبیدر . شویله‌كه : الفاظ جزله ، وقور ومهیب اشخاص کبی تخیل قلنور . حرب و ضرب و تقریع و تهدید کبی مقاملره یاقیشور . الفاظ رقیقه. مزاجی لطیف ومشربی ملایم اشخاص کبی تخیل اولنور وتغزّل ، تلطیف ، جلب مودّت واستعطافه دائر اولان كلاملره یاقیشور . بناءً علی ذلك ، فصحادن بعضیلرینك الفاظی ، سلاحلرینی طاقنمش، حربه حاضرلنمش انسانه بکزر. بعضیلرینك الفاظی، كوزل كینمش، انواع حلی طاقنمش نساء حسانه بکزر . اوایکی صنفدن اولنلر ، الفاظ جزله استعمالنه مألوف اولوب اویولده كسب ملكه وسائره تفوق وتقدّم ایدنلر

دیمك اوله‌رق ، متین قصیده‌لر سویلرلر ؛ لکن غزل طرزنده کلاملری ، اوقدر اعلی اولماز. صنف ثانیدن اولنلر ، الفاظ رقیقه استعمالنه مأنوس اولوب او یولده کسب ملکه و تقدم ایدنلر دیمك اوله‌رق ، لطیف غزللر سویلرلر ؛ لکن متانتجه کلاملری ، اول مرتبه اعلی اولماز .

قرآن کریم ایسه ایکی یولده دخی فصحایی عاجز قیلمشدر. زیرا الفاظ جزله ورقیقه‌دن هر بری، مقامیله متناسب اوله‌رق مستعملدر. مثلا: «یوم قیامت» و «عذاب جهنم» کبی شدت مقامنده ، الفاظ جزله و رحمت ، مغفرت ، لطف وتسلیت مقامنده ، الفاظ رقیقه وارد اوله‌رق ، اوّلکی صورتده اولان آیات کریمه، غایت متین وایکنجی صورتده اولان آیات کریمه، غایت لطیفدر .

کلام متین، اول کلامدر که الفاظ جزله‌دن ترکب ایدر وترکیبی مفرغ اولور، یعنی : قالبدن دوکمه کبی ، کلمه‌لر بر برینه طبیعی مربوط کورینور؛ دوکوك صاچیق اولماز . نفعینك:

دکلدر کهکشان جلّاد قهری تیغ عدلیله
چاوب چاك ایلدی فرق سرچرخ ستمکاری

بیتی کبی .

کلام لطیف. اول کلامدر که الفاظ رقیقه‌دن ترکب ایدر. وطبعه انبساط ویره‌جك معانی‌یی متضمن اولور. فغانینك :

شمیم کاکلن آلمش نسیم کلشنده
دیمشکه سنبله سنده امانت اولسون بو

بیتی کبی .

سلاست، بعضاً متانت ایله و بعضاً لطافت ایله مجتمع اولور.

نته‌کیم: فهیم افندینك :

کثرت حرص وامل خاطر پرانده‌در
مار و مورك یوه‌سی خانهٔ ویرانه‌در

بیتی هم سلیس وهمده متیندر و آکاهك :

نه شیشه‌یم نه سبوی میم نه آینه
دوشرمی سنك ملامتدن احتراز بکا

بیتی، هم سلیس وهمده لطیفدر .

سلاست وجزالت، یارقت ومتانت، یالطافت حسبیله کلامك درجات مختلفه‌سی واردرکه حس وذوق ایله بیلنور .

قرآن کریمك اصل اعجازی، اکرچه معناسی اعتباریله‌در؛ لکن الفاظ قرآنیه ، درجهٔ قصوای فصاحتده اولوب سلاست و متانت ویالطافتی اعتباریله دخی فصحای عربی عاجز قیلمشدر .

کلامك بلاغتی، مقتضای حاله مطابقتیدر. یعنی : مقامه مناسب اولان وجهله تصویر وترتیب اولنمسیدر، فقط فصاحتی دخی شرطدر. فصاحت بولنمیان کلامده، بلاغت دخی بولنماز.

ادیب اولان کیمسه ، شاعر اولسون ، منشی اولسون ، قیومجی‌یه بکزر ؛ نصل که قیومجی، حلیاتدن بر شی یاپه‌جق اولدیغی حالده اوّلا : درر وجواهری سچر ، ثانیاً : آنلرك متناسب اوللرینی یان‌یانه دیزرایسه ادیب دخی کلمات فصیحه‌یی سچرو آنلری یکدیکرندن متنافراولمیه‌جق وجهله دیزر. ایشته

آنك بوایكی ایشی فصاحت دیمكدر؛ فقط قیومجینك بر وظیفه‌سی دها واردركه یاپه‌جغی شیئك نره‌یه طاقیله‌جغنی بیلوب‌ده آكا كوره ایشلمه‌سیدر. یوخسه كردنلك ییچمنده بر بیوك كوپه یاپار ایسه ایشه یارامز. ایشته بوامر ثالث دخی مقتضای حاله مطابقتك مثالیدر.

بوراده حالدن مراد، حاصل معنای افاده ایله برابر بر خصوصیتی اعتباره سبب اولان شیدر، كه آكا «مقام» دخی دینور. كلامك اویله بروجه مخصوص اوزره ایراد اولنمسندن مقصود اولان اغراضه: «معانیٔ ثوانی» وتركیبك مجموع مدلولاتنه: «معانیٔ اوّل» دنیلور.

مثلا: بر خواجه، چوجقلره عقاید دینیه تعلیم ایدركن «انسان اولدكدن صكره دیریله‌جكدر» دیر وبو خصوصده چوجقلر، خالی الذّهن اولدقلرندن كلامی تأكیده محتاج اولمیوب بویله اطلاقی اوزره براغور؛ اما آخرتی منكر اولان كیمسه‌یه خطاب ایده‌جك اولدیغی تقدیرده: «انسان اولدكدن صكره البته دیریله‌جكدر» دیو كلامنی تأكید ایلر. بوصورتده «البته» قیدی، اصل معنی اوزرینه زائد برخصوصیتدر ومجموع عباره‌نك مدلولی، معانیٔ اوّلندر ومخاطبك انكارینی رد ایتمك، معانیٔ ثوانیدندر؛ كه كلامك مؤكد اوله‌رق ایرادندن غرض اودر ومخاطبك انكاری، مقام تأكیدر؛ یعنی: كلامك تأكیدینه سبب اولان برحالدر وكلام مؤكد، بوحال ومقامك مقتضاسیدر.

كذلك ، مخاطبك فطانت وغباوتى بر حالدر، كه هر بری كلامك بر وجه مخصوص اوزره ايراد اولنمسنى اقتضا ايدر . شويله كه : فطين اولان كيمسه‌يه بر طاقم دقيق و نكته‌لو سوزلر سويلنوركه غبى‌يه سويلنمسى مناسب اولماز. هر برينه مناسب وجهله سوز سويلمك ، مقتضاى حاللريدر . [كلموا الناس على قدر عقولهم] حديث شريفى ، بو دقيقه‌يه اشارتدر .

شهريلر ايله قرويلرى دخى خطابده بووجهله فرق وتمييز ايتمك وهر برينه، درجهٔ فهم وادراكلرى قدر سوزسويلمك لازم كلور .

كذلك سوزى بعضاً ايجاز، بعضاً اطناب ايلمك دخى بر حال ومقامك مقتضاسيدر .

متكلمك بلاغتى، بر ملكه‌دركه متكلم ، آنكله تأليف كلام بليغه مقتدر اولور .

كلامك حدّ ذاتنده حسنى وعندالبلغا مقبوليتى ، مقتضاى حاله مطابقتى حسبيله‌در . مقتضاى حاله مطابقت ومصادفه‌سى نقدر اتم اولورايسه اومرتبه بليغ واعلى اولور . حسن و مقبوليتده انحطاط درجه‌سى دخى بو خصوصده اولان نقصانى ايله متناسبدر . مقتضاى حاله مطابق اولميان كلام ايسه عندالبغا « اصوات حيوانات » قبيلندن عد اولنور .

علماى عربيه‌نك بيان ايتدكلرى وجهله بلاغتك ايكى

اوجی واردر. بری: اڭ آشاغی درجه‌سیدرکه آنڭ مادونی، بلاغتدن عاری دیمك اوله‌رق، عندالبلغا اصوات حیواناته ملحق اولور. دیگری: اڭ اعلا درجه‌سیدرکه قابل تنظیر اولمیان درجه‌سی دیمك اوله‌رق، قرآن کریمه مخصوصدر. الفاظڭ سلاستی وجزالت یا رقتی دخی موجب فضیلت و مقبولیت اوله‌رق، بر وجه‌بالا امر اعجازی مؤید اولور ایسه ده قرآنڭ اصل اعجازی بو خواص معنویه ایله‌در. ایشته بوایکی اوجك آره‌سنده‌بلاغتڭ درجات متفاوته‌سی واردر. بعضاً بر مضمونی قاچ شاعر، یامنشی بیان ایتدکلرنده، کوریلورکه یکدیگره درجه درجه تفوق ایدرلر. بودرجه‌لر، کلامڭ مقتضای حاله مطابقتی حسبیله تعین ایدر؛ چونکه اشخاص نصل که صور مخصوصه‌لریله متشخص و متمیز اولورایسه کلاملر دخی خواصیله متمیز وممتاز اولورلر.

کلامڭ خاصیتی ایسه معانی اوّلی، ذهنده معانیٔ ثوانی‌یه انتقال اولنه‌بیله‌جك صورتده تصویر والفاظی دخی آڭا کوره ترتیب ایتمکدر. بو دخی کلامی، مقتضای حاله تطبیق دیمکدر.

کلامڭ مقتضای حاله کیفیت تطبیقی، « فن معانی » ایله بیلنور. دیمك اولورکه اصل بلاغتی بیلدیرن، فن معانیدر؛ فقط کلامده تشبیه، مجاز وکنایه بولنور ایسه آنلرڭ دخی حقیله ایراد اولنمسی لازم اولور بوایسه « فن بیان » ایله‌معلوم اولور. چونکه‌طرق ادای مراد اوچدر. حقیقت، مجاز، کنایه‌در.

حقیقت، موضوع لهنده مستعمل اولان لفظدر. مجاز، موضوع لهی اولان معنانك ارادهسی جائز اولمیوب دیکر معناده مستعمل اولان لفظدر. کنایه، اول لفظدرکه موضوع لهی اولان معنانك ارادهسنه برمانع اولمدیغی حالده، آندن دیکر معنی اراده اولنور.

سادهجه و دوزجه حقیقت وجهله مقتضای حاله مطابق اولهرق ایراد اولنان کلام بلیغ اولور؛ فن بیانه تعلق ایدر جهتی اولماز . اما بعض مخیلات ایله کلامی زنکین ایتمك ایچون بعض تشبیهات کتوریلور ایسه قواعد بیانیهیه توفیقی لازم کلور . تشبیهاتده نیجه لطائف ونکت بیانیه بولنور . وتشبیه، بر نوع کنایه قبیلندن عد اولنور . مثلا : «فلانك یوزی بدر کبیدر» دینلدکده، اکرچه بو موضوع لهنده مستعمل ایسهده مفهوم وضعیسی مراد اولمیوب بلکه «یوزی پك کوزل وغایت لطیف» معناسی اراده اولنور . کنایات ومجازات ایسه هپ بو مثللو نکت ولطائفه مبتنیدر .

الحاصل معنای حقیقیدن بشقه برمعنا اراده اولندیغی حالده کیفیت دلالتك اصولنه رعایت اولنمق لازم اولوب بو دخی «فن بیان» ایله بیلنور .

فن بیانجه معانئ حقیقیه «معانئ اول» وتشبیه، کنایه ومجازات ایله اراده اولنان معنالر «معانی ثوانی» عد اولنور. بناءً علی ذلك، بعض علمای عربیه بلاغتی: «متکلمك تأدیهٔ معناده خواص تراکیبك حقنی ایفا وانواع تشبیه، مجاز وکنایهیی

حقیله ایراد ایده بیله جك حده بالغ اولمسیدر» دیو تعریف ایلمشدر.

تفصیلات سابقه‌دن آكلاشلدی كه فصاحت ایله بلاغت بیننده عموم وخصوص مطلق واردر. هر بلیغ فصیحدر، اما هر فصیحك بلیغ اولمسی لازم كلمز. نیجه فصیح آدملر واردر كه سوزی مقتضای حاله تطبیق ایتمیوب زائد، ناقص وصدددن خارج سوزلر سویلدكلری جهتله آنلره بلیغ دنیلمز.

بو وجه مشروح، كلامك حسن ذاتیسی، بلاغتیدر. وارتفاع شان واعتباری بلاغتی حسبیله‌در. سجع وجناس كبی صنایع بدیعیه دخی تزیینات قبیلندن اولوب كلام بلیغه «حسن عارضی» كتورور؛ اما حسن ذاتیسی، یعنی: بلاغتی اولمیان كلامی صنایع بدیعیه ایله تزیین ایتمك بر چركینه حلی كرانبها طاقمق كبیدر.

اسلاف ادبا بلاغته زیاده اعتنا ایدوب صنایع بدیعیه یه پك اوقدر اعتنا ایتمزلردی. متأخرین بونلره زیاده اهمیت ویردی. صكره‌لری بلاغتجه قوت و مهارت آزالدقجه صنایع بدیعیه یه لزومندن زیاده اعتنا ایدیلور اولدی. اشعار ومنشآتمز هپ طاتسز طوزسز صنایع بدیعیه ایله طولدی. بوكا سبب دخی ادبامزك میدان بلاغتده راجل اولملریدر كه قصورلرینی ستر ایچون كلاملرینی تزیینات بدیعیه یه بوغارلر. بو بیچاره‌لر؛ ظن ایدرلر كه صنایع بدیعیه نقدر چوق اولورایسه كلام اوقدر كوزل اولور. ادبا ایسه دیمشلردر كه: «صنایع بدیعیه یوزده‌كی بنلر كبیدر؛ بر ایكی اولورایسه كلامه حسن ویرر. چوق اولورایسه قبیح اولور.»

برده، لفظ معنایه تابع اولمق لازم کلور ایکن، نیجه منشیلر عکسنی التزام ایله سجع بولمق ایچون تکلیف ومعنایی محسنات لفظیه‌یه فدا ایدرك بلاغت کلامه خلل کتوررلر .

قالدی‌که کلام مسجع شعر کبی خیالی و مصنوع حکایاته واخوانیاته ، یعنی : اخوان ویاران آره‌سنده تعاطی اولنان مراسلاته یاقیشور؛ اما علوم وفنونه دائر اولان کتب ورسائل، فرمانلر، عمومه خطاباً یازیلان اوامر سلطانیه و سائر محررات رسمیه، صکوك شرعیه وقانونیه هپ ترسیل یولنده یازلملیدر .

چونکه علوم وفنونه دائر اولان کتب و رسائلده مقصد آنجق مسائلی اك واضح یولده تعلیم وتفهیم اولدیغندن بونلرده تزیینات لفظیه یاقشماز. وسجع برنوع تکلف دیمك اولدیغندن محررات رسمیه‌ده آندن ابا ایدلملیدر. صکوکده ایسه قواعد شرعیه و قانونیه‌نك مقتضاسی نه ایسه آنی عینیله یازمق لازم کلور. زیاده ونقصان قبول ایتمز. بودخی کلام مسجعه الویرمز. بناءً علی ذلك بونلرده سجع مکروهدر؛ مکرکه طبیعتیله برسجع دوشمش اوله. منشیان وکتابمز ایسه بروقتدنبرو شاهراه بلاغتی اونوتدیلر. محررات رسمیه‌ده هپ طریق تسجیعی التزام ایتدیلر. بناءً علیه رسمیاتده‌کی بوسجع مراقی محکمه‌لره‌دخی سرایت ایدوب بو جهتله نیجه حجج شرعیه‌نك اصول صکی بوزولدی . ایشته بو حاللر لسانمزك بلاغتجه کیرو قالمسنه سبب اولمشدر .

لاحقه

کلام برنسبت تامه‌یه دلالت ایدن جمله‌در. شویله‌که: برحال وصفت برشیئه نسبت اولنور ومخاطب آلدن فائدهٔ تامه حاصل ایدوب آنك اوزرینه سکوت ایتمك صحیح اولور. ایشته او نسبته اسناد وطرفیندن برنجیسنه «مسند الیه» ایکنجیسنه «مسند» دنیلور.

کلامك مدلولی اولان اشبو نسبتك خارجده مطابق، یاغیر مطابق اوله‌جغی برنسبت وار ایسه اول کلامه: «خبر» و«جملهٔ خبریه» دنیلور.

مثلا: «خواجه افندی مکتبده‌در» کلامی برخبردرکه خواجه فی‌الواقع مکتبده ایسه بوکلامك مدلولی اولان نسبت خبریه آکا مطابق اولور، دکل ایسه مطابق اولماز. اکر اویله برنسبت خارجیه بولنماز ایسه «انشا» و«جملهٔ انشائیه» دنیلور.

مثلا: «کلسون»، «کلسیدی» کبی طلب وتمنی فعللرینك مدلوللری اولان نسبتدن قطع نظر ایله خارجده بشقه برنسبت یوقدر. صیغ عقددن اولان «آلدم» «صاتدم» فعللری دخی انشا اولوب اکرچه بونلرك مدلولی اولان نسبتلردن بشقه خارجده دخی نسبتلر وارایسه‌ده بونسبت خارجیه‌لر اول صیغه‌لر ایله ایجاد اولنور؛ یوخسه آنلرك مدلوللری اولان نسبتلرك مطابق اولوب اولمیه‌جغی نسبت خارجیه دکللردر. اما «دون

فلان مالی صاتدم» دنیلدکده دون واقع اولان عقد بیعی حکایه دیمك اولەرق «خبر» اولور ودون اویله برعقد بیع واقع اولمش ایسه بو خبرك مدلولی اولان نسبت آکا مطابق و اکر واقع اولمامش ایسه غیر مطابق اولور.

کذلك « صاتارم » ، یا «صاتیورم » و یاخود « صاتەجغم » صیغەلری اخبار اولمغله بونلرك مضمونی اولان نسبت ذهنیەدن بشقه زمان حالده ، یامستقبلده بر عقد بیع بولنمق لازمکلور.

« نسبت خبریه » که برشی واقعدر ، یاخود واقع دکلدر، یعنی: «برشی دیکرشیئه ثابتدر.» یاخود « ثابت دکلدر» دیمکدر. بونسبت اکرنسبت خارجیه‌یه مطابق ایسه « صادق »،دکل ایسه « کاذب » دنیلور . بناءً علیه «خبر، صدق وکذبه محتمل اولان کلامدر » دیو تعریف اولنور .

« نسبت خبریه» نك ایکی جهتی که وقوع ولا وقوعدر . اکرعقل بوجهتلردن برینی ترجیحاً تصدیق ایلر ایسه «یقین» تسمیه اولنور. وخبر، اکرظنی مفید اولور ایسه، «قضیهٔ ظنیه» ویقینی مفید اولور ایسه، « قضیهٔ یقینیه » دنیلور .

قضیهٔ ظنیه قرائن و اماراتدن مأخوذ اولان قضیه‌در ، که عقل آنی ظن غالبه مبنی حکم ایلر ایسه‌ده نقیضنی دخی تجویز ایلر. بوجهتله ظنیاتك جمله‌سی نظریدر. اماقضیهٔ یقینیه، یا «بدیهیه» ویاخود « نظریه » در .

نظریه، عقلك بردلیل ایله تصدیق ایلدیکی قضیه‌در، که دلیلنك

مقدماتی هپ یقینیاتدن ایسه «یقینیه» والا «ظنیه» در. مثلا: کیجه قرا کلقده طولاشان برشخص حقنده: «بو آدم خرسزدر؛ زیرا کیجه قرا کلقده طولاشیور. بویله قرا کلقده طولاشان کیمسه خرسز در.» دنیلدکده عقل اول شخصك خرسز اولدیغنه حکم ایلر ایسه‌ده نقیضنی دخی تجویز ایلر؛ چونکه قرا کلقده طولاشمسی بر سبب فوق العاده‌یه مبنی اولمق دخی عقلاً محتملدر. بوجهتله دلیل «ظنی» اولمغله اول قضیه دخی «ظنیه» در.

اما «برمثلثك اوچ زاویه‌سی ایکی قائمه‌یه مساویدر» قضیهٔ نظریه‌سنی اثبات ایدن برهان هندسینك مقدماتی هپ یقینیاتدن اولمغله بو «قضیهٔ نظریه» دخی «قضیهٔ یقینیه» در. «قضیهٔ بدیهیه» دلیل ایله اثباته محتاج اولمقسزین عقلك جزماً حکم وتصدیق ایلدیکی قضیه‌در، که ایکی قسمه منقسمدر. بری: «بدیهیهٔ عقلیه»، دیکری: «بدیهیهٔ حسیه» در. بدیهیهٔ عقلیه اول قضیه‌درکه عقل آنك تصدیقنده خارجه داشماز وحواسك توسط واعانه‌سنه محتاج اولمز؛ بلکه مجرد موضوع و محمولنی تصور ایدیجك، بینلرنده‌کی نسبت حکمیه‌یی جزماً تصدیق ایدیویرر. بونلره: «علوم متعارفه» دنیلور.

مثلا: «کلّ جزئندن بیوکدر»، «کلّ مجموع اجزاسنه مساویدر»، «بر مقداره مساوی اولان مقدارلر متساویدر»، «دائره مربع دکلدر»، برایکینك یاریسیدر»، «براوچ دکلدر»،

شایان آنجق بو « بدیههٔ اساسیه » ایله آندن تولد ایدن « بدیهیات عمومیهٔ خمسه » در. دیگر «بدیهیات عقلیه» ده ، درجه درجه دلیله بکزر تنبیهلر بولنور.

اما « بدیهیات حسیه » مشاهدات ، حدسیات ، مجربات و متواتراتدر . « مشاهدات » اول قضیه‌لردرکه مجرد حس ایله جزماً تصدیق اولنور . «آتش یاقیجیدر» « قار صوغوقدر» « تیمور یموشاق دکلدر» قضیه‌لری کبی .

« حدسیات » اول قضیه‌لردرکه بعض مشاهدات اوزرینه حدس ایله دفعةً ، یعنی: سنوحات قبیلندن اوله‌رق ذهنده حاصل اولان قیاس خفی واسطه‌سیله عقل آنلری جزماً تصدیق ایلر . «قمرك ضیاسی کونشدن مستفاددر» قضیه‌سی کبی که قمرك کونشه نسبتله اوضاعی تبدل ایتدکجه تشکلات نورانیه‌سنك اختلافی مشاهده اولنه‌جق . « اکر قمرك نوری کونشدن منعکس ومستفاد اولمسه ، اوضاعی تبدل ایتدکجه تشکلات نورانیه‌سی مختلف اولمز ایدی » دیو دفعةً قلبه سنوح ایدن قیاس خفی واسطه‌سیله عقل اول قضیه‌یی جزماً تصدیق ایلر .

«مجربات» اول قضیه‌لردرکه تکرر مشاهده ایله عقل آنلری جزماً تصدیق ایلر . « مغنزیا مسهلدر » قضیه سی کبی ، که ل.ی.التجربه هرنه زمان مغنزیا ایچلسه ، اسهال ایلدیکی کوریلنجه ، عقل آنك « مسهل» اولدیغنی جزماً تصدیق ایدر.

متواترات اول قضیه‌لردرکه آنلری کذب اوزرینه اتفاقلری

عقلاً محال اولان جم غفیر خبر ویرمکله جزماً تصدیق اولنورلر. [مکه] و [بغداد] ی کورمدن، موجود اولدقلرینی تصدیق ایتمك کبی.

«بدیهیات عقلیه» ده حکم آنجق موجود ذهنی ومفروض اوزرینه اولوب موجود خارجی ومحقق اوزرینه دکلدر. مثلا: «دائره مربع دکلدر» دیدیکمزده، دائره‌نك خارجده موجود اولوب اولماسی آرانمیوب، دائره موجود اولسون اولمسون، موجود اولدیغی تقدیرده «مربع دکلدر» دیمك اولور. بناءً علیه بدیهیات عقلیه‌ده محمولك موضوع ایله اتحادی، یاخود عدم اتحادی عقلاً ضروریدر. نقیضلری محال عقلیدر.

اما «بدیهیات حسیه» ده حکم موجود خارجی اوزرینه اولوب محمولك موضوعه ثبوتی بویله ضروری دکلدر. عقلاً استثنا قبول ایده بیلور؛ کلیتلری ملاحظه کوتورر. بوجهتله نقیضلری محال عادیدر؛ چونکه مشاهداتده غلط وخطا احتمالی واردر. مثلا: بر پارچه‌سی صوایچنده بولنان دکنك قیریق کبی کورینور. بوایسه غلط حس بصردر. بناءً علی ذلك مشاهداتده نظرهٔ اولایه آلدانمیوب حقیقت حالی تحری وتحقیق ایلمك لازم کلور. حالبوکه بالذات مشاهد اولان شیلرده بویله غلط وخطا احتمالی اولنجه، تجربه واسطه‌سیله مشاهداتدن مأخوذ ومنتزع اولان قضایای کلیه‌یی کافهٔ احتمالات عقلیه‌دن قورتارمق مشکلدر. مثلا: مغنزیانك مسهل اولدیغی مجزوم ایکن، بعض موانع حیلولتیله حکمی تخلف ایتمك عقلاً ممکندر.

«مقدمات یقینیه» یولنسه‌بیله، مجرد مخاطبك عندنده مسلم اولدیغی جهتله قوللانیلور. آخره تعدی ایدن کمسنه‌یی «جورقیبحدر» دیو اقناع ایتمك؛ وحضرت عیسی (علیه السلام) ك باباسز اولدیغنی انکار واستبعاد ایدن بریهودی‌یی حضرت آدم (علیه السلام) ك هم باباسز، هم آناسز اولدیغنی بیانیله اسکات ایلمك کبی.

وغرض اگر ناسه وعظ ونصیحت ایسه، «خطابه» دینور. ومقبولات وظنیاتدن مرکب اولور. واعظ وخطیبلرك نطقلری کبی. خطابتك ناسه حسن تأثیری اولمق حسبیله فوائد عظیمه‌سی واردر.

وغرض اگر قوهٔ نطقیه ایله ترغیب، یاتنفیر یولنده مخاطبك ذهننده بر تأثر حاصل ایتمك ایسه، مخیلاتدن ترکیب اولنور. واهل منطق اصطلاحنجه: «شعر» دنیلور؛ گرك منظوم اولسون، گرك منثور اولسون. اما علمای عربیه اصطلاحنجه، شعرك موزون ومقفا اولمسی لازمدر. موزون ومقفا اولمدیغی حالده مخیل اولسه‌بیله «شعر» دنیلمیوب «نثر» دنیلور. بویله مخیلاتدن مرکب اولان نثرلرده اکثریا سجع وجناس کبی «صنایع بدیعیه» یه رعایت اولنور. وهمیاته گلنجه: متکلم اگر بونلری عن اعتقاد درمیان ایلرایسه، آنلردن مرکب اولان دلیله «سفسطه» دینور. واگر مجرد مخاطبی تغلیط ایچون سویلر ایسه، آنلردن مرکب اولان دلیله «مغالطه» دنیلور.

بوبحثلر علم منطق مسائلندن اولمغله تفصیلنی ایستیانلر «معیار سداد» نام رساله‌مزه مراجعت ایلسون.

مغالطه مذمومدر . سفسطه‌ایسه، « جهل مرکب» دیمك اولدیغی جهتله آندن تخلیص نفس ایتمك چاره‌سنه باقمليدر.

مخیلات تشبیه، مجاز و کنایه قبیلندن اولمغله «علم بیان»ه عائد مسائلدندر.

خطابه‌نك ناسه حسن تأثیر حاصل ایتمسی ایچون هر فقره‌سنك مقتضای حاله تطبیقی الزمدر. و اکثریا «ترسیل» یولنده ایراد اولنوب «سجع» التزام اولنماز.

جدلده یقینیات آرانماز. برهانده ظنیات قبول اولنماز ؛ بلکه مبحثك ایجابنه‌کوره یقینیاتك نوعنه دخی دقت اولنمق لازم کلور. مثلا : «حکمت طبیعیه» دلیللرنده « بدیهیات حسیه » یه استناد اولنور . اما « براهین هندسیه »نك کافهٔ علوم متعارفه‌یه مستند اولمسی لازمدر . « برهان هندسی» ایله بر مسئله اثبات اولنه‌جق یرده « پرکار » ایله اثبـاته چیقشیلور ایسه صدددن چیقلمش اولور .

چوق دفعه دلیللرك بعض مقدماتی طی اولنور. بو دخی« فن معانی»نك ایجاز بحثنه دائر اولان مسائلدندر.

علم «منطق» مجرد افکارك میزانی اولمق حسبیله علوم لسانیه‌دن دکلدر . اما « علم بلاغت مزایای کلامك کیفیت افاده‌سندن، طرق اداسندن وکلام بلیغك وجوه تحسیننندن باحث اولمغله، علوم لسانیه‌دندر. دیبـاجه‌ده اشعار اولندیغی اوزره بو رساله اوچ بابه منقسمدر .

باب اوّل : کلامك مقتضای حاله تطبیقی کیفیتنی بیلدیرر.

باب ثانی : «تشبیه» «مجاز» و «کنایه»دن بحث ایدر .

باب ثالث : « صنائع بدیعیه »یی تعریف ایلر .

بلاغت عثمانیه

باب اول

کلامك مقتضای حاله مطابقتی حقنده اولوب بر مقدمه ایله یدی فصلی مشتملدر

﴿ مقدمه ﴾

ترکیب، ایکی قسمدر. قسم اول: «ترکیب ناقص» وقسم ثانی: « ترکیب تام » در .

ترکیب ناقص نسبت ترکیبیه‌یی مفید اولان ترکیبدر نته‌کیم: « کوله‌رك کلان افندینك اوشاغی » عباره‌سنده‌کی «حال ترکیبی» و«ترکیب وصفی» و «ترکیب اضافی » کبی .

ترکیب تام نسبت تامه‌یی ، یعنی : اسنادی مفید اولان ترکیبدرکه بالاده بیان اولندیغی اوزره « کلام» تسمیه اولنور . وآڭا «جمله» دخی دنیلور .

فقط « جمله » ایله « کلام » بیننده عموم وخصوص مطلق واردر .شویله‌که : ترکیبك متضمن اولدیغی اسناد اکر مقصود بالذات ایسه ایکیسی مجتمع اولور. دکل‌ایسه یالکز «جمله» دنیلور، « کلام» دنیلمز.

مثلا: «عدالت کوزلدر» ترکیبی هم کلام ، هم جمله‌در . اما [فضولی] نك :

« او ماهیلرکه دریا ایچره‌در ، دریایی بیلمزلر »

مصراعی ایکی جمله‌یی متضمن بر کلامدر . و مقصود بالذات اولان اسناد آنجق «بیلمز» فعلنك «ماهیلر»ه اسنادیدر. و «دریا ایچره‌در » جمله‌سی ماهیلرك صفتی اوله‌رق اسنادی مقصود بالذات اولمدیغندن آکا « کلام » دنیلمز .

کذلك : «فلان افندی مجلهٔ احکام عدلیه اوقور ایکن چوق چالیشوردی » ترکیبی ایکی جمله‌دن مرکب بر کلامدر . ومقصود بالذات آنجق «چالشمق» فعلنك مسند الیهه اسنادی اولوب « مجله اوقور ایکن » ترکیبی ، بر «جملهٔ حالیه» اوله‌رق اسنادی مقصود بالذات دکلدر .

بعضاً جمله‌لر مفرد ایله مأول ومفردلر کبی نسبت تقییدیه‌یی مفید اولور . «صیغهٔ صله» کبی .

کلامك اجزاسی «عمده» و «فضله » دیو ایکی قسمه تقسیم اولنور «مسند الیه» ایله «مسند» «عمده»در. آنلرك «مضاف الیه» و «صفت» کبی قیدلری ایله ، « متممات جمله » دخی « فضله » در .

کلامك متضمن اولدیغی اسناد دخی- بالاده بیان اولندیغی اوزره - «خبر» و «انشا» قسملرینه منقسمدر . کلمه‌لر یکدیکری اوزرینه عطف اولندیغی کبی جمله‌لر دخی بعضاً عطف ایله‌یکریکرینه وصل و بعضاً یکدیکرندن فصل اولنور. ولنکتهٔ سوز بعضاً قیصه سویلنور .

ایشته بو موادك هر بری ان شا الله تعالی بشقه بشقه فصللرده بیان اولنه‌جقدر .

﴿ فصل اول ﴾

احوال مسند الیه بیاننده در

مسندالیه کلامك برنجی رکنیدر . برقاعده مسند اوزرینه تقدیم اولنور. بعضاً «قصر» معناسنی افاده ایچون تأخیر قیلنور. نته‌کیم: «اودر بوکا سبب» دینورکه « سبب آنجق اودر» دیمك اولور وبعضاً وزن وقافیه ایچون تأخیر ایدیلور .

مصرع طحرره :

« یاقشماز اهل کمال ووقاره فرط مزاح » کبی

بعضاً دخی قرینهٔ ظاهره یه مبنی ، مسند الیهك ذکری عبث کوریله‌رك ، حذف اولنور .

نته‌کیم : «فلان آدم نصلدر» دیو سؤال اولندقده ، مسند الیه حذف اولنه‌رق « اییدر » دیو جواب ویریلور .

بعضاً مسند الیهك اسمنی مخاطبك بشقه‌سندن کتم ایتمك ، یاخودلدی الحاجه انکاره مجال اولمق کبی برنکته‌یه مبنی حذف اولنور.

نته‌کیم: برمجلسده حضاردن بری برذاتك ورودینه منتظر اولان کیمسه‌یه: «کلدی » دیر؛ سائر حضاردن بری کتم ایتمك ایچون مسند الیهی ذکر ایتمز .

کذلك بر مجلسده موضوع بحث اولان بر کمسنه حقنده حضاردن بری«فاسق وفاجردر» دیوب لدی الحاجه «بنم مرادم او دکل ایدی ، بشقه‌سی ایدی» دیه بیلمك ایچون مسند الیهی ذکر ایتمز .

كذلك آوجیلردن بری بر آهو كوردكده : « بو آهودر، صیدایدیكز » دیه‌جك یرده ضیق وقت حسبیله مسندالیهی حذف ایدرك « آهودر» دیر .

مسند الیه بر فعلك فاعلی اولوبده ذكری استنلمدیكی حالده، «معلوم» صیغه‌سی «مجهول» صیغه‌سنه تبدیل اولنور .

نته‌كیم : «حیدودلر صلب اولندی» دنیلور؛ چونكه مقصد اصلی حیدودلرك دفع مضرتی اولدیغندن صلب ایدنلرك ذكرینه حاجت كورلمیوب مجهول صیغه‌سیله ایراد اولنور .

بعضاً ده قرینه پك ظاهر اولدیغی حالده، مسندالیهه تعظیم و یا اسمیله تبرك، یاخود تلذذ كبی بر نكته‌یه مبنی ذكری التزام اولنور.

مثلا: «یاوز سلطان سلیم كیمدر؟» دنیلدكده: «یاوز سلطان سلیم برنجی خلیفهٔ عثمانیدر» دنیلور. و «عبد القاهر جرجانی كیمدر؟» دنیلدكده: «عبدالقاهر جرجانی علم بلاغتك امامیدر» دنیلور.

كذلك مجالس مصاحبت احباده متكلم، اكثریا سوزی اوزاتمق ایستمكله مسند الیهك ذكرینی التزام ایلر .

كذلك بر شخصك استنطاقده ـ برامری آتیده انكاره مجال قالمامق اوزره ـ سوزینی تسجیل ایچون مسند الیهك ذكری التزام اولنور .

ضمیر فعلی ونسبیلر مسند الیهه دلالت ایتدكلرندن متكلم ومخاطب صورتلرنده اكثریا مسند الیه ذكر اولنماز . نته‌كیم : « كلدم » و « كاورسك » دنیلور،

بیت طحرزه :

بی وجودم چون نگاه اما یرم وار دیده‌ده
سایهٔ بخت سیاه آلتنده بولدم رفعتی

دخی بوقبیلدندر که «بن بی‌وجودم» و : «بن بولدم» دیمکدر.

بعضاً مسند الیهك شانه اعتنا واهتمام ایچون ذکری التزام اولنور . نته‌کیم : « ایشته بن کلدم » و : «ایشته سن بویله یاپارسین» دنیلور .

بیت طحرزه :

سن کتور باری ستانبولدن حوادث ای صبا
جانمه کار ایتدی ؛ زیرا خار زار انتظار

دخی بوقبیلدندر .

مسندالیهده اصل اولان معرفه اولمقدر . نته‌کیم : «فلان افندی»، یاخود : «او افندی کلدی» دنیلور .

بعضاً نکره اولور . وبر وجهله تخصیص اولنور نته‌کیم : « بوکون برافندی کلدی » ، یاخود : « سوزآکلار بر آدم کلیور » ویاخود «برمحکمه محضری کلمش» دنیلور .

بعضاً ادات تعریف و تنکیردن عاری براسم عام اولور . «انسان غافلدر» دنیلدیکی کبی.

بعضاً براسمك بعض افرادینه دلالت، یاخود کافهٔ افرادینی احاطه واستغراق ایچون اولنه آدات سور کتوریلور. نته‌کیم : «بعض ناس ناکس اولور » دنیلدیکی کبی .

استغراق ایکی قسمدر . «حقیقی» و «عرفی»در. استغراق حقیقی لفظك بحسب اللغه‌شامل اولدیغی جمیع افرادی احاطه‌در.

« هر کس کندی فائده‌سنی آرار » قضیه‌سنده اولدیغی کبی .
استغراق عرفی بحسب العرف لفظدن منفهم اولان افرادی
احاطه‌در . نته‌کیم : «هر قپوجی بوالمانی کوردی» دنیلورکه :
«بلده‌مزن قپوجیلرینك هربری کوردی» دیمك اولور .

ضمیرلر، اسم اشارتلر ایله علملر یعنی: اسم خاصلر هپ معرفه‌در.
واسم عامك اولنه «او» کتوریلور ایسه « معرفه » و «بر»
کتوریلور ایسه «نکره» اولور . مثلا : «اوشی» و « اوذات »
معرفه، و «برشی» «برذات» نکره در .

بعضاً « او » یرینه «معهود» لفظی کتوریلور . « معهود
خواننده» کبی که «سنك بیلدیکك خواننده » دیمك اولور .
واسم عام معرفه‌یه اضافتله «معرفه» اولور . ونکره‌یه اضافت
ایله «تخصیص» اولنور . مثلا : «فلان افندینك خزینه داری»
معرفه، و « برافندینك خزینه‌داری » « نکرهٔ مخصصه»در.

تعریف وتنکیرك اسبابنه کلنجه: مسند الیهك ضمیراوله‌رق
ایراداولنمسی مقامك تکلم، یاخطاب ویاغیبت موقعی اولمسنه‌مبنیدر.

شویله‌که : مفرد متکلم ایسه «بن» جمع متکلم ایسه، «بز»
ومفرد مخاطب ایسه، «سن» جمع مخاطب ایسه، «سز» دینور.

اما غائب صورتنده: ضمیر غائب ، یا اسم اشارت و یاخود
اسم خاص ویا اسم عام کتوریلور .

ضمیر غائب آنجق ذکری سبق ایتدیکی تقدیرجه ایراداولنور.
نته‌کیم : اولجه اسمی سویلنمش اولان کیمسه حقنده «او» دنیلور.

واسم اشارت اوله‌رق ایراد اولنمسی حاضر ومشاهد اولدیغنی تقدیرجه‌در.

بودخی آنی اکمل وجه اوزره تمییز ایچوندر. نته‌کیم: محکمه‌ده حاضراولان مدعی ومدعابه‌ه اشارت ایله «شومال بو آدمکدر» دیو شهادت اولنور.

بعضاً تعظیم، یاتحقیر ویاترحم ایچون اولور. نته‌کیم: تعظیم مقامنده: «فلان محاربه‌یی ایشته بوقوماندان قازاندی.» دنیلور. تحقیر مقامنده: «شوحریفمی بزمله بحث ایده‌جك؟» دینور. ترحم مقامده: «بوبیچاره‌لر نلرچکدی» دنیلور.

بعضاً مسندالیه متکلم ایله مخاطب بیننده معلوم‌اولدیغندن «او» دیو تعریف اولنور. نته‌کیم: ورودینه انتظار اولنان برآدم حقنده: «او آدم کلدی» دنیلور. بونده دخی تعظیم، تبرك، تحیر کبی معنالر قصد اولنور. نته‌کیم: «اوذات»، یاخود «اوذات شریف کلدی» ویاخود «اوحریف کلیور» دنیلور.

مسند الیهك علمیتله تعریفی: یعنی: اسم خاص اوله‌رق ایراداولنمسی آنی دفعةً بعینه: یعنی جمع مشخصاتیله‌سامعك ذهننه کتوریویرمك ایچوندر.

مدح وذمی مشعر اولان لقبلردن بعضاً مدح وذم دخی قصد اولنور نته‌کیم: «ابوالخیر افندی خیری سور برذاتدر» و «قره چلبی فنادر» دینلور.

واضافتی بروجه بالا تعریف، یاتخصیص ایچوندر وبعضاً

تعظیمی، یاتحقیری مشعر اولور. «فلان پاشانك اوغلی» و «محله بکجیسنك اوغلی» کبی. بعضاً دخی مجرد «تشریف» ایچون اولور. «بیت الله» کبی.

قاعدهٔ ترکیه اوزره مضاف الیه دائما مضاف اوزرینه تقدیم اولنور فقط بعضاً وزن ایچون تأخیر قیلنور.

آیاغندن بو بزمك ال چکوب دور اولمازیکدر

مصرعنده اولدیغی کبی.

اما مسندالیهك تنکیری وحدت ایچوندر. «بر کشی کلیور» دنیلدیکی کبی؟

بعضاً تفخیم، یاتصغیری مشعر اولور. نته‌کیم: «آ کا بر حال اولدی» دنیلورکه «بیوك حال اولدی» دیمك اولور. «آنك بر سوزی سنی احیا ایدر» دنیلور و «کچوك سوزی» اراده اولنور.

سیاق نفیده «نکره» عمومی افاده ایدر مثلا: «جیبمده بر پاره یوقدر» جمله‌سی «قضیهٔ سالبهٔ کلیه» در. و بعضاً مؤکد اوله‌رق «هیچ بر» دنیلور.

چونکه کلامده: مسندك مسندالیهه ثبوتندن فضله هر نه درلو قید بولنورایسه، مناط حکم وغرض اصلی اودر. بوجهتله نفی دخی قیده توجیه ایدر. بناء علیه «هر کس کندو فائده‌سنی آرار» جمله‌سی «قضیهٔ موجبهٔ کلیه» اولدیغی حالده «هر کس نا کس دکلدر» جمله‌سی رفع ایجاب کلی قبیلندن اوله‌رق «قضیهٔ سالبهٔ جزئیه» در.

تعریف وتنکیردن عاری اولان اسم عامدن بعضاً ماهیت مجرده

قصد اولنور. «طول عرض، وعمقی اولان شیدر» دیو تعریف اولنان مفهوم جسم کبی .

و بعضاً افراد مطلقه ضمننده تحققی مراد اولور . نته‌کیم: «انسان یر، ایچر » دنیلدیکی کبی.

وبعضاً قرینهٔ حالیه ایله «فرد معین» قصد اولنور. نته‌کیم : اوشاغنی بر محله کوندروبده ورودینه منتظر اولان افندی‌یه : «اوشـاق کلدی» دنیلدکده « او اوشاق کلدی» دیمك اولور . ینه بوقبیلدن اوله‌رق برافندی خدمتکارینه: «چانطه‌یی کتور» دیوبده بینلرنده معلوم و معین اولان چانطـه‌یی مراد ایلر . شویله‌که: چانطه اکر میدانده ایسه «شو چانطه‌یی کتور» دیمش اولور واکر بشقه‌محلده‌ایسه «معهودچانطه‌یی کتور» دیمش‌اولور.

مسند الیهك توصیفی بعضاً مجرّد تخصیص ایچون اولور . «شاهد عادل» «بیـوك چانطه» «اوزون بویلی آدم » «توتونجی احمد افندی» ترکیبلری کبی .

وبعضاً مجرد کشف وایضاح معنی ایچون اولور. «طول ، عرض وعمقی اولان جسم» دنیلدیکی کبی .

وبعضاً وصفدن مدح، ذم ویا ترحم قصد اولنور. «درایتلو ذات» «جاهل حریف» «بیچاره آدم» کبی .

صفت ایکی نوعدر. نوع اول: وصف ذاتی یعنی: موصوفك کندی صفتیدر . آنف الذکر مثاللرده اولدیغی .

بومقامده بعضاً «ضمیر وصفی» قوللانیلور. «اوده‌کی پازار چارشویه اویماز» مثلنده اولدیغی.

و بعضاً دخی «فرع فعل» قوللانیلور . «مکتوبی یازان» «یازیلان مکتوب» « ولی النعم » ترکیبلری و «روزکارك اوکنه دوشمیان آدم یوریلور» مصرعنده‌کی «دوشمیان آدم» ترکیبی کبی.

نوع ثانی : وصف سببیدر . یعنی : موصوفك کندی صفتی اولمیوب بلکه برصفت اعتباریه‌در. بودخی ایکی صنفدر.

صنف اول : بر شیئی مضافنك وصفیله توصیف ایتمکدر . «یوزی قاره اولان کیمسه» ترکیبی کبی که قاره یوزك وصف ذاتیسی اولوب آنك سببیله صاحبی دخی توصیف اولنور . «صاچی اوزون» «اخلاقی کوزل» ترکیبلری دخی بو قبیلدندر. بو مقامده فرع فعللر دخی قوللانیلور . «صاچی قیرقلمش» «قویروغی کسیك» «مقطوع الذنب» «ستوده صفات» «ممدوح الشیم» صفتلری کبی. «طالعی یار اولانك یار صارار یاره‌سنی» مصرعی دخی بوقبیلدندر .

صنف ثانی: فاعلی متعلقات فعلدن برینك وصفیله توصیف ایتمکدر .

ایشته بومقامده «صیغهٔ صله» استعمال اولنور. «بیلدیکم ذات» «عطیه ویردیکم افندی» «اوروج طوتدیغمز وقت» ترکیبلری کبی .

بیت محرره :

تجلی خانهٔ خولیاده قالدی جودتا آنجق
باقوب مرآت رخسارینه حیران اولدیغم یرلر

ذکراولنان اوچ صورتده دخی صفتلر بعضاً جمله اوله‌رق فارسیدن مأخوذ اولان «که» اداتیله موصوفه ربط اولنور.

نته کیم : «او ماهیلر که دریا ایچره‌در دریایی بیلمزلر.» مصرعنده «دریا ایچره‌در» ترکیبی «آنلر دریا ایچره‌در» دیمك اوله‌رق، ماهیلرك وصف ذاتیسی اولان برجمله اولوب «که»ایله ربط اولنمشدر . وبو جملهٔ وصفیه‌نك معناسی «دریاده‌كی ماهیلر» یاخود « دریاده اولان ماهیلر » دینلمکله دخی ادا اولنه‌بیلور. و«شهر شهیر استانبول که هواسی فوق‌العاده لطیفدر؛ اهالیسی اونسبتده ذکی وظریفدر» دیدیکمزده «هواسی لطیف اولان استانبول اهالیسی ظریفدر» دیمك اوله‌رق وصف سببینك صنف اولندن اولور.

«شهرشیرین استانبول که آنی ابتدا ١٢٥٥ سنه‌سی اوائلنده کوردم ؛ الله دها زیاده شن و آبادان ایلسون ؛ چوق صفاسنی سوردم» دیدیکمزده «ابتدا فلان تاریخده کوردیکم استانبولك چوق صفاسنی سوردم» دیمك اوله‌رق، وصف سببینك صنف ثانیسندن اولور .

طویل الذیل اولان صفتلر اکثریا بواسلوب اوزره ترکیب اولنه‌رق : « که » اداتیله موصوفلرینه ربط اولنور .

نته کیم : [نرکیسی] نك « پادشاهلر که وجود بهبودلری، جود مصور وهمیشه کاروکردارلری بذل زروسیم وایثار تحف وکهردر؛ عند التحقیق سکان هفت اقلیمك جمیع اعمار صد سالەلرنده بذل ونثار ایتدکلری مجموع اموال تخت نشینان سلطنتك بر لحظه‌ده کهتر فقیره ایثار ایتدکلری اندك عطیه‌لرینه برابر اولمیوب فی نفس الامر آثار حسان احسان اول

سعادتپناهیلرك لازمهٔ شان سماحت نشانلری اولدیغندن آه»
فقره‌سی وصف سببینك صنف اولندندر.

وینه [نرکیسی] نك

شهر خوش آب وهوا یعنی استانبول که اکر
طرحنی کورسه بهشتی اونودردی آدم

محط رحال قرار وبهانهٔ ملازمتله چند روز منزلکه کاربارمز
اولدقده آه» فقره‌سنده‌کی «خوش آب وهوا» صفتی وصف
سببینك صنف اولندن و«که» اداتیله ربط اولنان«جملهٔ شرطیه»
وصف سببینك صنف ثانیسندندر .

ترکیب وصفیلر بروجه بالا تعریف وتنکیردن عاری اوله‌رق
ایراد اولندقلری کبی بعضاً دخی ادات تنکیر ویا تعریف ایله
ایراد اولنورلر .

شویله‌که: ادات تنکیر ایله ایراد اولندقلری تقدیرده، اکر
فارسی وعربی ترکیبی ایسه ، ادات تنکیر دائما تقدیم اولنور .
«براسب کرانبها»، «برشاهد عادل» ترکیبلری کبی .

واکر ترکجه ترکیب ایسه بعضاً ادات تنکیر کذلك تقدیم
اولنور . «برکوزل آت» «بروسعتلوخانه» «برسودیکك ذات»
ترکیبلری کبی .

وبعضاً وصفك شاننه اعتنا واهتمام ایچون ادات تنکیر تأخیر
قلنور «کوزل برآت» «واسع بر خانه» «سودیکك بر ذات»
ترکیبلری کبی .

ادات مبالغه ایله ، یاخود ادات تفضیل اولان : « دها » لفظیله ایراد اولنان صفتلر دخی کذلك ادات تنکیر اوزرینه تقدیم اولنور. « پك کوزل بر آت کتور » « بوندن دها کوزل بر آت ویر » ترکیبلری کبی .

وادات تفضیل اولان «اك» لفظیله ایراد اولنان صفتلر دائما مهمل براغیلور . «آنلرك اك کوزلی بودر» ترکبی کبی.

« که » اداتیله ربط اولنان وصفلرده ادات تنکیر دائما تقدیم اولنور . مثلا : «بر شی که » «برذات که» « برکیمسه که » دنیلو. اما ادات تعریف اولان «او» هرحالده تقدیم اولنور . نته کیم: «اوشاهد عادل» « او کوزل آت» «اوسودیکك ذات» «اوشی که » «اوذات که» دنیلور .

«او» یرینه بعضاً «اول» یاخود «شول» کتوریلور . «اول شاهد عادل » «شول کوزل آت » کبی .

و بعضاً ضمیر مبهم مسند الیه اولوب « که » اداتیله ربط اولنان بر جمله ایله توصیف وتعریف ایدیلور. «اولکه واقع الحالدر حضور عالیلرینه اعلام اولندی» عبارەسنده اولدیغی کبی . بعضاً دخی موصوف حذف اولنەرق صفتی اولان فرع فعل آنك مقامنه اقامه اولنور .

بودخی اکثریا تعمیم ایچون اولور . نته کیم : «دنیایه کلان کیدر» دینیلیرکه «هرکیم اولور ایسه اولسون» دیمك اولور .

وبعضاً مسند الیهك ذکری قبیح اولدیغی ایچون بویله

حذف ایله صفت آنك مقامنه اقامه ایدیلیر . یاخود «شی» کبی برلفظ اعم کتیریلیر. نته‌کیم: «سبیلندن چیقان نجسدر» یاخود «چیقان شی نجسدر» دینیلیر .

مسند الیهك بر منوال مشروح فرع فعل ، یاصیغهٔ صله ویاخود جمله ایله توصیف وتعریفی اکثریا مخاطبك عندنده بشقه وجهله معلوم اولمدیغندن ناشی اولور. نته‌کیم: «دون فلان یرده سلام ویرن کیمسه عالم وفاضل برذاتدر» دینیلیرکه مخاطبك عندنده اول کیمسه‌نك بشقه حالی معلوم اولمدیغندن متکلم آنی اولوجهله تعریف ایلر .

وبعضاً حکمك سببنی مشعر اولور . «تحصیل علم وهنر ایدن مسعود اولور وایتمین خائب وخاسر قالیر » عباره‌سنده اولدیغی کبی .

و بعضاً بر خطایی اقرار وبعضاً مخاطبك خطاسنی اخطار ایچون اولور.

بعضاً دخی دیکر نکته‌لر ملاحظه اولنور . مثلا : «برفنی بیلمیان آدم اوفندن بحث ایده‌بیلیرمی ؟» دنیلدیکی صره‌ده : «فقه بیلمیان آدم فقهدن بر کتاب یایدی یا » دنیلیر وحکم خبرك تزییفی قصد اولنور .

مسندالیه بعضاً تأکید اولنور . نته‌کیم : ستری‌یی بر ماهر درزینك دیکدیکنی افاده سیاقنده : «بوستری‌یی فلان‌درزی دیکدی.»دنیله‌جك اولسه شایدکه مجازا آنك شاکردی‌دیکمش

اولمق معناسنه حمل اولنه دیو مؤکد اوله‌رق : «فلان درزی کندو دیکدی» دینیلیر. کذلك : «فلان مکتبك طلبه‌سی کلدی» دنیلسه اکثریا طلبه مراد اولمق محتمل اولدیغندن مؤکد اوله‌ق : «فلان مکتبك طلبه‌سی کافهً کلدی» دینیلیر .

بعضاً دخی مسند الیه مقامنده بر لفظ کتیریلوب بعده آندن بدل اوله‌رق حقیقت حالده مسندالیه اولان اسم کتیریلیر. نته‌کیم: «برادریکز علی افندی کلدی» دینیلیر که مقصد اصلی علی افندینك کلدیکنی خبر ویرمکدن عبارت اولدیغی حالده : «برادریکز» لفظی توطئه اوله‌رق ذکر اولندقدن صکره اسم خاصی ذکر اولنمشدر .

کوکلر اوغریسی بر یار بی امانم وار

مصرعی دخی بوقبیلدندر. وبعضاً بالعکس اصل مسند الیه ذکر اولندقدنصکره آنی بیان وایضاح ایده‌جك براسم کتیریلیر. نته‌کیم : «سودیککز فلان افندی کلدی» دینیلیرکه مقصد اصلی مخاطبك دوستی اولان برذاتك کلدیکنی اخبار اولوب آنجق ایضاح ایچون آلت طرفنده اسمی ایراد اولنور. وبعضاً مسند الیه «یعنی» ایله تفسیر اولنور. نته‌کیم: «دون واپور ایله کلان مامور یعنی : فلان افندی ذکی برذاتدر» دینیلیر .

مسائل سابقه کلامی هپ مقتضای ظاهر حاله کوره ایراد ایلمك ایچون مرعی اولان قواعددر که اول صورتلرده مقتضای حال ایله مقتضای ظاهر حال مجتمع اولور . وبعضاً مقتضای

حال بشقه اولمغله ظـاهرك مقتضـاسی ترك اولنور. شـویله که متکلمك عظمت شـانـنه مبنی، ضمیر مفرد متکلم یرنده جمع قوللانیلیر. نته‌کیم فرمانلرده «بن» یرنده «بز» دینیلیر.

وبعضاً متکلم کندوسندن برشخص تجرید ایله آکا یعنی: کندو کندویه خطاب ایلر. بوکا تجرید دینیلیر [فهیم] افندینك:

خواهشك واردر قبای جاه واقباله فهیم !
بن سنی تحقیر ایچون کیدم ملامت جبه‌سن

بیتنده اولدیغی کبی .

بو مقـامده شعرای فارس وروم اکثریا کندو کوکللرینی شخص آخر فرض ایدرك آکا خطاب ایدرلر .

بیت لمحرره :

ندن اولدك بوقدر یأسله نالان کوکل
یوقمی عالمده‌سنك دردیکه درمان کوکل

کبی .

تواضع، هضم نفس ومخاطبه تعظیم ایچون متکلم کندوسندن براسم ایله تعبیر ایلر . نتـه‌کیم : «بنـده‌کز» یاخود «داعیکز» ویاخود «بوفقیر» ویا «بوعبد عاجز» دینیلیر. وبعضاً مخاطبی تحذیر ایچـون ضمیر مفرد متکلم یرنده اسم قوللانیلیر . نتـه‌کیم: قوماندان بر عسکره : «قوماندان سـکا بویله امر ایدر» دیوب «امره مخالفت ایدرسه‌ك قانون عسکریجه جزا کوررسین » دیو آنی اخافه وتحذیر ایلمش اولور .

وبعضـاً تعریض ایچون خطـاب مقـامنده ضـمیر متکلم

قوللانیلیر. نته‌کیم: درسنه چالشمیان برچلبی‌یه نازکانه نصیحت ایچون خیرخواهلرندن بری «سن نیچون بویله تنبللك ایدیورسین» دیه‌جك یرده نیچون بویله تنبللك ایدیورم دیرو آنك تقصیرینی کندوسنه عزو ایلر.

واکثریا مخاطبه تعظیم واحترام ایچون ضمیر جمع مخاطب قوللانیلور. «سن» یرنده «سز» دنیلور. ودها زیاده تعظیم قصد اولنور ایسه ضمیر مفرد مخاطب یرینه، بر اسم کوریلور. «ذات عالیکز» «افندیمز» دنیلدیکی کبی.

وبعضاً قابل خطاب اولان هرکیم اولور ایسه اولسون هر برینه فرداً شامل اولمق اوزره مفرد مخاطب ضمیری قوللانیلور.

کوردك زمانه اویمادی؛ سن اوی زمانه‌یه

مصرعنده اولدیغی کبی.

وبعضاً اشارت عقلیه اشارت حسیه منزله‌سنه تنزیل اولنه‌رق ضمیر غائب مقامنده اسم اشارت قوللانیلور. مثلا: «علم معانی بیلن مقامه مناسب سوز بولور» و«علم بیانده ماهر اولان طرق مختلفه ایله ادای مرام ایده‌بیلور» «صنایع بدیعیه اوکرننلرك سوزی مزین اولور» «ایشته بونلر فن انشاده کسب کمال ایده‌بیلورلر» دنیلدکده: «بونلر» «اول اوصاف ایله موصوف اولنلر» دیمك اولور. بناءً علی ذلك، علمای عربیه «ضمیرلر یالکز ذاته واسم اشارتلر ذات مع الوصفه دلالت ایدر» دیرلر.

وبعضاً مشارالیه بعید اولدیغندن اسم اشارت یرنده: «او»

قوللانیلور وبر اوزاق شیئه اشارت ایله : «اوشی» دنیلور .
بعضاً دخی مشار الیه قریب اولدیغی حالده متکلمك مجهولی
اولدیغی جهتله غائب منزله‌سنه تنزیل قیلنور. نته‌کیم: «مخاطبك
النده‌کی شیئه اشارت ایله : اوندر » دنیلور .

وبعضاً مسند الیهك ذکری سبق ایتدیکنه نظراً ضمیر
غائب ایله تعبیر اولنه‌جق ایکن ، سامعك ذهننده زیاده تمکین
وتثبیت ایچون اسمی تکرار اولنور. نته‌کیم: «الله تعالی عادلدر.»
و«الله تعالی عزیز ومنتقمدر» دنیلور .

الحاصل، اسلوب کلام اوچدر: تکلم، خطاب وغیبتدر .
ومقام تکلمده ضمیر متکلم، مقام خطابده ضمیر مخاطب ومقام
غیبتده ضمیر غائب یاخود اسم کتوریلور. مکرکه مقتضای ظاهرك
خلافنی موجب برنکته اوله. وبراسلوب اوزره ایراد کلام
اولنور ایکن دیکر اسلوبه انتقال اولنورایسه «التفات» دنیلور.
بودخی کلامده تفنن ایله سامعك نشاطنی تازه‌لمك ودقت نظرینی
جلب ایله آنی ایقاظ ایلمك کبی نکت ولطائفه مبنی اولور.

نته‌کیم: «بن سزه چوق نصیحت ایتدم دکله‌مدیکز» دیدکدن
صکره تکلمدن غیبته انتقال ایله: «سز بوفقیرك قدرینی صکره
آکلارسکز» دنیلور .

کذلك «نه موطلو بزلره که بویله بر پادشاه حمید الخصالك
انواع نعم وفیره‌سیله هر آن متنعم اوله‌یورز وعلوم ومعارفك هر
درلو اسباب تحصیلنی آماده بوله‌یورز » دنیلدکدنصکره غیبتدن
خطابه التفات ایله [پادشاهم چوق یشا] دنیلور.

استطراد

مقتضای ظـاهرك خلافنه ایراد کلام ایلمك مسند الیهك احوالنـه منحصر اولمیوب بعض نکات ولطـائفه مبنی دیکر موقعلرده دخی واقع اولور .

بونلردن بری: کلامی متکلمك مرادی اولمیان معنایه حمل ایتمکدر. نته‌کیم: مقام تحذیرده «باق بن سکا نلر ایده‌جکم» دیین کیمسه‌یه : «لطف واحسانکز مبذولدر؛ سزدن چوق عنایتلر اومارز» دنیلدکده «سزه لایق اولان بودر؛ فنالق ایتمك شانکزه یاقشماز» دیمك اولور .

سائلك سـؤالنه مطـابق جواب ویرمیوبده حالنه موافق جواب ویرمك دخی بوقبیلدندر. نته‌کیم : « صیقی پرهیز اوزره بولنـان خسته بادنجـانی ساده یاغ ایله‌می پیشورتملی ؟ یوخسه زیت یاغیله‌می ؟ » دیو سؤال ایتدکده طبیبك: «بوکون سـاده صوبه چوربا ایچکزده یارین باقه‌لم ات صویی ایله پشمش چوربا ایچه بیلورمیسکز ؟ » دیو جواب ویرمسی کبی . ینه بو قبیلدن اوله‌رق برشیئك سببنی سؤال ایدن کیمسه‌یه فائده‌سنك بیانیله جواب ویریلور. نته‌کیم : بلوتلردن یاغمورلرك نه وجهله حاصل اولدیغنی سؤال ایدن چفتجی‌یه : « یاغمور فائده‌لی شیدر ؛ انکله اکینلر بیور ، چمنلر تازه‌لنور » دیو جواب ویریلوب ، « سنك حکمتدن دم اورمق نه که لازم ؛ سن یاغموردن استفاده ایتمه‌نك

یولنی دوشون » دیمك اولور . قلب ، یعنی : کلامك اجزاسندن برینی دیکرك مقامنه قویوق دخی مقتضای ظاهرك خلافنه ایراد کلام ایلمك قبیلندندر . نته‌کیم : « صویی آته کوستردم » دینیله‌جك یرده « آتی صویه کوستردم » دینیلمك و پارمغمی یوزوکه کچوردم » دنیله‌جك یرده « یوزوکی پارمغمه کچوردم » دیمك کبی .

﴿ فصل ثانی ﴾

احوال مسند بیاننده‌در

مسند الیه کبی مسند دخی قرینهٔ ظاهره‌یه مبنی حذف اولنور. نته‌کیم: «بو مکتوبی کیم یازدی؟» دیین کیمسه‌یه جوابا: «علی افندی» دنیلور. ویازدی لفظی حذف اولنور.

وبعضاً قرینه پك ظاهر اولدیغی حالده برنکته‌یه بناءً مسند ذکری التزام اولنور. نته‌کیم: بر کیمسه غایت کوزل یازو یازان بر کچوك چوجغك یازوسنی کوروبده «بونی کیم یازدی» دیو سؤال ایتدکده «بر چوجق» دیمك کافی ایکن سننه نظراً اول یازو آنك اولدیغنه اینانیلمیه‌جق مرتبه کوزل اولدیغندن تعجیب ایچون «ایشته بو چوجق یازدی» دنیلور.

کذا: «عالمی کیم یاراتدی؟» دیین کیمسه‌یه جواباً: [الله تعالی] دیمك کافی ایکن سائلك غباوتنه تلمیح ایچون: [الله تعالی یاراتدی] دنیلور.

وکذلك «سوتی کیم دوکدی؟» دیین کیمسه‌یه: «بن» دینلمك جواب کافی اولور ایکن؛ «نه‌یایه بیلورسین؟» مقامنده تهدید ایچون: «بن، دوکدم» دنیلور.

کذلك بر کیمسه طلبه‌دن برینه: «درسکه چالشیورسین» دیمکله او دخی «کیم؟» دیجك: «سن» کافی ایکن تو... ایچون: «سن چالشیورسین» دنیلدیکی کبی.

مسند، اکثریا ادات تعریفدن عاری اولور. «علی افندی کاتبدر» «حسن افندی شاعردر» جمله‌لرنده اولدیغی کبی.

وبعضاً فائده اتم اولمق ایچون اضافتله یاخود وصف ایله تخصیص اولنور.

چونکه کلامده خصوصیت نقدر زیاده اولور ایسه فائده او قدر تمام اولور.

نته‌کیم: «فلان افندی محکمه کاتبیدر» یاخود «کاتب ماهردر» ویا «کتابتده مهارتی مسلم بر ذاتدر» یا «پك سودیکم بر آدمدر.» ویاخود: «اول ذاتدر که دون سیر یرنده بزه سلام ویرمشیدی.» دنیلور.

وبعضاً ادات تنکیر ایله ایراد اولنور. بو دخی وحدت ایچون اولور. نته‌کیم: «بو قلمتراشی یاپان بر آدمدر» دنیلورکه ایکی دکلدر دیمك اولور.

یاخود تفخیم ایچون اولور.

فقر وضرورت بر بلادر

دنیلورکه «بیوك بلا» دیمك اولور.

وياخود تصغير ايچون اولور. نته‌کیم: « بنی احيا ايده‌جك سنك برسوزکدر » دنیلور که « کچوك سوزك » دیمك اولور .

وبعضاً مسندالیه کبی مسند دخی معرفه اولور. شویله که : بر جهتله معلوم اولان برشیئك اوزرینه دیکر برجهتله معلوم اولان برشی ایله حکم اولنور .

مثلا : مخـاطب برافندینـك اسمنی و بر ذاتك کیتدیکنی بیلوب آنجق او افندینك ، اوکیدن ذات اولدیغنی بیلمز ایسه « فلان افندی اوکیدن ذاتدر » دنیـلور . و بالعکس بر ذاتك کیتدیکنی اوکرنوبده کیم اولدیغنی بیلمز ایسه « او کیدن ذات فلان افندیدر » دنیلور .

وبعضاً ادات تعریف و تنکیردن عاری اولان براسم مسند الیه اولوب آکا برمعرفه مسند قیلنور . نته‌کیم : [نفعی] نك :

باطل همیشه باطل و بیهوده‌در ولی
مشکل بودرکه صورت حقدن ظهور ایده

بيننده اولدیغی کبی .

مسند الیه کبی مسند دخی بعضاً « کندو » لفظیله تأکید اولنور . نته‌کیم : «بوکا سبب اودر» دنیله‌جك یرده : « سبب کندودر » دنیلور .

وبعضاً « عین » کلمه‌سنك اضافتیله تأکید اولنور . نته‌کیم : « او بونك عینیدر » یاخود « اراده‌کز عین کرامتدر » دنیلور.

بیت لمؤلفه :

تنزل عین رفعتدر؛ انکچون صنع یزدانی
مقام کاکلی بالای چشم عزت ایتمشدر

بوقبیلدندر .

مسندالیهده جاری اولان بدل، بیان وتفسیر اصولی مسندده دخی جاری اولور . نتـه‌کیم : « او کلان ذات برادریکز علی افندیدر » یاخود « دوستکز علی افندیدر » ویاخود: «برکوزل آدم یعنی علی افندیدر» دنیلور .

مسندك مجرد مسندالیهه اثبـات واسنادی مراد ایسه امثلهٔ سابقه‌ده کورلدیکی اوزره مسند اسم اوله‌رق ایراد اولنور وبوندن اعانهٔ قرائن ایله اکثریا دوام واسـتمرار معنـاسی دخی مستفاد اولور. نته‌کیم : « فلان اوزوندر » یا « قیصه‌در » یاخود « عالمدر » ویا « کاتبدر » و«تکبر وعظمت الله تعالی حضرتلرینه مخصوصدر» دینور .

واکر مسند الیهه ثبوتندن بشـقه زمان حدوثنی و صیغ افعالك متضمن اولدیغی سائر خصوصیتلری مجملاً ومختصراً افاده قصد اولنور ایسه « فعل » اوله‌رق ایراد اولنور . نتـه‌کیم : « درسمی اوقودم » « مکتوب یازیورم » «قلمه کیده‌جکم» «بن لایحهٔ اعتراضیه‌می یازیوردم» « اوباقه قالدی » دنیلور.

وبعضاً فعل مضارعدن «استمرار تجددی» معناسی قصد اولنور. نته‌کیم: « فلان افندی کوزل یازار» دنیلور که « هر

وقت كوزل يازار » ديمك اولور ؛ فقط يازمق دائما تجدد ايدر برعملدر .

صيغ افعالك خواصنه پك زياده دقت اولنمق لازمدر . مثلا : لسان عربيده فعل ماضى صيغه‌سى ماضىٔ شهودى ايله ماضىٔ نقلى بيننده مشتركدر. لسانمزده ايسه سماعا معلوم اولان برفعلك بيانى ايچون ماضىٔ شهودى صيغه‌سى كتورلمك غلط ولسان عربينك بو يولده ترجمه‌سى خطادر . شوقدر وار كه : مورخلر بيان ايتدكلرى وقايع تاريخيه‌يى كورمش وايچنده بولنمشجه‌سنه صحتنى ادعا ايدرك اكثريا ماضىٔ نقلى مقامنده ماضىٔ شهودى قوللانورلر .

و فعل اكر نكره‌يه مسند اولورايسه جنسه ياخود واحده تخصيصنى افاده ايدر. نته‌كيم:«برسوارى كلدى» دنيلدكده «كلان سواريدر ، پياده دكلدر » ياخود « كلان بردر ، ايكى دكلدر » ديمك اولور . مقامنه كوره بوايكى معنادن برى قصد اولنور وديكرى مسكوت عنه كبى قالور.

مفرد وجمع اولمقده مسندك مسنداليه مطابقتى لازمدر. فقط جمع غائب صورتنده بومطابقت شرط دكلدر . نته‌كيم : آنلر كلديلر دنيلديكى كبى مفرد صيغه‌سيله « آنلر كلدى » ديمك دخى جائز اولور .

وبرده مسنداليه مفرداولديغى حالده مسند بعضاً تعظيم ايچون جمعلنور . نته‌كيم : « افنديمز تشريف بيورديلر » دنيلور .

٥

تکلم و خطاب و غیبتده دخی مسندك مسندالیهه مطابقتی شرطدر. مکرکه بری دیکرینـك اوزرینه تغلیب اولنه . تغلیب بینلرنده تناسب واختلاط بولنان ایکی شیئك برینی آخرك اوزرینه تغلیب وترجیح ایله تعبیرده آکا تابع قیلمقدر .

لسان عربیده بوتغلیب چوق واقع اولور . نته‌کیم : والد ووالده‌یه « والدین » ، و « ابوین » وشمس ایله قمره « قمرین » ، وابوبکر ایله عمره « عمرین » و حسن ایله حسـینه « حسنین » وسعدالدین تفتازانی ایله سید جریانی‌یه « سعدین » دنیلور.

لسانمزده دخی بعضاً بوتغلیب اصولی حاوی اولور. نته‌کیم: « بنده‌کز یازارم » دنیلور که بنده غائب صورتی اولدیغی حالده معنی متکلمدن عبارت اولدیغندن جانب معنی‌جانب لفظه ترجیح، یعنی : تکلم صورتی غائب صورتی اوزرینه تغلیب اولنور .

کذلك خطاب صورتی غائب صورتی اوزرینه تغلیب ایله : « افندیمز احسان ایدرسکز » دنیلور .

ینه تغلیب قبیلندن اوله‌رق برطائفه‌نك وکیللرینه «سزشویله یاپدیکز » دنیلور وخطابدن اوطائفه‌نك مجموعی قصد ایدیلور .

فائده

ظرفلر مسند مقـامنده بولنـدیغی حالده مسند الیه اکر معرفه ایسـه « موجود » یا « واقع » ویا « کائن » کبی بر فعل تقدیر اولنور وبوکا « ظرف مستقر » دنیلور. مثلا : « حسن افندی قوناقده‌در » ، یاخود « دکاندر » دنیـلدکده « قوناقده

موجوددر » ، یاخود « موجود دكلدر » دیمك اولور .

ومسندالیه اکر نکره اولور ایسه ظرف آنك اوزرینه تقدیم اولنه‌رق «وار» ، یاخود «یوق» لفظلری مسند اولور. نته‌کیم : « قوناقده بر آدم واردر » ، یاخود «یوقدر» دنیلور.

ادات تعریف وتنکیردن عاری اولان اسم عاملر حقنده دخی اکثریا نکره کبی معامله اولنور .

شعر لمؤلفه

ظن ایتمه همان چهرهٔ زردمده اثر وار
هجران الندن دل زارمده نلر وار
تقریر ایده‌مم سوز دل ودرد درونم
سویلتمه بنی خاطر زارمده کدر وار

وبعضاً اسم عام ظرف اوزرینه تقدیم اولنور واول حالده قصری مفید اولور . نته‌کیم :

اهل ماتم کریه‌ده کتاب قسمت خنده‌ده
جانستانك‌ویردیکی معجون دو خاصیتلیدر

بیتنده « اهل » لفظنك تقدیمی کبی .

فصل ثالث

متممات جمله بیاننده در

متممات جمله‌که حال، تمیز ومتعلقات فعلدر، کلامك بونلر ایله تقییدی تزیید واتمام فائده ایچوندر .

چونکه بر کلامده نه‌قدر چوق قید بولنور ایسه فائده اوقدر اتم اولور ؛ فقط بوبابده مخاطبك حالنه نظر اولنور . مخاطبك مقصدی اکر مجرد مسند الیهه ثبوتی ویاعدم ثبوتی اوکرنمك ایسه متمماندن برشی علاوه اولنماز . اکر مقصدی برفضله قیدایسه اول قیدك علاوه‌سی لازم کلور. وفصل اولده بیان اولندیغی اوزره ، کلامده مناط حکم اول قیددر . ومنفی ایسه نفی دخی اول قیده توجه ایدر . مثلا : بوغاز ایچی واپورلرندن برینه بنمك اوزره ساحله طوغری سکردن کیمسه‌نك غرضی آنجق واپورك قالقوب قالقمدیغنی اوکرنمکدر آکا : «واپور قالقدی » ، یاخود « قالقمدی » دنیلور . بشقه سوز علاوه اولنور ایسه مقتضای حاله مطابق اولماز. اما برواپورك یوم حرکتنی اوکرنمك ایستین کیمسه‌یه «واپور فلان کون قالقه‌جق»، یاخود «قالقمیه‌جق» دینور .

قیدلر متعدد اولدیغی حالده مناط حکم صکره‌کی قیددر. نته‌کیم: «فلان افندی بوکون عربه ایله بك اوغلنه کیتدی» دنیلدکده مناط حکم اول کیمسه‌نك سمت عزیمتیدر و«کیتمدی» دنیلسه نفی دخی آکا توجه ایدوب اول کیمسه اول کون عربه‌ایله بشقه سمته کیتمش اولسه، بوقضیهٔ سالبه کاذب‌اولماز.

حال یافاعلك هیئتنی مبین اولور . «فلان افندی یاغموردن ایصلانمش اولدیغی حالده کلدی» کلامنده اولدیغی کبی . ویا

مفعولك هیئتنی مبین اولور. «بن آنی یازی یازارایكن كوردم» كلامنده اولدیغی كبی .

وبعضاً دخی فعلك حالت صدور وتعلقنی مبین اولور. نته‌كیم: «بن اسكله‌یه واردم: حالبوكه واپور هنوز قالقمامشدی» یاخود «واپورایسه هنوز قالقمامشدی» و «ساعت بشده ایكن واپور قالقدی» و «ساعت بشه كلمامش اولدیغی حالده واپوری قالدردیلر» دنیلور .

وحالك وقوعی چندان مأمول دكل ایسه ، «حالده» یرینه «تقدیرده» كتوریلور .

نته‌كیم : «فلان افندی بورجنی ویرمدیكی تقدیرده بن ویریرم» دنیلور، كه «بورجنی ویرمه‌مسی مأمول دكل ایسه‌ده شاید كه ویرمزایسه بن ویریرم» دیمك اولور .

فاعلك هیئتنی مبین‌اولان حال اكثریا حال تركیبی صیغه‌سیله ایراد اولنور، كه حالك زماناً فعله مقارنتنی افاده ایلر. نته‌كیم : «فلان افندی یاغموردن ایصلانه‌رق كلدی» و «كوله‌رك كیتدی» دنیلور .

و بعضاً براسم عربینك آخرینه تنوین علاوه اولنه‌رق حال تركیبی مقامنده قوللانیلور . نته‌كیم : «آله‌جغنی نقداً آلدی» ، «ممنوناً كیتدی» دنیلور، كه «نقد اوله‌رق» «ممنون اوله‌رق» دیمك اولور .

وحال بعضاً مكرر اولور. «بوكتابی جزءجزء باصدیره‌جغز» تركیبنده اولدیغی كبی .

وفعل التزامینك « صاپه یول » ترکیبنده اولان « صاپه » لفظی کبی صفت اوله‌رق استعمـالی نادر ایسـه‌ده مفرد غائبی چوق دفعه مکرر اوله‌رق حال اولور . وعملك تکررینی افاده ایلر. نته‌کیم: «کوله‌کوله کیتدی»، «چالیشه‌چالیشه مرامنی حاصل ایتدی » دنیلور .

صفت کبی حال‌دخی بعضاً «سببی» اولور. نته‌کیم : « فلان افندی آیاقلری بر برینه طولاشه‌رق کلدی » دنیلور .

ذی‌الحاله نسبتله حال‌موصوفه نسبتله صفت کبیدر. شوقدر وارکه ذی‌الحالك فعله مباشرتی حالنده ، حال ایله اتصافی قصد اولنور. بوجهتله فعلك کیفیت وقوعنی بیان ایده‌رك فعلك قیدی دیمك اولور . صفتدن مقصود ایسه موصوفك فعله مبـاشرت ویاعدم مباشرتندن قطع نظرله وصفك آ کانبوتیدر .

حال ایله صفت ایکیسی‌ده مسنده بکزرلر . شوقدر وارکه بونلرك نسبتلری مقصود بالتبع اولمغله « نسبت تقییدیه » در . مسندك مسندالیهه نسبتی‌ایسه مقصود بالذاتدر. بوجهتله «اسناد» دنیلور .

تمییز بعضاً اسنادك‌قیدی اولور. نته‌کیم : «بن آ کامعلوماتجه فائقم» دنیلور. بعضاً برنسبت تقییدیه‌نك قیدی اولور . نته‌کیم : « بنم آ کا معلوماتجه تفوقم مسلمدر » دنیلور .

وبعضاً جمله‌لر « صیغهٔ صله» ایله‌تمییز مقامنده ایراد اولنور. تفصیلی قواعد عثمانیه‌ده در .

متعلقات فعلك تفصيلاتی دخی قواعد عثمانیه‌ده مندرجدر، تکرار تفصیله حاجت یوقدر؛ فقط علم بلاغته عائد اولان مسائلك ایرادینه بروجه آتی ابتدار اولنور.

شویله‌که: بعضیلرینك قرینهٔ ظاهره‌یه مبنی ذکری عبث کبی کوریله‌رك حذف اولنور.

نته‌کیم: «سن بغداده کیتدکمی؟» دیین کیمسه‌یه جواباً: «کیتدم» دینلور، که «بغداده کیتدم» تقدیرنده‌در.

کذلك «اوطه‌یه نه‌چوق کیروب چیقیورسین؟» دنیلورکه «اوطه‌یه نه‌چوق کیروب اوطه‌دن نه‌چوق چیقیورسین؟» تقدیرنده‌در. حذف بعضاً بعدالابهام بیان ایچون اولور. نته‌کیم: «بن امر ایتدم؛ اویازدی» دنیلورکه «یازمغی امر ایتدم» تقدیرنده‌در و «امر ایتدم» فعلنك مفعولی حذف ایله مبهم براغیلوب بعده «یازدی» فعلیله بیان اولنمشدر.

و بعضاً تعمیم ایچون اولور. «الله تعالی حضرتلری دارالسلامه دعوت ایدیور» جمله‌سی کبی، که «هرکسی دعوت ایدیور» دیمك اولور.

و بعضاً لدی الحاجه انکاره مجال اولمق کبی دیگر نکته‌لره مبنی اولور.

وبعضاً مجرد اختصار ایچون. «کتور کورەیم» دنیلدیکی کبی.

بعضاً دخی فعل متعدی فعل لازم منزله‌سنه تنزیل قیلنور شویله‌که: فعلك مفعول به‌ه تعلقندن قطع نظر اولنه‌رق مجرد

فاعله اسنادی قصد اولنور واول حالده مفعول به تقدیر اولنماز. نته‌کیم: « بیلن ایله بیلمین بر دکلدر » دنیلور. و بیلمنك بر مفعوله تعلقی ملاحظه اولنمیوب مجرد فاعله اسنادی قصد اولنور.

مسند الیه معرفه ایسه متعلقات فعل اوزرینه تقدیم اولنور. نته‌کیم: « فلان افندی دون بورایه کلدی» « فلان افندی بو کتابی بکا ویردی » دنیلور.

فقط بعضاً قصر ایچون مسند الیه تأخیر قیلنور. نته‌کیم: « دون بورایه فلان افندی کلدی » دینیلور، که «بشقه‌سی کلمدی» دیمك اولور. و« بوکتابی بکا فلان افندی ویردی » دینیلور، که « آنجق او ویردی» دیمك اولور.

بعضاً دخی مسند الیهده متعلقات فعلدن برینه عائد ضمیر اولدیغندن ناشی تأخیر قلینور. نته‌کیم: « فلان افندی‌یی پدری تکدیر ایلدی» دنیلور.

اما مسندالیه معرفه اولمدیغی حالده هپ متعلقات فعلدن صکره کتوریلور. نته‌کیم: «دون بورایه بر افندی کلدی» «بو کتابی بکا برافندی ویردی » دنیلور.

مفعول به دخی معرفه اولدیغی حالده مفعول الیه اوزرینه تقدیم اولنور. مثلا: «بن اوکتابی سکا ویردم سن‌ده بوکتابی بکا ویر » دنیلور.

وبعضاً قصر ایچون تأخیر قلنور. نته‌کیم: « سکا بونی ویردم »

دنیلور، که «سکا ویردیکم آنجق بودر» دیمك اولور «بن سکا بو سوزی سویلدم» دنیلورکه «بشقه سوز سویلمدم» دیمك اولور.

وبعضاً مفعول بهده مفعول الیهه راجع ضمیر بولندیغندن تأخیر قلنور. نته‌کیم: «فلان ذاته ایشلدیکی جرمی عزو ایتمشلر» دنیلور.

بعضاً دخی وزن وقافیه ایچون تأخیر اولنور:

بیت طبحرره:

ای شانه قیل وقال ایله تل قیرمدن واروب
شرح ایله یاره حال پریشانی مو بمو

کبی.

اما مفعول به معرفه اولمدیغی حالده تأخیر قلنور وعلامت مفعولیت اولان کسره‌دن عاری اوله‌رق فعله وصل اولنور وفعل آنکله ترکیب ایدك افعال مرکبه‌دن اولور نته‌کیم «بن سکا باردم ایدرم»، «سندن یاردم ایسترم» دنیلور.

بومنوال اوزره مرکب اولان فعلك ترکیبی فسخ اولنه‌رق ایکی جزئی آره‌سنه متعلقاتندن بری کیررایسه قصری مفید اولور. نته‌کیم: «یاردمی سکا ایدرم» «یاردمی سندن ایسترم» دنیلدکده آنجق منعاسی مستفاد اولور.

برده‌اسم عامدن قرینهٔ حالیه ایله‌برفرد معین مراد اولنور ایسه فعل ایله ترکیب اولنه‌ماز. مثلا: متکلم علی الاطلاق کتاب ایستر ایسه «بکا کتاب ویر» دیر. امامخاطب ایله بینلرنده معلوم

اولان کتابی ایسترسه «کتابی ویر» دیمسی لازمکلور.

بعضاً فاعلك هیئتنی مبین اولان حال دخی وجـه مشروح اوزره فعل ایله ترکب ایلر. نته‌کیم: «یایان کلدی.»، «راجلاً کلدی»، «یالکز کلدی»، «آنسزین کلدی»، «بغتةً کلدی.» دنیلور.

بیت لمحرره:

ضبط اولنماز عنان آه سحر
چاره‌سز کشف راز ایدرکوکلم

دخی بوقبیلدندر.

بو مثللو افعال مرکبه‌نك موقع استعمالی پك مختلفدر. شویله که: جزء اولی بروجه بالا بعضاً مفعول‌به حال اولدیغی کبی بعضاً دخی اسم مصدر اوله‌رق اصل فعلی مؤکد اولور. نته‌کیم: «براوروش اوردی‌که تعریف اولنماز» دنیلور.

بعضاً اصل فعلك وصف ونوعنی مبین اولور. نته‌کیم: «کوزل یازدی» «سرعتلی یورییور» دنیلور.

وبعضاً تأکید ایچون فعل مرکبك جزء اولی تکرار قلنور. نته‌کیم: «احسان ایت افندم احسان» دنیلور.

مسند الیه ایله مسندده جاری اولان بدل، بیـان وتفسیر اصولی متعلقات فعلده دخی جاری اولور. نته‌کیم: «برادریکزی فلان افندی‌یی استانبولده شهزاده باشنده کوردم»، «دوستکزی فلان افندی‌یه فلان محلده تصادف ایتدم»، «دون سیرینده، یعنی: کاغدخانه‌ده فلان افندی‌یه راست کلدم» دنیلور.

متعلقات فعل دائما فعل اوزرینه تقدیم اولنور؛ فقط مقدمه‌ده بیان اولندیغی اوزره اشعارده تأخیرلری جائز اولور. نته‌کیم:

جلوهٔ نقش خیال یاره ثقلتدر دیو
خواب کلمز دیدهٔ بیدارمه اندیشه‌دن

بیتنده مفعول الیه اولان دیدهٔ بیدارمه تأخیر اولندیغی کبی.

وبرده نادراً فعلك شاننه اعتنا واهتمام ایچون تقدیم اولنور. نته‌کیم: تعجب مقامنده «شاشارم بوایشه» دنیلور.

تتمه

افعال شرطیه برجملهٔ خبریه ایسه‌ده اسنادلری مقصود بالذات اولمدیغندن کلام اولمیوب جملهٔ جزائیه‌نك قیدی کبیدر. بلکه شرط ایله جزا ایکیسی برقضیه‌در. مثلا: «کونش طوغارایسه کوندوز اولور.» دنلدکده «کوندوزك وجودی کونشك طلوعنه لازمدر» دیمك اولور.

«الله نصیب ایدرسه بربلاغت رساله‌سی یازه‌جغم» جمله‌سی دخی بوقبیلدندر.

شرط «حالی» ایسه، حال مقامنده بولندیغی جهتله مابعدنده‌کی جمله‌نك قیدیدر. نته‌کیم: «فلان مأمورك اگرچه بعض تقصیراتی وارایسه‌ده ایشنه مقدم اولدیغی جهتله شایان عفودر» دنیلورکه «جزئی قصوری اولدیغی حالده بیله شایان عفودر» دیمك اولور.

قضيهٔ شرطيه بر منوال سابق « مطلق » اولور ايسه ، « قضيهٔ مهمله » و «هر نه زمان» و « دائما » كبى بر قيد ايله مقيد اولور ايسه « قضيهٔ كليه » و «بعضاً» يا « اكثريا » كبى بر قيد ايله مقيد اولور ايسه « قضيهٔ جزئيه » اولور .

« صيغهٔ توقيتيه » دخى كليه مقامنده قوللانيلور .

« طويولماز لطف واحسانه ، قناعت كلمز انسانه
كرم كوردكجه اى باقى ! كدالردن رجا آرتار »

بيتنده اولديغى ، كه «هر نه زمان كرم كورسه» ديمك اولور.

ومدخل قواعدده بيان اولنديغى ازره «جه » يرينه « ده » كتوريلور ايسه على الاطلاق وقته دلالت ايدر. وبو حالده «قضيهٔ مهمله » اولور . نته كيم : « موسم بهار كلدكده سيره كيدرز» دنيلديكى كبى .

بو مقامده بعضاً « صيغهٔ صله » قوللانيلور. «آنلر بورايه كلدكلرنده بزه مسافر اولورلر» دنيلديكى كبى .

الحاصل ، « صيغهٔ توقيتيه » ايله «صيغهٔ صله» ، « صيغهٔ شرطيه» يرينى طوتار . شوقدر واركه صيغهٔ شرطيه وقوعى مشكوك اولان شرطلرده و آنلر ايسه وقوعى مجزوم اولان شرطلرده قوللانيلور.

نته كيم : «تموزده ياغمور ياغار ايسه سكا شوقدر قيه سبزه ويريرم» ، «روز حضر كلدكده سكا شو قدر غروش ويريرم» و «حاجيلر عودت ايتدكلرنده سكا بر تسبيح آليويريرم» دنيلديكى كبى .

بعضاً «تجاهل» کبی برنکته‌یه مبنی، مجزوم الوقوع اولان شرطده «صیغهٔ شرطیه» قوللانیلور.

نته‌کیم: برقوناغه برمسافر کلوبده: «افندی ایچروده‌میدر؟» دیو خدمتکاردن سؤال ایتدکده: افندینك قوناقده اولدیغی خدمتکارك معلومی ایکن افندیسندن خوف ایله: «قوناقده‌در» دیمیوبده «باقه‌یم، اکر ایچروده ایسه، سکا خبر ویریرم» دیدیکی کبی.

کذلك، موسم بهار حلول ایتمشیکن هوالر آچلمدیغندن جانی صیقیلان کیمسه «اکر بهار کلورایسه شویله یاپارز» دیر.

کذلك، مخاطبك جزمی اولمدیغنه مبنی متکلم کندوسنجه مجزوم اولان شرطك افاده‌سنده: «صیغهٔ شرطیه» قوللانور. مثلا: «کندوسنك صدقنه ایناتمیان کیمسه‌یه: «اکرصادق چیقار ایسم نه یاپارسین؟» دیر.

بعضاً شرطك وقوعنی جزم ایدن مخاطب علمیله عامل اولمدیغندن، متکلم آنی جاهل منزله‌سنه تنزیل ایله «صیغهٔ شرطیه» استعمال ایلر. نته‌کیم: باباسنه اذا ایدن کیمسه‌یه «اکر باباك ایسه اذا ایتمه» دنیلور.

بعضاً «جملهٔ شرطیه» حذف اولنه‌رق یالکز جزاسی ذکر اولنور. نته‌کیم: «درسه چالیش! فیض آلورسین» دنیلور، که «چالیشور ایسه‌ك فیض آلورسین» تقدیرنده‌در.

کذلك و«قتکی بیهوده ضایع ایتمه! نادم اولورسین» دنیلور، که

« ضایع ایدرسه‌ك نادم اولورسین » تقدیرنده‌در . و کذلك « قوناغکز نره‌ده در ؟ زیارتکزه کلورم » دنیلور ، که « نره‌ده اولدیغنی بیلدیرر ایسه‌کز، زیارتکزه کلورم » دیمك اولور .

بعض «جمل شرطیه» معنای تعقیبی متضمن اولور. [نفعی]نك:

« اسنجه باد قهری بحر و بریکسان اولور ؛ زیرا
اورر بر بیرینه امواج دریا کبی کهساری »

بیتنده اولدیغی کبی .

افعال شرطیه‌نك انواعی قواعد عثمانیه‌ده مفصلاً مذکور اولوب هر بری موقع مناسبنه کوره استعمال اولنمق لازم کلور. بوراده تکراره حاجت یوقدر .

تذنیب

بالاده مواقع متعدده‌ده بیان اولندیغی اوزره، مسند الیهك وحق تقدمی اولان بعض متعلقات فعلك تأخیری قصره دلالت ایدر . بودخی فحوای کلامك دلالتیدر. دلالت وضعیه دکلدر.

بعضاً قصره موضوع اولان ادات حصر قوللانیلور ، که حکمی مدخولنی اثبات ایله ماعداسندن نفی ایدر . نته‌کیم : بن آنجق اسکداره کیتدم دینلورکه اسکداره کیتدیکنی و بشقه سمته کیتمدیکنی افاده ایلر .

بعضاً بو اثبات ونفی تصریح اولنور . نته‌کیم : « اسکداره کیتدی بشقه یره کیتمدی » دینلور .

بعضاً بومقامده ادات اضراب اولان «بلکه» قوللانیلور.

نته‌کیم: «بز بوکون بك اوغلنه کیتمدك؛ بلکه اسکداره کیتدك» دینلور.

بعضاً بومعنی استثنا طریقیله ادا اولنور. نته‌کیم: «فلان افندی بو کون اسکداردن بشقه (یاخود) اسکداردن ماعدا محله کیتمدی» دینلور.

کذلك اوزاقدن بر شخص کورندکده «بودکل، الافلان افندیدر» دینلور.

کذلك «فلان افندی هیچ درسنی ترك ایتمز؛ مکر منحرف المزاج اوله» دینور.

بیت لمحرره:

شمس رخ یاره نه ممکن نظر
عینك رنکین اوله کوزده مکر

بیتی بوقبیلدندر.

«مکر» ایله استثنا صورتنده بعضاً مستثنا منه مقرر اولور.

ینه مؤلف حقیرك:

مکر سرمایهٔ شادی ایمش کوی دلاراده
سرشکم نقدینی خاك ایله مغشوش ایتدیکم دملر

بیتنده اولدیغی کبی، که «اودملر هیچ دکل، الاسرمایهٔ شادی ایمش» دیمکدر.

قصر بر موصوفی بر صفته، یاخود بر صفتی بر موصوفه حصر وتخصیص ایلمکدر.

نته‌کیم: «فلان افندی کاتبدر؛ شاعر دکلدر» دینلدکده مسندالیه کاتبلك صفتنه حصر ایدلمش اولور.

و « بو حقه کومشدر . فاقفون دکلدر » دینلدکده حقه کومش اولمق وصفنه حصر ایدلمش اولور .

« بو بلده‌ده شاعر آنجق فلان افندیدر » دینلدکده شاعریت صفتی اول افندی‌یه حصر ایدلمش اولور .

قصر یاحقیقیدر ، یااضافیدر . قصر حقیقی حقیقت حالده ونفس الامرده مقصورك مقصور علیهدن ماعدایه تجاوز ایتمه‌مسیدر . نته‌کیم : بر بلده‌ده یالکز بر شاعر بولندیغی حالده : « بو بلده‌ده شاعر آنجق فلاندر » دینلدیکی کبی .

بعضاً بشقه شاعرلر بولندیغی حالده مبالغةً آنلر شعرادن عد واعتبار ایدلمیه‌رك « شاعر آنجق فلاندر » دینلور . ایشته بوکا : « قصر حقیقیٔ ادعائی » دینلور .

قصر اضافی اوچ قسمه تقسیم اولنور . شویله‌که : مخاطب اکر بر شیئك ایکی شیده اشتراکنی معتقد اولوبده برینه حصر اولنور ایسه : « قصر افراد » دینلور . نته‌کیم : مخاطب بر ذاتك : هم کاتب ، هم ده شاعر اولدیغنی معتقد اولدیغی حالده آکا : « اوذات آنجق شاعردر » دینلدیکی کبی .

مخاطب اکر حکمك عکسنی معتقد ایسه ، « قصر قلب » دنیلور . نته‌کیم : بر حقه‌نك کومش اولدیغنی اعتقادایدن کیمسه‌یه : « بوحقه فاقفوندر کومش دکلدر » دینلدیکی کبی .

مخاطب اکر متردد ایسه « قصر تعیین » دینلور . نته‌کیم : بر حقه‌نك کومش ویا فاقفون اولدیغنده شك وترددی اولان کیمسه‌یه : « بوحقه فاقفوندر ، کومش دکلدر » دینلدیکی کبی .

فصل رابع

اسناد خبری بیانده‌در

اکثریا اسناده دلالت ایدن آنجق هیئت ترکیبیه‌در؛ فقط اسناد خبرینك غائب صورتنده اسناده دلالت ایتمك اوزره ادات خبر قوللانیلور . و فعل ماضیٔ نقلی ومستقبل ایله فعل وجوبینك غائب صورتلرنده تأکید ایچون ادات خبر علاوه اولنور.
نته‌کیم : « فلان آدم کلمش » دینلور ایسه : « مجرد کلدیکنی ایشتدم » دیمك اولور . « کلمشدر » دینلور ایسه : « البته کلمش اولمق کرکدر » دیمك اولور. کذلك « کله‌جکدر » دنیلدکده : « بهر حال کلور » دیمك و « کلملیدر » دینلدکده : « البته کلمسی لازمدر » دیمك اولور .

«وار»،«یوق» لفظلری دخی اکثریا ادات خبرسز مسند اولورلر.

لمحرره :

زبان بیتاب ودل پرتاب و چشم حسرتم بیخواب
مجال اشتکا یوق نالهٔ شبکیر وار دلده

بیتنده اولدیغی کبی .

واسنادك تأکیدی مراد اولندیغی حالده : « واردر » ، «یوقدر» دینلور. نته‌کیم: «بنم او ایشدن خبرم یوقدر» دینلدیکی کبی.

اسناد خبری برمفهومك دیکر مفهومه ثبوتی، یاخود عدم ثبوتی ایله حکم ایتمکدر. بوندن مقصد دخی مخاطب معلومی اولمیان بر حکمی، یعنی: برشیئك وقوع ویاعدم وقوعنی خبرویرمك، یاخود آنی

بیلدیکنی بیلدیرمکدر . اولکیسنه : « فائدهٔ خبر » ، ایکنجیسنه : « لازم فائدهٔ خبر » دینور .

مثلا: خواجه‌نك مکتبده اولوب اولمدیغنی بیلمه‌ین شاکرده : « خواجه مکتبده‌در » ، یاخود « دکلدر » دیو خبر ویرن متکلمك مقصدی فائدهٔ خبردر . اما مخاطبه : « سن زنکینسین » دیین متکلمك مقصدی لازم فائدهٔ خبردر ، که « سنك زنکین اولدیغکی بیلورم » دیمك اولور .

خبر بعضاً بویله ساده ، یعنی : تأکیددن خالی اوله‌رق ایراد اولنور . بعضاً دخی تأکید اولنور .

نته کیم : بروجه بالا ادات خبر بعض مواقعده « تأکید » ایچون کلور . وبعضاً تأکید ایچون جملهٔ خبریه تکرار اولنور . مثلا : « حقکز وار ، حقکز وار » دینلور . بعضاً دخی الفاظ تأکیددن بری علاوهٔ کلام قیلنور .

« البته » ، « شبهه‌سز » ، « محقق » ، « تحقیقاً » و « تحقیق علی التحقیق » ، « حقیقت » ، « صحیحاً » ، « طوغریسی » الفاظ تأکیددندر .

البته بو حالدن او یارك خبری وار

مصر عنده‌کی : « البته » لفظی کبی .

« اینانکه » ، « الله بیلورکه » ترکیبلری و « الله حقیچون » کبی یمینلر دخی اکثریا اسناد خبری‌یی تأکید ایچون استعمال اولنور .

« اصلا » و « قطعاً » لفظلری نفی مؤکد اولورلر : « بو ایشه اصلا وقوفم یوقدر » دینلدیکی کبی.

« آ »، « نه »، « یا »، حرفلری دخی کلامك آخرینه علاوه اولندقلرنده اسنادی تأکید ایدرلر . «اوسنك دوستکدر آ! » ، « سنی خیلیجه اوزدی یا ! » عباره‌لرنده اولدیغی کبی .

ادات تنبیه دخی کلامی مؤکد اولور. « ایشته سوزك صاغی بودر » ترکیبنده اولدیغی کبی .

مادام که متکلمك مقصدی مخاطبه خبرك حکمنی ، یاخود لازمنی افاده‌در، هرحالده مخاطبك حالنه رعایت ایلمسی‌وسوزی آکا کوره علی قدر الحاجه سویلمسی لازم کلور ؛ چونکه سوزناقص اولورایسه افاده قاصر اولور وزیاده‌اولورسه کلامده حشو ولغو بولنور .

ایمدی مخاطب اکرخالی الذهن ایسه، یعنی :کندوسنه القا اولنه‌جق خبرك مضمونی حقنده برکونه حکم، ترددی یوق‌ایسه کلامی تأکیده حاجت اولمیوب « فلان شی بویله‌در » ، یاخود « دکلدر » دینلور .

ومخاطب اکر اول خبرك حکمنده متردد ایسه ، کلامی کذلك اطلاقی اوزره ، یعنی : بلا تأکید ایراد ایلمك جائز اولور ؛ فقط تأکیدی مستحسندر .

«فلان‌شی‌بویله‌میدر؟»دیوسؤال‌ایدن‌کیمسه‌مترددیمك‌اولدیغی جهتله آنك جوابی دخی بوقبیلدندر ؛ یعنی: «اویله‌در » دیمك

کافی اولور ؛ فقط « نه شبهه ! اویله‌در » دیو تأکید اولنسه مستحسن اولور .

ومخاطب اگر حکمی منکر ایسه کلامی تأکید ایلمك لازم کلور . مثلا : منکر اولان مخاطبه : « البته فلان شی بویله‌در » یاخود « دکلدر » دینلور .

و اگر انکارنده اصرار ایلرا یسه « الله بیلور که » ، « صحیحاً بویله‌در » دیو زیاده تأکید اولنور .

الحاصل ، مخاطبك ظاهر حالنه نظراً کلام ، اوچ وجهله ایراد اولنورکه تأکیددن خلوی واستحساناً تأکیدی وتأکیدك وجوبیدر . اولکیسنه : « ابتدائی » ، ایکنجیسنه : « طلبی » ، اوچنجیسنه : « انکاری » دینلور . اشبو وجوه ثلثه اوزرینه ایراد کلام ایلمك مقتضای ظاهر اوزرینه سوز سویلمکدر . نیجه دفعه‌لر ایسه اقتضای حاله کوره ظاهرك مقتضاسی ترك اولنور . شویله‌که : بعضاً مخاطبه ایراد اولنان کلامده بر خبره ایما اولنور ؛ اودخی آکا مترقب بولنور . بناءً علیه سائل دکل ایکن سائل حکمنده طوتیلور و آنك اوزرینه ایراد اولنان خبرك تأکیدی مستحسن اولور . مثلا : « اوتنبل شاکردلرك لاقردیسنی ایتمه ! علی التحقیق آنلر جزایه مستحقدرلر » دینلور که « اوتنبل شاکردلرك لاقردیسنی ایتمه » دینلدکده آنلرك حقنده برفنا حکم اولدیغنه ایما ایدلمش اولور .

مخاطب دخی : عجبا بو حکم نه اوله! » دیو صانکه سائل

مترددکبی مترقب اولور. بو جهتله سائل منزله‌سنه تنزیل قیلنور. و«آنلر جزایه مستحقدر» کلامی «استحساناً علی التحقیق» دیو تأکید اولنور .

وبعضاً منکر اولمیان مخاطبده امارهٔ انکارکورلمکله منکر حکمنده طوتیلور وکلام مؤکد ایراد اولنور .

مثلا: اولومك انکاری قابل اولمدیغی جهتله « اولوم وار» جمله‌سی تأکیدسز کتورلمك مقتضای ظاهر ایکن اصلا اولومی دوشونمز مرتبه غفلته طالمش اولنلر اولومی منکر کبی اعتبار اولنه‌رق آنلره خطاباً : « البته اولوم واردر » دینلور .

و بعضاً منکر اولان کیمسه غیر منکر حکمنده طوتیله‌رق آکا ایراد اولنه‌جق کلام بلا تأکید کتوریلور.

شویله که انکار ایلدیکی کلامك صحتی ظاهر اولدیغندن بلا تأکید « فلان شی شویله‌در » دینلورکه « تأمل ایدرسه‌ك ، او حکمك صحتنی تسلیم ایلرسین ، شبهه و تردّدیری دکلدر» دیمك اولور.

امّا خبرك حکمی مخاطبك معلوم ومصدقی ایسه ، بوخبرك آکا القاسی معلومی اعلام قبیلندن اوله‌جغی جهتله جائز اولماز ایسه‌ده بعضاً مقتضای ظاهرك خلافنه اوله‌رق اخبار اولنور . شویله که : مخاطب کندو علمنك مقتضاسنه منافی بر حالده بولندیغی جهتله بیلمز مقامنده طوتیلور .

نته‌کیم : تارك صلاة اولان بر عالمه افادهٔ خبر سیاقنده : « نماز فرضدر » دینلور . ونمازك فرض اولدیغنی بیلمز منزله‌سنه

تنزیل اولنور. بونده بر فائدهٔ تحقیقیه یوق ایسه ده افادهٔ تنزیلیه بولنور.

کذلك سنك الكده کتاب اولدیغنی بیلن کیمسه «اوندر؟» دیو سؤال ایتدکده «کتابدر» دیو جواب ویررسین؛ چونکه نه اولدیغنی بیلدیکی جهتله صورماسی لازم کلور ایکن بر نکته کریزکاه اولمق اوزره سؤال ایدیجك، سن دخی آکا کتاب اولدیغنی بیلمیور کبی معامله ایلرسك.

اثنای محاوره ومصاحبتده بو مثللو «ادّعائی» و «اعتباری» افاده‌لر چوق وقوع بولور.

فاصل خامس

انشا بیانده‌در

انشا ایکی قسمدر. بری: «انشاء طلبی» در، که «آخردن بر شئ طلب ایتمك» معناسنی متضمندر. دیکری: «انشاء غیر طلبی» یعنی: «انشاء ایقاعی» در، که «موجود اولمیان بر معنایی ایقاع ایتمك» در.

انشاء طلبی «تمنی»، «استفهام»، «امر»، «نهی» و «ندا» در.

انشاء ایقاعی: «ترجی»، «تعجب»، «مدح»، «ذم» و «صیغهٔ عقد» کبی «انشا» معناسنه نقل اولنان خبرلردر.

تمنی «آرزو ایتمك» معناسنه‌در که لسان ترکیده «نولیدی» و «اولسه» دیو افاده اولنور. فارسیده تمنی ایچون «کاشکی»

لفظی قوللانیلورکه ترکجه تحریف ایله «کشکه» دینور. ترجی «اومق» معناسنه‌در. یعنی: «حصولی محقق وموثوق اولمیان امر مرغوبه مترقب ومنتظر اولمق» دیمکدر. بونك ایچون «اومارم که»، «اوله‌که»، «مأمول که»، «شایدکه» کبی لفظلر استعمال اولنور. مثلا: «مأمول که یارین بو خسته افاقت بوله» دینلور.

بعضاً دخی ترجی مقامنده «انشاءالله» ترکیبی قوللانیلور. نته‌کیم: «انشاء الله قریباً بوخسته کسب صحت ایدر» دینلور. اما حصولی قطعی ومحقق اولان شیده ترجی جاری اولماز. مثلا: اوله‌که بو آخشام کونش غروب ایده» دینلمز.

ترقب وانتظار اولنان شی اکر برامر مخوف ومکروه ایسه «اشفاق» تسمیه اولنور. مثلا «قورقارم‌که»، یاخود «خوفم بودرکه بوخسته یارین فوت اولیویرر» دینلور.

«ترجی» کبی اشفاق دخی «انشاء ایقاعی» قبیلندندر. وایکیسیده مستقبله مخصوصدر.

«تمنی» ایسه بروجه‌بالا: «انشاء طلبی» قبیلندن اوله‌رق ماضی ومستقبلده جاریدر.

شویله‌که: تمنی مقامنده‌زمان‌ماضی ایچون‌فعل التزامینك روایت وحکایه‌صیغه‌لری ومستقبل ایچون فعل التزامی شرطی قوللانیلور. نته‌کیم: «کاشکی وقتیله‌درسه‌چالیشیدم»، یاخود «چالیشه‌ایمشم» و «کنجلکم عودت ایتسه‌ده درسه دوام ایتسم» دینلدیکی کبی.

متمنانك امكانی شرط دكلدر. بلكه اكثریا محال اولور. مذكور مثاللرده اولدیغی كبی.

وبعضاً ممكن اولور؛ فقط حصولی منتظر ومأمول اولماز. نته‌كیم: «بر عظیم دفینه بولسه‌مده شویله پاپسم» دیو خولیالر قورمق كبی.

واكر حصولی منتظر ومأمول اولور ایسه تمنی ترجی‌یه منقلب اولور؛ بنـاءً علی ذلك فعل التزامی شرطی تمنی ایله ترجی بیننده مشترك اولور.

مثلا: ورودی مأمول اولمیان برذات حقنده «فلان كلسه‌ده شو دوكونده بولنسه» دینلور ایسه تمنی اولور. واكر قدومنه انتظار اولنان برذات حقنده «بو واپور ایله كلسه‌ده بودوكونه یتشسه» دینلور ایسه ترجی اولور.

وبعضاً ترجیدن «تمنی» معناسی تولد ایدر. نته‌كیم: بروسه‌یه كیتمك اوزره وداع ایچون بر كیمسه‌نك یاننه كلان بر هندلویه اول كیمسه: «انشاءالله بنده بروسه‌یه كیدوبده سزی زیارت ایدرم» دیسه ترجی اولور؛ فقط آنك بروسه‌یه كیتمسی پك مستبعد اولدیغی جهتله محالاته مشابه اولدیغدن بوكلامی «تمنی» معناسنی اشعار ایدر؛ لكن كلام‌ینه معنای موضوع لهنده مستعمل اولمغله اول معنی «مستتبعات تراكب» قبیلندن اوله‌رق مستفاد اولور.

كذلك ادات اضراب اولان «بلكه» بعضاً «احتمالكه» مقامنده مستعمل اولوب بودخی بعضاً محاورات ناسده «ترجی» معناسنی مستتبع اولور.

استفهام اوکرنمك ایچون صورمقدر. ادات استفهام «می» اداتیدر، که بعضاً طلب تصور ایچون، یعنی: اجزاء جمله‌نك برندن سؤال ایچون اولور. ودائما مسؤل عنهه ملتحق ومتصل اولور. نته‌کیم: «فلانمی کلدی؟». «فلانیمی صوردی؟». «مرامی مصاحبتمیدر؟ یوقسه عرض مصلحتمیدر؟» دینلور. «فلان، یاخود فلان کلدیمی؟» دینلوب «ایکیسندن بری کلدیمی» دیمك اولور.

وبعضاً طلب تصدیق ایچون، یعنی: اسناددن سؤال ایچون اولور. وضمیر فعلیلردن صکره وادات رابطه ایله ضمیر نسبیلردن مقدم کتوریلور.

نته‌کیم: «مکتبه کیتدکمی یوقسه کیتمدکمی؟» و «فلان افندی مکتبده‌میدر یوقسه‌دکلمیدر؟» و «سن قلمه کیده‌جکمیسین یوقسه کیتمیه‌جکمیسین؟» دینلور.

«می» اداتی فعله ملتحق اولدقده تصدیق وتصوره محتمل اولور. وقرائن ایله فرق وتمییز اولنور.

شویله‌که: شبهه اکر اصل فعل فعلك وقوع وعدم وقوعنده ایسه طلب تصدیق ایچون اولور. نته‌کیم: «فلانی دوکدکمی؟ یوقسه دوکمدکمی؟» دینلدیکی کبی.

وشبهه اکر مسند اولان اصل فعلك تعیننده ایسه مسندك تصورینی طلب ایچون اولور. نته‌کیم: «فلانی دوکدکمی» دینلدیکی کبی.

بواحتمال دخی آنجق افعال بسیطه‌ده اولور. اما افعال مرکبه‌ده مقصد اکر «طلب تصدیق» ایسه ادات استفهام فعلك

آخرینه الحاق اولنور. مثلا: « فلانی ضرب ایتدکمی؟»، «سب ایتدکمی؟» دینلدکده ضرب وسبك وقوع وعدم وقوعندن سؤال اولنمغله ایکیسیده « طلب تصدیق » ایچون اولور.

ومقصد اگر طلب تصور ایسه ادات استفهام فعلك جزء اوّلنه الحاق اولنور. نته‌کیم: « فلانی ضربمی ایتدك؟ یوقسه سبمی ایتدك؟» و«فلانه پاره‌می ویردك؟ یوقسه هدیه‌می ویردك؟» دینلور.

وبوجهله تکرر ایدن فعللرك ایکنجیسی چوق دفعه اختصار ایچون حذف اولنور. مثلا: «پاره‌می ویردك؟ هدیه‌می؟» دینلور.

کذلك ادات استفهامدن صکره تکرار اولنان ادات رابطه‌نك دخی بعضاً ایکنجیسی حذف اولنور.

ادات استفهام بعضاً ماضئ منفی‌یه لاحق اولدقده «تندیم»؟ یعنی: «مخاطبی نادم ایتمك» معناسی قصد اولنور. نته‌کیم: «درسه کیتمدکمی؟» دینلدیکی کبی.

ومضارع منفی‌یه لاحق اولدقده « تحضیض » و« اغرا » معناسی قصد اولنور. نته‌کیم: متکلمك خانه‌سی اوکندن کاوب کچمك اوزره اولان برافندی‌یه: « افندی! بزه اوغرامازمیسین؟» دیدکده « تکلیفه حاجتمی وار؟ تشریف ایتملی دکلمیسکز؟ » دیمك اوله‌رق بر نوع توبیخی متضمن اولور.

وبعضاً توبیخدن عاری اوله‌رق مجرد نازکانه بر تکلیف ایچون اولور؛ بوکا: «عرض» دینلور. نته‌کیم: « بیوریکز! » دیو دعوت مقامنده: «افندم تشریف ایتمزمیسکز؟» دینلور.

استفهام بعضاً مسؤل عنهی مخاطبه اقرار ایتدیرمك ایچون
اولور . نته‌کیم : متهمه : « سن فلانی دوگدکمی؟ » دنیلور .
وبعضاً انکار ایچون اولور ؛ آندن دخی یا تکذیب قصد
اولنور ؛ نته‌کیم : « تقریرنامه‌یی امضا ایچون سکا جبرمی ایتدیلر؟ »
دنیلور . ویاخود توبیخ قصد اولنور . نته‌کیم : « پدریکه عاصیمی
اوله‌جقسین » دنیلور .
وبعضاً وعید ایچون اولور . نته‌کیم : ادبسزلك ایدن کیمسه‌یی
تحذیر ایچون : « بن فلانی تأدیب ایتمدممی؟ » دنیلدیکی کبی . بعضاً
تهکم ایچون اولور . نته‌کیم : « محکمه‌جه ویریلان قرارك تبدیلنی
یکی کلان ممیز افندیمی امر ایدیور؟ » دنیلور . بعضاً تمنی ایچون
اولور . نته‌کیم : اصلا شفیعی اولمیان کیمسه‌نك : « کشکه بکا بر
شفیع اولسه » دیه‌جك یرده « بکا برشفیع وارمی؟ » دیمسی کبی .
کیم ، نه ، قاچ ، نچان (خاچان) ، قنی (هانی) ، قنغی (هانکی) ،
لفظلری دخی بالوضع استفهامه دلالت ایدر . وهپسی « طلب
تصوّر » ایچون اولور .
شویله که : « کیم » برشخصدن ، « نه » برشیدن ، « قاچ »
عدددن ، « نچان » زماندن ، « قنی » مکاندن ، « قنغی » برامرده
متشارك اولنلرك تعیین وتمییزندن سؤال ایچون اولور .
نته‌کیم : « کیم کلدی؟ » ، « نه کتوردی؟ » ، « قاچ غروش
ایستیور ؟ » ، « نچان کلدی ؟ » ، « قنی بو دکانك صاحبی ؟ » ،
« بوقماشلرك قنغیسنی بکندك ؟ » دنیلدیکی کبی .

فضولینك

نه‌در اول شیوهٔ رفتار ایله اول پیکر موزون
کورن حیران قالور آثار صنع حق تعالی یه

بیتی دخی بوکا برمثالدر.

«نه» لفظی «اصل» ایله ترکیب اوله‌رق: «نصل» دینلدکده، کیفیتدن سؤال ایچون اولور. و قاچ مقامنده: بعضاً «نه قدر» وقچان مقامنده: اکثریا: «نه‌زمان»، یا: «نه‌وقت» ویا: «نه‌دم» دنیلور. مکاندن سؤال ایچون دخی شمدی اکثریا: «نره» لفظی قوللانیلور و «نره‌ده؟»، «نره‌دن؟»، «نره‌یه؟» دنیلور.

بوکلمات استفهامیه دخی بعضاً استفهامك غیری معنالرده استعمال اولنور. اوحالده: «انشاء ایقاعی» قبیلندن اولور. نته‌کیم تحقیر مقامنده: «بوکیم؟» و تهدید مقامنده: «سن کیم اولیورسین؟» دنیلور.

تعجب مقامنده: «نه عجیب»، یاخود «نه‌عجایب» ومقام مدحده: «نه‌کوزل» ومقام ذمده: «نه‌چیرکین» ومخاطبك یاکلش یوله کیتدیکنی اخطار ایچون «نره‌یه کیدیورسین» ومقام استبعادده «آکا کوره متنصح اولمق نرده؟» دنیلور. کذلك انشاء کثرت ایچون: «بواسکله‌یه کونده نه‌قدر فایق کلوب کیدر» و «بوبلده‌یه نیجه عالم وفاضل آدملر کلوب کیتمشدر» دنیلور.

کذلك: «سنی قاچ دفعه چاغردم» دنیلوبده «کیج کالدك»، «بطائت ایتدك» معناسی قصد اولنور.

امر، علی وجه‌الاستعلا برایشك ایشلنمسنی طلب ایتمکدر، که

متكلمك مادوننده طلب ايتمسيدر. نته كيم: بر آدمك خدمتكارينه: «سائسه سويله آتى اگرلسون!» ديمسى كبى كه: «سويله» امر حاضر «اگرلسون» امر غائبدر.

«امر صيغه‌لرى» بعضاً على وجه التضرع طلب ايچون استعمال اولنور. وبوكا: «نياز» و «استدعا» دنيلور. نته كيم: متكلمك كندوسندن بيوك برذاته «لطف ايديكز»، «عنايت بيوريكز» ديمسى كبى.

وبعضاً متكلمك اقراننده طلبى ايچون استعمال اولنور. بوكاده «التماس» دنيلور. نته كيم احبابندن برينه: «يارين ار كنجه تشريف ايديكزده مصاحبت ايده‌لم» دينلمك كبى. وبعضاً اباحه ايچون اولور. نته كيم: بر كيمسه‌نك طعامنى يمكه رخصت ويرمك مقامنده آخره «بيوريكز» ديمسى كبى. بعضاً تسويه ايچون اولور. نته كيم: «سن قبول ايت، ياخود ايتمه! محكمه‌نك قرارى بودر» دنيلور، كه: «سنك قبول وعدم قبولك سياندر» ديمك اولور.

بعضاً تحذير ايچون اولور. نته كيم: «بوكون درسكى يايمه صكره كوررسين!» دنيلور.

بعضاً تعجيز نسبت ايچون اولور.

نته كيم: بر غزلى تنظيردن مخاطبك عاجز اولديغنى بيان مقامنده: «بوغزلى تنظير ايت» دنيلور، كه «ايده‌مزسين» ديمك اولور. بعضاً اهانت ايچون اولور. نته كيم: «هايدى ييقل كيت» دينلديكى كبى.

وبعضاً تمنی ایچون اولور .

فقط بعضاً دخی تضرع ایچـون اولور. نته‌کیم : « یارب ! دشمنلرمی بکا کولدرمه » دنیلور .

بعضاً التماس ایچون اولور. نته‌کیم : « ای قرداش ! سن بو ایشی یاپمه ! » دنیلور .

بعضاً تحذیر ایچون اولور. نته‌کیم سوز دیکله‌مین اوشاغه : « سن بنم سوزمی دکله‌مه ! صکره کوررسـین » دنیلور. بعضاً عجزه نسبت ایچون اولور.

امر ونهی صیغه‌لری قواعد عثمانیه ده مفصلاً مذکوردر . اکثریا فعل التزامی صیغه‌لری دخی امر مقامنده ایراد اولنورلر.

ندا حرف ندا ایله مخاطبك توجه واقبالنی طلب ایتمکدر، که « سنی چاغریورم » ، « بکا باق » دیمك یرینی طـوتار . کلامك ابتداسنده کلان « آ» ، « ای» ، « هی» حرفلری ندایه موضوعدر ؛ فقط بعضـاً آنلردن ندا معناسی مراد اولنمیوب دیکر اغراض ایچون استعمال اولنورلر .

مثلا : سـکا متوجهاً عرضحال ایدن کیمسه‌یه : « بیچاره » دیدیککده ندانك معنای حقیقیسی مراد اولنمیوب آنجق مخاطبه دردینی سویلمك اوزره میدان ویرمك و « سویله ! دکلرم » دیمك معناسی قصد اولنور. ومعنای ترحمی « انشا » دیمك اولور.

بعضاً دخی خطاب وندایه صالح اولمیان شیلره ندا اولنه‌رق

تحسر»،«تحير» و«تأسف»كبى معنالر قصد اولنور. بوصورتلرده
دخى ندا «انشاء ايقاعى» قبيلندن اولور .

بيت لمؤلفه :

اى بادصبح! سويله دلك ياره حالنى
شرح ايت نيـازنامهٔ حسرت مألنى
اوغرار ايسهك استانبوله لطف ايله اى صبا!
اول ياره صور ! اونوتديمى وعد و صالنى ؟

بتى بو قبيلدندر .

بعضاً جملهٔ خبريه‌دن اعلام واخبـار قصد اولنميوب ديكر
غراض مخصوصه مراد اولنور .

مثلا: مجرد، مخاطبى علمه ترغيب ايچون «بيلن ايله‌بيلمين
ردكلدر» وتعجب مقامنده: «شاشارم سنك بوايشكه» واظهـار
ضعف وتذلل ايچون: «بن پير اولدم» دينلور. ومجلسده قدومنه
نتظار اولنان برذات‌حقنده حضاردن برى‌ديكرينه بيان‌تأسف
تحسر ايچون: «فلان ذات كلمدى» دير. ايشته بونلر هپ‌جملهٔ
خبريه اولدقلرى‌حالده‌اخبار مقصود اولميوب برغرض مخصوص
يچون ايراد اولندقلرندن ، هپ « انشاء ايقاعى » قبيلندندرلر.
صيغهٔ عقد »، « شهادت »، « قسم »، « سبحان الله»، « معاذالله »
« اللهه صغندق » دخى بو قبيلدندر .

تعـالى الله زهى همايون همـاسايه
كه تصوير دل اراسى‌يترا كلنجه دنيايه

نتده‌كى تعجب وكبى .

وبعضاً ادبه رعایةً امر صورتندن احترازاً ایله صیغهٔ امر یرنده جملهٔ خبریه قوللانیلور وبو صورتده «انشاء طلبی» قبیلندن اولور. نته‌کیم: «لطف ایدیکز» یرنده «لطف ایدرسکز» دینلور.

فصل سادس

الفاظك عطف وربطنه دائردر

«واو» لسان عربیده اولدیغی کبی لسانمزده دخی حرف عطف اولوب مطلقا جمع ایچوندر.

شویله‌که: آنکله مسند الیه اوزرینه برشی عطف اولندقده ایکیسنك علی الاطلاق برمسندده اشتراکلرینی مختصراً افاده ایلر. نته‌کیم: «خالد وماجد کلدی» دینلدکده بر جمله ایله ایکیسنك‌ده کلدکلری افاده اولنمش اولور. واکر «معیت» معناسی افاده اولنمق استنیلور ایسه: «برلکده» یاخود: «برابر کلدیلر» دینلور. اکر معطوف علیهك مقدم کلدیکی افاده اولنمق ایستنیلور ایسه «خالد ومتعاقباً ماجد» یاخود «صکره ماجد کلدی» دینلور. وبعضاً «متعاقباً» یرنده: «درعقب»، و: «صکره» یرنده «بعده» کبی دیکر لفظلر قوللانیلور. وبعضاً معطوف علیه تأکید اولنور. نته‌کیم: «خالد وماجد ایکیسیده کلدی»، یاخود «خالد وماجد وناشد اوچیده کلدی» ویاخود «هپ کلدیلر» دینلور.

مسند اوزرینه برشی عطف اولندقده ایکی وصفك برذاتده علی الاطلاق اجتماعنی مختصراً افاده ایلر. نته‌کیم: «فلان افندی

کاتبدر» و «شاعردر» ، یاخود «کلدی» و «کیتدی» دنیلور.
وبعضاً بر «واو» ایله ایکی کلمه دیکر ایکی کلمه اوزرینه عطف اولنور. نته‌کیم : «خالد افندی قلمه و برادری مکتبه کیدیور» دنیلور.

عطف بحثنده موصوف ایله ذی‌الحال «مسند الیه» حکمنده وصفت ایله حال‌ده «مسند» حکمنده‌در.

متعلقات فعل اوزرینه «واو» ایله عطف دخی فعلك تعلقنده معطوف ایله معطوف علیهك اشتراکنی افاده ایلر. نته‌کیم : «بن فلان وفلانی سورم» دنیلور.

بعضاً اختصار ایچون واو عطف حذف اولنور. نته‌کیم : «خالد ، ماجد ، ناشد افندیلر کلورلر» یاخود «فلان افندی کلدی ، کیتدی» دنیلور.

ذکاتی یوق ، ضرر ایتمز ، توکنمز ، اکسلمز
اولورمی آدمه خولیا کبی حساب فرح

بیتی دخی بو قبیلدندر.

بروجه مشروح واو ایله عطفك مقبول اولمسنده معطوف ایله معطوف علیه بیننده جهت جامعه بولنمق شرطدر. جهت جامعه معطوف ایله معطوف علیهی ذهنده جمع ایده‌جك برعلاقه ومناسبتدر، که «تضایف» ، «تماثل» ، «شبه تماثل» ، «تضاد» ، «شبه تضاد» و «تقارن فی‌الخیال» قسملرینه منقسم اولور.

مثلا : اقل ایله اکثر بیننده «تضایف» واردر، که برینك تعقلی دیکرینك تعقلنه توقف ایدر.

و «زهره» ایله «مشتری» بیننده «تماثل» واردر، كه یكدیگره شبه ونظیر اولان برنوع ییلدزلر اولوب ایكیسنه بردن «معدن» دنیلور.

وبیاض ایله صفرت یكدیگره میاین رنكلر ایسه‌ده بینلرنده تماثله بكزر برمناسبت واردر. كذلك شمس وقمر بیننده دخی «شبه تماثل» واردر.

بیاض ایله سواد بیننده ایسه «تضاد» و ارض وسما بیننده تضاده بكزر «تقابل» واردر.

«تقارن خیالی» یه كلنجه: بونك اسبابی متفاوتدر واحوال وعاداتك اختلافیله مختلف اولور.

مثلا: كاتبه كوره كاغد، قلم وقلمتراش بیننده جهت جامعهٔ خیالیه واردر، كه بونلردن بری ذكر اولنسه دیكری كاتبك خاطرینه كلور؛ اما بربرك خاطرینه كلمز. حال بوكه اوستوره ذكر اولنسه بربرده مقراض وجنبیزی تخطر ایلر. برمنوال مشروح، كلمه‌لر بیننده جهت جامعه بولنور ایسه یكدیگری اوزرینه عطفلری مقبول اولور. والا اولماز. نته‌كیم: «شمس وقمر عالمی تنویر ایدر» دنیلور. «دوه ودوه قوشنك اودلری یوقدر» دنیلور. اما «طاوشان اودنی. وكونش محدثدر» یاخود «بالق وكرتنكله حیواندر» دنیلسه یاقیشیق آلماز؛ زیرا معطوف ایله معطوف علیه بیننده برعلاقه ومناسبت بولنماز. كذلك «فلان افندی شاعردر وكاتبدر» دنیلور؛ زیرا شعر ایله

كتابت صاحبلرینك خیالنده متقارن ومجتمع اولدقلری جهتله مناسبت دركاردر. اما : «فلان افندی شاعردر وقیصه بویلیدر» دینلمك مقبول دكلدر؛ زیرا شعر ایله قِصَر قامت بیننده مناسبت یوقدر . معطوف ایله معطوف علیه بیننده ذاتاً مغایرت بولنمق شرطدر. والا «عطف الشیء علی نفسه» لازم كلور؛ فقط بعضاً متحد المعنی اولان ایكی كلمه‌دن بری دیكرینی تفسیر ایچون آنك اوزرینه عطف اولنور . «تاب وطاقت» كبی . محررك :

یوق حالی عرض ایلمكه تاب و توانم
جودت! سر شورمده بودم درد سفروار

بیتنده‌كی «تاب وتوان» دخی بوقبیلدندر .

كلمه‌لر كبی جمله‌لر دخی بعضاً واو ایله یكدیكری اوزرینه عطف اولنور . جمله‌لرك عطفنه «وصل» و عطفسز ایراد اولنملرینه «فصل» دنیلور. یكدیكره وصل اولنان جمله‌لر بیننده دخی برمنوال مشروح جهت جامعه بولنمق لازم كلور. مثلا: «زید شاعردر وعمرو كاتبدر» دنیلدكده اكر بینلرنده محبت ، صداقت ، یا عداوت كبی برعلاقه ومناسبت وارایسه مقبول اولور. یوق ایسه مقبول اولماز .

مسند الیهلرك ، یاخود مسندلرك ، ویاخود قیدلرندن برر قیدك اتحادی دخی ایكی جمله بیننده جهت جامعه اولور. نته‌كیم: «ناظر افندینك كتخداسی كاتبدر. ورئیس افندینك كتخداسی شاعردر» دنیلدیكی كبی .

ايكى شى بيننده فى نفس الامر جهت جامعه بولنمق عطفك صحتى ايچون كافى اولمايوب بلكه مقامه كوره اوجهتك مقصود وملتفت اليه اولمسى شرطدر .

بناءً عليه لابچينه دائر محاوره جريان ايدركن «لابچينم طاردر وخانم طاردر» دنيلسه مقبول اولماز . اما طار شيلرك تعدادى صره‌سنده « مهرم طاردر ولابچينم طاردر وخانم طاردر وزقاقمى طاردر » دنيلسه مقبول اولور .

كذلك « سردار اكرم صالى كونى دشمن اردوسنى بوزدى ودرزى اول كون بنم جبه‌مى ديكدى» دنيلسه مقبول اولماز . اما صالى كونى وقوعاتنك ضبطى قصد اولنور ايسه اووقوعاتك بيانى صره‌سنده بوكلام دخى مقبول اولور .

اما جمله‌لرك نه حالده وصلى و نه حالده فصلى لازم كلور؟ شويله كه: صفت، يا حال اولمق كبى بروجهله برمحله مربوط اولان جمله مفرد حكمنده اولديغندن بو ارتباطده ديكر جمله‌نك آكا تشريكى قصد اولنور وبينلرنده جهت جامعه بولنورسه جملهٔ ثانيه وصل اولنور .

مثلا : « اوطالب كه همتى زياده‌در وغيرتى فوق العاده‌در، آز وقت ظرفنده فيضياب اولور» دنيلور .

اكر جملهٔ ثانيه‌نك جملهٔ اولايه تشريكى ايستنلمز ايسه فصل اولنور. مثلا: « مدير افندى ديمشكه طلبه ساعت بشده مكتبه كلمليدر . خواجه افندى بوتنبيهى بكنميور» دنيلور، كه

«وخواجه افندی» دیو وصل اولنسه، بو جمله دخی مدیر افندینك مقول قولی اولمق لازم کلور؛ بو ایسه مقصده منافیدر.

بر محله مربوط اولمیان جمله‌لره کلنجه: ایکی کلام بیننده جهت جامعه بولنمازایسه کلام ثانینك وصلی جائز اولماز. نته‌کیم: «فلان افندی اوزون بویلیدر وفلان افندی اویقوده‌در» دنیلسه مقبول اولماز.

اکر کلامین بیننده جهت جامعه بولنورایسه کلام ثانی وصل اولنور. نته‌کیم: «کونش باندی و آی پارلادی» دنیلور؛ فقط اولکی کلامك بالاسنده برقید بولنوبده کلام ثانینك آنده تشریکی جائز اولماز ایسه فصلی لازم کلور. مثلا: «دون فلان افندی کلدی. برادری آرتق کیدیز» دیو کلام ثانی فصل اولنور؛ زیرا وصل اولنسه «دون برادری کیدر» دیمك اولور.

برده ایکی کلامدن بری: خبر، دیکری انشا اولور ایسه ایکنجیسنك فصلی واجب اولور. نته‌کیم: «سن کل، بن کیدیورم» «بن کیده‌جکم، برادرم کلسون» دنیلور.

مؤلفك

تقریر ایده‌مم سوز دل و درد درونم
سویلتمه بنی خاطر زارمده کدر وار

بیتی دخی بوقبیلدندر.

کذلك سؤال مقدره جواب اولان جملهٔ استینافیه دخی فصل اولنور. مثلا: دیدیکه: «اللهه امانت اولکنز» دیدم‌که:

« الله سلامت ویرسون » دنیلورکه اولکی کلامدن جوابنده « نه دیدیکز» دیو سؤال وارد اولمغله کلام ثانی آکا جواب اوله‌رق مفصولاً کتوریلور. کذا «خالد افندی‌یه احسان ایتمش سین. خالد افندی احسانه لایقدر»، یاخود «اسکی دوستکز احسانه لایقدر» دنیلدیکی کبی.

کذا کلام ثانی اولی مؤکد، یاخود آندن بدل ویاخود بیان اولور ایسه فصل اولنور.

نته‌کیم: «بوایش بویله‌در. بونده شبهه یوقدر.»، یاخود «فلان افندی سزه احسان ایتمش. اون بیك غروش عطیه وبرچوق هدیه اعطاسیله احسان ایلمش» ویاخود « فلان بنی آلداتدی؛ سکا شویله بویله معاونت ایدرم» دیدی. جمله‌لرنده اولدیغی کبی.

بعضاً برقاچ کلامدن مرکب اولان برفقره، دیکر برفقره اوزرینه عطف اولنور؛ بوکا «عطف القصه علی القصه» دنیلور. اول ایکی قصه بیننده جهت جامعه آرانور.

مثالی

« فی الواقع قرأن کریم نه کلام منظومدر، نه‌ده کلام منثوردر.
« [ایکی قسمك خارجنده برکلام لطیفدر. وسراپا فصیح وبلیغدر]
« وجمله آیات کریمه بلاغتجه بر درجه‌ده اولمیوب بعضیسنك
« بعضیسنه نسبتله بلاغتجه درجه‌سی دها اعلا؛ فقط جمله‌سی
« معجزدر. یعنی: مثلنی وجوده کتورمکدن انسان عاجزدر.»
[قصص انبیا]

واو ایله معطوف علیه اولان مسند الیه معطوفیله برابر جمع حکمنده‌در. بناءً علیه غائب صورتنده: «فلان وفلان کلدیلر»، یاخود «کلدی» دنیلور، اما معطوف ایله معطوف علیه تکلم وخطاب وغیبتده مختلف اولدقلرنده غائبه مخاطب وایکیسنه دخی متکلم تغلیب اولنور. مثلا: «او وسن بو ایشی یاپارسکز»، «او وبن، یاخود سن وبن بو ایشی یاپارز» دنیلور.

مخاطب اکرخالی‌الذهن ایسه بروجه بالا واوعطف قوللانیلور. اکر معطوف ایله معطوف علیهك اجتماع واشترا کندن متردد، یاخود منکرایسه «واو» یرنده «هم» حرفی مکرر اوله‌رق ایراد اولنور. نته‌کیم: مخاطب علی و حسن افندیلردن برینك کلدیکنی مصدق اولوبده دیکرینك کلدیکنده متردد، یاخود یالکز برینك کلدیکنی معتقد ایسه «هم علی افندی، هم حسن افندی کلدی» دنیلور. کذلك علی افندی‌یی آنجق کاتب ظن ایدن مخاطبه «علی افندی هم کاتبدر، هم شاعردر» دنیلور.

«دخی» و «ده» حرفلری ادات عطف اولوب «واو» یرنی طوتارلر وکذلك معناسنی افاده ایدرلر. نته‌کیم: «علی افندی دون بوزایه کلدی. بوکون دخی ادرنه‌یه کیتدی»، یاخود: «بوکونده ادرنه‌یه کیده‌جك» دنیلور.

وبعضاً جزالره داخل اولور. نته‌کیم: «سن کیدرسه‌ك، بن دخی کیدرم» دنیلور. کذلك: «اوکلسون، بنده کلورم» دنیلور.

و «ده» حرفی بعضاً «هم»، مقامنده قوللانیلور. «بوده کچر اوده کچر» دنیلدیکی کبی.

وفعله لاحق اولدقده تراخى معناسنى افاده ايدر. نته‌كيم: «كلديده كيتدى» دنيلوركه «كلدى، بعده كيتدى» ديمك اولور. بعضاً معطوف عليـه صيغۀ عطفيه ايله ايراد اولنوب «واو» حرفندن مستغنى اولور. معطوف ايله معطوف عليه بر جمله اولدقلرى حالده ايكيسى بركلام حكمنده اولورلر. نته‌كيم: «فلان آدم شورايه كيروب چيقيور» دنيلور.

وصيغۀ عطفيه اكثريا مابعدينك تراخئ وقوعنى اشعار ايلر. نته‌كيم: «كلدى بعـده كيتدى» دنيله‌جك يرده «كلوب كيتدى» دنيلور.

وبومعنابى تأييد ايچـون بعضاً صيغۀ عطفيه‌يه «ده» حرفى الحاق اولنور. «كلوبده كيتدى» دنيلور.

«ياخود» ادات ترديددر؛ يعنى: احد امرين ايچون اولوب لسان عربينك «اَوْ» حرفنه معادل اولور.

«يا» دخى «ياخود» معناسنه‌در؛ فقط اكثريا مكرر اوله‌رق ذكر اولنوب عربجه‌نك كسر همزه ايله «اِما» حرفنه معادل اولور. ترديد بعضاً شك ايچون اولور. نته‌كيم: «قارشودن بر عسكر «ياخود» برضبطيه كليور» دنيلور.

وبعضاً تشكيك ايچون اولور. نته‌كيم: «بوكون سنك ايچون رتبه يا نشان عرض اولندى» دنيلديكى كبى.

وبعضاً تخيير ايچون اولور. نته‌كيم: «بو آته، يا شو استره بين» دنيلديكى كبى.

وبعضاً تقسیم ایچون اولور. نته‌کیم: «عدد یا چفتدر، یا تکدر» دنیلور.

ادات تردید نادراً حذف اولنور.

ادات تردیدایله تعدد ایدن مسندالیه‌احد امرینی عبارت اوله‌رق معنی مفرد اولمغله مسندی دائما مفرد اوله‌رق ایراد اولنور. امثلهٔ سابقه‌ده اولدیغی کبی.

فقط بودخی غائب صورتنده‌در. اما معطوف ایله معطوف علیه تکلم وخطاب وغیبتجه مختلف اولدقلری تقدیرده هر برینك مسندی، آیروجه ذکر ایله: «عطف الجمله علی الجمله» قبیلندن اوله‌رق ایراد اولنور.

نته‌کیم: «بو مکتوبی بن، یا برادرم، یاخود سن یازارسین» دینلور. کذلك «بن یازایم، یا او یازسون» دینلور. وکذلك «یاسن یاز، یا برادرك یازسون» دینلور.

اما «شومکتوبی بن یاسن یازارم» دینلمز. کذلك «برادرم یاخودبن‌یازه‌جغم» دینلمز. وکذلك «سن‌یاخودبرادرك‌یاز» دینلمز.

ادات تردید مقام استفهامده دخی احد امرین ایچون اولور. نته‌کیم: «قلمه معلوّن یاخود ممیز کلدیمی؟» دینلدکده: «ایکیسندن بری کلدیمی؟» دیمك اولور جوابنده «اوت» یاخود «خیر» دینلور.

واکر اصل فعلك ثبوتی، یعنی: ایکیسندن برینك کلدیکی؛

متکلمك معلومی اولوبده برینك تعیینی طلب ایلر ایسه ادات تردید یرنده « یوخسه » قوللانیلور .

مثلا: «معلومکی یوخسه ممیزمی کلدی» دینلور. بو وجهله استفهام«قنغی» مقامنه قائم اولوب«فلان کلدی» دیو ایکیسندن برینك تعیینی لازم کلور. بوصورتده «یوخسه» لفظی عربجه‌نك «ام» متصله‌سی مقامنه قائم اولور .

کذلك طلب تصدیق مقامنده دخی«یوخسه» قوللانیلور. نته‌کیم: «ممیز افندی کلدیمی؟ یوخسه کلمدیمی؟» دینلور جوابنده: «کلدی» یاخود «کلمدی» دینور. «فلان افندی خانه‌سنده‌میدر ؟ یوخسه دکلمیدر» دینلور « خانه‌سنده‌در «یاخود» دکلدر » دیو جواب ویریلور. بومثللو مقاملرده «یوخسه» لفظی«یوق بلکه» دیمك اوله‌رق ام منقطعه مقامنه قائم اولور .

« یوخسه » لفظی فی الاصل «یوق ایسه» دیمك اوله‌رق «والا» مقامنده قوللانیلور. بوصورتده قاف ایله یازلمق مناسب اولور. نته‌کیم : «بنم سوزمی دکله یوقسه سنی تأدیب ایدرم» دینور. وبعضاً بروجه بالا«ام» حرفنه معادل اولور. بوصورتده «خا» ایله یازیلور .

وبعضاً اختصار ایچون «یوخسه» لفظی حذف اولنور. نته‌کیم : «ممیز افندی کلدیمی؟ کلمدیمی » دینلور .

«بلکه»ادات اضرابدر؛ یعنی:حکمی معطوف علیهدن صرف ایله معطوفه نقل ایچوندر. نته‌کیم: «هوانك برودتنه نظراً جانب

شمالده یاغمور ، بلکه قار یاغمش اولاق کرکدر» دینلور . کذلك «برودتك شدتنه نظراً بوکیجه طاغلره قار دوشه‌جك، بلکه دوشمشدر» دینلور .

«حتی» قویدن ضعیفه ، یاخود ضعیفدن قوی‌یه انتقال ایچوندر. نته‌کیم: «فلان قلمك کاتبلری حتی ملازملری بیله بوندن اعلی یازارلر» و «فلان محکمه‌نك ممیزلری حتی باش ممیزی بیله بویله براعلام یازامازلر» وکذلك «افندی یتدی، حتی اویودی» دینلور.

«ایمدی»، «لکن» وفتح همزه ایله «اما» دخی جمله‌لری یکدیکره ربط ایدرلر . ایمدی تفصیل ایچوندر که بر کلام مجملی تفصیل ایچون ایراد اولنان کلامك اوزرینه داخل اولور . و بر کلام مجملی شرح وایضاح ایچون ایراد اولنان تفصیلاته اکثریا «شویله‌که» عبارەسیله بدأ اولنور .

«لکن» استدراك ایچوندر، که بر جمله‌نك ابهام ایلدیکی خاطره‌یی دفع ایچون ایراد اولنان جمله‌نك اوزرینه داخل اولور. «آنجق» «فقط» لفظلری دخی بعضاً بو مقامده استعمال اولنورلر . «اما» دخی بونلره قریب بر معناده استعمال اولنور. شویله‌که: برکلامده مبهم قالان برشیئی ایضاح ایچون کتوریلان جمله‌نك اوزرینه داخل اولور .

«الحاصل»، «ایمدی» «تفصیل اجمال»، «لکن» دفع ابهام، «اما» ایضاح مبهم ایچوندر .

« زیرا » و «چونکه » ماقبلنك سبب وعلتی اولان کلامك اوزرینه داخل اولورلر .

وبعضاً سبب وعلت اولان جمله « که » اداتیله ماقبلنه ربط اولنور .

بو کون شادم، که یار آغلار بنمچون

مصراعنده اولدیغی کبی .

وسبب وعلت اولان کلام اگر مقدم کتوریلور ایسه مابعدی آکا «بو سببدن ناشی» یا« بو جهتله» ویا «بناءً علیه» کبی بر عباره ایله ربط اولنور. و بعضاً بر دلیلدن صکره صراحةً ذکر اولنان نتیجه‌سنك اوزرینه «اویله ایسه» عباره‌سی ادخال قیلنور.

وسبب و علت اولان جمله مابعدنده‌کی جمله‌یه قید اولوبده ایکیسی برکلام اعتبار اولنه‌جق اولدیغی حالده اولکیسی: صیغهٔ صله اوله‌رق: «اولدیغیچون» ویا «اولدیغندن» ویا«اولدیغنه بناءً» کبی بر صورت ایله جملهٔ ثانیه‌یه ربط اولنور .

وبعضاً جملهٔ اولایه: «دیو» لفظی علاوه‌سیلهٔ ثانیه‌یه ربط اولنور. وبو «دیو» لفظی بعضاً «تعلیل»، بعضاً«ترجی» مقامنده مستعمل اولمغله عربجه‌نك:«لَعَلَّ» حرفنه معادل اولور. و«دیو» بعضاً مابعدینی مفسر ومبین اولور . مثلا : «صدوره یازیلان تذکره‌یه «سماحتلو» دیو باشلانور» دنیلدکده «دیو» «دیه‌رك» دیمك اولوب باشلامق فعلنی بیان ایلر .

وبعضاً جملهٔ اولی صیغهٔ عطفیه اوله‌رق ایراد اولنور .

اولوب ترنم بلبل غرایم تسخیر
چمن پریلرینه لازم اولدی عرض لقا

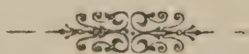
کبی .

و بعضاً جملهٔ ثانیه‌نك جملهٔ اولایه انجذاب وارتباط معنویسی واضح وروابط لفظیه‌دن مستغنی کوریله‌رك فصل اولنور .

اکثریا ارسال مثل طریقیله ایراد اولنان جمله‌لر دخی بوقبیلدن اوله‌رق فصل اولنور . نته‌کیم :

تحمل ایلمز زور هوایه پردهٔ عصمت
کریبانجاکیٔ کل دست بیداد صبادندر

بیتنده‌کی مصرع ثانی ارسال مثل قبیلندن اوله‌رق مصرع اوله اوقدر کوزل مربوط ومنجذبدر، که ادات ربطه محتاج دکلدر.

فصل سابع

ایجاز واطناب حقنده‌در

معنای مقصودی عبارهٔ متعارفه‌دن اقل اولان عباره ایله ادا ایلمك «ایجاز»، آندن اکثر عباره ایله ادا ایلمك «اطناب»در. عبارهٔ متعارفه اوساط ناسك معاملات و محاوراتنده استعمال ایده‌کلدکاری عادی عباره‌لردر، که مرادلری آنجق اصل معنایی دلالت وضعیه ایله افاده‌در. مقتضیات احواله رعایت دکلدر.

بناءً علیه فن بلاغتجه عبارهٔ متعارفه‌ده ذاتاً مزیت یوق ایسه بلغادن بری مخاطبك حالنه رعایةً عبارهٔ متعارفه‌یه مساوی الفاظ ایله افادهٔ مرام ایلر ایسه مقتضای حاله رعایت بولنه‌جغی

جهتله بليغ اولور . وبوكا «مساوات» دينلور .

ودها مختصر بر عباره ايراد ايتدكده اكر عباره‌سی اصل معنايی افاده‌يه وافی ايسه «ايجاز» دينلور وآز لفظ ايله چوق معنا افاده ايدلمش اوله‌جغی جهتله عندالبلغا پك مقبول اولور. اكر وافی دكل ايسه «اختصار مخل» دينلور وعندالبلغا مردود اولور .

وعبارهٔ متعارفه‌دن دها زياده الفاظ ايله افادهٔ مرام اولندقده اكر زياده‌سی فائده ضمننده ايسه « اطناب » دينلور بو دخی عندالبلغا مقبولدر .

واكر زياده‌سی فائده‌سز ايسه «تطويل» دينلور وعندالبلغا مردود اولور. مثلا: «كذب ودروغ» ايكيسی دخی بر معنايه اولديغی حالده «يالان» دنيله‌جك يرده «كذب ودروغ» دنيلسه تطويل قبيلندن اولمغله مقبول اولماز .

كذلك مبانی الانشانك خطبه‌سنده «اول منشیٔ اساليب مشاعر وحواس ومرتب صحائف تكوين اساس» عباره‌سنده مشاعر وحواس بر معنايه اوله‌رق تطويلده هايدی بوكا «عطف تفسير» ديه‌لم . اما «اساس» كلمه‌سی مجرد سجع ايچون كتورلمش بر حشو اولديغی جهتله مقبول اوله‌ماز .

ايجاز يا بلاحذف اولوب «ايجاز قصر» دنيلور ، ياخود حذف ايله اولوب « ايجاز حذف » دنيلور .

ايجاز قصر: «قصاصده حيات واردر» كلامی كبيدركه بوندن

مراد «انسانك نه‌وقت قاتل اولورایسه قتل اولنه‌جغنی بیلمسی «قتله جسارت ایتمه‌مسنی بادی اولور. بوجهتله پك چوق کیمسه‌لر «قتلدن قورتیلور وقاتلك قتلی آنلرك موجب حیاتی اولور.» دیمکدر. ایشته اول کلام موجزده حذف بولنمدیغی حالده بوقدر چوق معنالری مفید اولور.

مصرع لمحرره

شانهٔ زلف سخندر اعتراض

دخی بوقبیلدندر، که «زلف طراندا‌قچه کوزللشدیکی کبی سخن دخی اعتراض کوردکجه تصحیح اولنه‌رق کوزللشور» دیمکدر.

ایجاز حذفك انواعی چوقدر. بعضاً جمله‌نك برجزئی حذف اولور. مثلا: «فلان قریه اهالیسندن صور!» دنیله‌جك یرده، «فلان قریه‌دن صور!» دنیلور. «مکتب فنون رشدیه» یرنده «مکتب رشدیه» و «طریق رجال علمیه» یرنده «طریق علمیه» تعبیرلری دخی بوقبیلدندر. فصول سالفه‌ده دخی بومثللو ایجازلرك امثال کثیره‌سی سبق ایتمشدر.

وبعضاً جملهٔ شرطیه حذف اولنور. نته‌کیم: «یارین بزه کل، سکا اکرام ایدرم» دنیلور، که «اکر کلور ایسه‌ك، اکرام ایدرم» دیمك اولور. وبعضاً جملهٔ جزائیه حذف اولنه‌رق یرینه دیکر برجمله اقامه اولنور. نته‌کیم: «سکا معترض وار ایسه اسلاف ادبایه نیجه معترضلر وارایدی» دنیلور، که «سکا معترض وارایسه قید ایتمه، زیرا اسلاف ادبایه نیجه معترضلر وارایدی» دیمك اولور.

اطنابده دائما برنکته آرانور. ازجمله بعضاً « ایضاح بعد الابهام » ایچون اولور. نته‌کیم: « انسان قوجه‌دقجه ایکی خصلتی تازه‌لنور. آنك بری : حرص، دیکری: طول امل‌در» دنیلور. بوکلامك اختصاری استنیلورایسه «حرص وطول املی تازه‌لنور» دینلمك لازم کلور؛ فقط سامعك نظردقتی جلب ایله سوزی کرکی کبی اصغا ایلمسی ایچون ابتدا مبهم اوله‌رق ایراد اولنوبده بعده ایضاح اولنمشدر. « ایکی شیئك قبل‌الزوال قدری بیلنمز. بری: صحت، دیکری، امنیتدر» فقره‌سی دخی بوقبیلدندر.

وبعضاً برلفظ اعمك ذکرندن صکره آنك مشتملاتندن اولان براخصك ذکریله اولور. بودخی اخصك فضل ومزیتنه تنبیه ایچوندر. شویله‌که: «اعمدن خارج بشقه برنوع» ایمش کبی ادعا ایدلمش اولور.

نته‌کیم: انواع حیواندن بری انسان اولدیغی حالده سائر انواعه نسبتله فضل ومزیتی اولدیغندن کویا جنس حیواندن دکل ایمش کبی آنك اوزرینه عطف اولنه‌رق « حیوان وانسان» دنیلور.

وبعضاً معنای مقصودی تقریر وتأکید ایچون برقیدك علاوه‌سیله اولور. وبوکا « تتمیم » دنیلور.

نته‌کیم: « کوزمله کوردم . بك افندی مسافرینی اك زیاده سودیکی آته بندردی » دنیلدکده « کوزمله » و « اك زیاده سودیکی » لفظلرینك علاوه‌سی کبی .

وبعضاً لنکتهٍ سوزك تکراریله اولور. نته‌کیم: تأکید انذار

ایچون « بویله ایتمییکز! صکره کوررسکز! صکره کوررسکز!» دنیلور. اما بلاسبب تکرار اولنور ایسه تطویل قبیلندن اولمغله مردود اولور .

وبعضاً برجمله‌یی تأکید ایچون آنك معناسنی مشتمل اولان برجمله الحاق اولنور. وبوکا «تذییل» دنیلور نته‌کیم: «مستحقلرینی بولدیلر. انسان، ایتدیکنك جزاسنی چکر» دنیلور.

بعضاً دخی کلامده خلاف مقصدی ابهام ایدر برشی بولنمغله آنی دفع ایچون برسوز علاوه اولنور .

نته‌کیم : « احبابی یاننده قوزی کبیدر؛ اما اعدایه قارشو آرسلاندر.» دنیلور، که اولکی جمله‌ده خلقنك ملایمتی جبانتدن اولمق احتمالی وارد خاطر اولمغله آنی دفع ایچون جملهٔ ثانیه علاوه اولنمشدر .

وبعضاً دفع ابهامدن بشقه برنکته‌یه مبنی سوز آره‌سنه برجمله ادخال اولنور. بوکا «جملهٔ معترضه» دنیلور .

نته‌کیم : « استانبول شهری ـ الله تعالی دها زیاده معمور ایتسون ـ عالمك فهرستیدر » دنیلدکده مسند الیه ایله مسند آره‌سنه جملهٔ دعائیه ادخال اولنمسی کبی.

باب ثانی

طرق افاده بیانندە اولوب برمقدمه ایله بش فصلی مشتملدر

مقدمه

بالاده بیان اولندیغی اوزره حقیقت معنای موضوع لهنده مستعمل اولان لفظدر . ومعنای حقیقیسی متعدد اولان کلمه‌یه « لفظ مشترك » دنیلور. « کوز » لفظی کبی، که لسان ترکیده « انسانك آلت بصری » و «صو منبعی» معنالرنده مشترك اولوب استعمالده قرینهٔ معینه ایله بومعنالردن بری تعین ایدر. «چالمق» دخی بوقبیلدندر، که « چاث چالمق » و « مال چالمق » معنالرنده مشترکدر .

فقط برمعنای لغویدن برعلاقه و مناسبته مبنی برمعنای شرعی‌یه ویاعرفی‌یه نقل ایله وضع اولنان کلمه‌یه «منقول» دنیلور، که برجهتله « حقیقت » وبرجهتله « مجاز » اولور .

مثلا: « صلات » لفظی لغتده « دعا » معناسنه اولدیغی حالده اصطلاح شرعده « نماز » معناسنه وضع اولنمش اولمغله دعا معناسنده استعمال اولندیغی حالده لغته نظراً: «حقیقت» واصطلاح شرعه نظراً : «مجاز» اولور .

« دابه » لفظی دخی لغةً « یریوزنده گزن حیوان» دیمك اولدیغی حالده عرفاً : «فرس» معناسنه نقل اولنمغله اولکی معناده استعمال اولندیغی حالده لغةً : «حقیقت» وعرفاً : «مجاز» اولور و«فرس» معناسنده استعمال اولندیغی حالده لغةً : «مجاز» وعرفاً : «حقیقت» اولور .

کذلك « صاریق » صارمق فعلندن مشتق بر صفت اوله‌رق علی الاطلاق «صارلمش اولان شی» دیمك اولور . اما عرفاً صورت مخصوصه‌ده باشه صاریلان و « عمامه » دنیلان بزه تخصیص اولنمشدر .

ومناسبت گوزدلیه‌رك برمعنادن دیکر معنایه نقلاً وضع اولنان کلمه‌یه : «مرتجل» دنیلور . وهرقنغی معناده استعمال اولنسه آکا موضوع اولدیغی جهتله « حقیقت » اولور . برمناسبت ملاحظه اولنمقسزین چوجقلره وضع اولنان اسملر کبی .

اما وضع وعلاقه اولمقسزین بر لفظك معنای موضوع لهندن بشقه برمعناده استعمالی صحیح اولماز . مکرکه غلط اوله‌رق استعمال اولنه . نته‌کیم: برکتابه اشارت اولنه‌رق « طوت شو اتی » دنیلدیکی کبی .

وبر لفظ بلاوضع برعلاقه‌یه مبنی موضوع لهك غیری بر معناده مستعمل اولدیغی حالده اکر موضوع لهك اراده‌سنه مانع قرینه بولنمازایسه : « کنایه » دنیلور . واول وجهله قرینهٔ مانعه بولنورایسه: «مجاز» دنیلور . وبعضاً مقید اوله‌رق: «مجاز لغوی»

دخی دنیلور، که : «مجاز عقلی» مقابلی اولور .

مجاز عقلی اسناددە «مجاز» دیمکدر. اما علی الاطلاق «مجاز» لفظی ذکر اولندیغی حالدە «مجاز لغوی» مراد اولور. ایشته بونك علاقەسی مشابهت ایسه : «استعارە» وبشقه برمناسبت ایسه : «مجاز مرسل» دنیلور.

بونلرك هربری برفصلدە بیان اولنەجقدر. و «تشبیه» بین الادبا کثیر الاستعمال اولان استعارەنك مبنی علیهی اولدقدن بشقه تشبیهاتدە پك چوق لطائف بیانیه بولنمغله ادبانك آت اویناتدقلری برمیدان مسابقەدر. بناءً علیه تشبیه ایچون دخی برفصل مخصوص یازیلەجقدر. من الله توفیق .

علمای بیانیه بوندە متفقلردر، که مجاز وکنایه حقیقتدن واستعارە تشبیهدن ابلغدر .

فصل اول

مجاز عقلی بیانندە در

«مجاز عقلی» برفعلی ماهو لهنه، یعنی: عند المتکلم حقی اولان ملابسنه اسناد ایتمیوبدە ماهو لهك غیری اولان ملابسنه اسناد ایتمکدر .

فعله فاعلی ملابس اولدیغی کبی زمان ومکان وسببی دخی ملابس اولور. وبونلرك فعله ملابسەدە فاعل ایله اشتراکلری

مجاز عقلینك علاقه‌سیدر؛ فقط بونده دخی قرینهٔ مانعه بولنمق شرطدر.

مثلا: برمتدیّن کیمسه: «موسم بهار اوتلری انبات ایلدی» دیدکده «مجاز عقلی» اولور؛ زیرا آنك عندنده اوتلری انبات ایدن باری تعالی حضرتلریدر، فقط وقتی بهار اولمغله صانکه اوتلری اول موسم انبات ایدیور کبی تخیل ایده‌رك «انبات» فعلنی زمانه اسناد ایلر. اما بوسوزی بردهری سویلمش اولسه «مجاز» اولمیوب «حقیقت» اولور.

مجازعقلینك یا ایکی طرفی حقیقت ویا ایکیسیده مجاز لغوی، یاخود بری: حقیقت، دیکری: مجازلغوی اولور. نته‌کیم: مثال مذکورده ایکی طرفی دخی حقیقتدر. و: «زمانك نوجوانلغی یری احیا ایلدی.» دیدیکمزده ایکی طرفی دخی مجاز اولور؛ چونکه نوجوانلق انسانك حرارت غریزیه‌سی زیاده و قوی اولمقدن عبارت اولدیغی حالده بوراده مجازاً «قوهٔ نامیه‌نك زدیادی» معناسنده مستعملدر. حقیقةً: «احیا» دخی: «حیات یرمك» معناسنه اولوب حس وحرکت ارادیه‌یی مقتضی و بدن وروحه محتاج اولور؛ لکن بوراده مجازاً: «قوهٔ نامیه‌یی بالتهییج نواع نباتات ایله یره حسن ورونق ویرمك» معناسنده مستعملدر. «موسم بهار یری احیا ایتدی» دیدیکمزده مسند الیه طرفی حقیقت»، مسند طرفی «مجاز» اولور. و: «زمانك نوجوانلغی وتلری انبات ایلدی» دیدیکمزده مسند الیه «مجاز»، مسند حقیقت» اولور.

کذلك « سردار اکرم دشمنی منهزم ایتدی » دیدیکمزده طرفینی حقیقت اولدیغی حالده « مجاز عقلی » اولور ؛ چونکه حقیقت حالده دشمنی منهزم ایدن سردارك عسکریدر . کندوسی آمر ومدبردر ؛ فقط بو فعلده دخل عظیمی اولدیغندن اول فعل سببنه اسناد قبیلندن اوله‌رق آکا اسناد اولور .

« محبتکز بنی بورایه قدر کتوردی » و « ملاقاتکز بکا مسرت ویردی » جمله‌لری دخی بو قبیلدندر .

« فلان آدم عین عدالتدر » ، یاخود : «فضیلت مجسمه‌در» و یاخود : «فضیلت اودر» جمله‌لری دخی کذلك « مجاز عقلی » قبیلندندر ؛ چونکه عدالت اول آدمك ایشلدیکی ایشلره محمول ومسند اولور ؛ ذاتنه حمل واسناد اولنه‌ماز ؛ فقط چوق فضیلت ایلدیکی جهتله کویا عدالت تجسم ایتمش کبی تخیل اولنه‌رق آکا اسناد اولنور .

— اکرچه بو مثللو ترکیبلرده مضاف محذوفدر ؛ یعنی : « اهل فضیلت » یا : « صاحب عدالت » دیو تأویل اولنمق دخی قابل ایسه‌ده بو تقدیرجه مطلوب اولان مبالغه فوت اولوب عادی سوز حکمنه کیرر .

تذییل

بر وجه بالا مضاف حذف اولنوبده مضاف الیه آنك مقامنه اقامه اولندیغی حالده : «مجاز حذفی» دینلور . یرینه کوره بو دخی بر طریق مسلوکدر ؛ فقط متکلمك غرضنه عائد بر مسلکدر .

نته‌کیم: برشیئی اوکرنمك ایچون: «اهل قریه‌دن صور» دینه‌جك یرده: «قریه‌دن صور» دینلسه «مجاز حذفی» اولور. اما برکیمسه خراب واهالیسی نایاب اولان برقریه‌نك اوکندن کچر ایکن نصح وایقاظ یولنده رفیقنه، یاخود عبرت وتنبیه یولنده کندو کندویه: «شو قریه‌یه صورکه اهالیسی نه‌اولدی» دیسه مجاز حذفی‌یه حمل اولنه‌ماز.

کذلك بروجه بالا «فلان آدم فضیلتدر» دینلسه، مبالغه حصولی ایچون مجاز عقلی‌یه حمل اولنمق مناسب اولماز.

فصل ثانی

مجاز مرسل بیانده‌در

«مجاز مرسل» معنای موضوع لهك اراده‌سنه مانع قرینه اولدیغی حالده مشابهتدن بشقه برعلاقه‌یه مبنی معنای موضوع لهك غیریسنده مستعمل اولان لفظدر.

«علاقه» موضوع لهك غیری اولان معنانك معنای موضوع لهه ذهنده فی الجمله لزوم واتصالیدر. یعنی: بومعنای حقیقیدن اوّل معنای مجازی‌یه ذهنك انتقالنی مصحح اولان برمناسبتدر.

لسان عثمانیده مشابهتدن بشقه مشهور اولان علاقه‌لر شونلردر: «آلیت»، «مظهریت»، «حلول»، «سببیت»، «جزئیت»، «عموم»، «اطلاق»، «کونیت»، «اولیت».

«آلیت» معنای حقیقینك معنای مجازی‌یه آلت اولمسیدر . نته‌کیم : آلت تکلم اولان عضو معلومه موضوع : «لسان» لفظی لغت معناسنده استعمال اولنور . و : «لسان عرب»، «لسان ترك» دینلور .

«مظهریت» معنای حقیقینك معنای مجازی‌یه محل ظهور اولمسیدر . نته‌کیم : «قول» قوت و قدرتك محل ظهوری اولدیغندن «قدرت» معناسنده استعمال اولنور و «سنك قولك اوزوندر» دینلور .

«حلول» معنای حقیقی ایله معنای مجازیدن بری دیکره محل اولمقدر . مثلا : «منغلی یاق» دینلور وذکر محل وارادهٔ حال طریقیله «ایچنده‌کی کمور» اراده اولنور. «بو آتشی اوته‌کی اوطه‌یه کوتور» دینلور وذکر حال وارادهٔ محل طریقیله «ایچنده آتش اولان منغل» مراد اولنور .

«سببیت» معنای حقیقی ایله معنای مجازیدن بری دیکره سبب اولمقدر . نته‌کیم : «برکت یاغیور دینلور» وذکر سبب وارادهٔ مسبب قبیلندن اوله‌رق برکتدن «یاغمور» قصداولنور. «آتش باصدی» دینلور وسبب وعلت اولان آتشدن «حرارت» قصد اولنور .

«جزئیت» معنای حقیقی ایله معنای مجازیدن بری دیکرینك جزئی اولمقدر. نته‌کیم: ذکر جزء وارادهٔ کل قبیلندن اوله‌رق: «طرناغمی کسدم»، «صقالمی کسدردم» دینور .

«عموم» معنای حقیقی ایله معنای مجازیدن بری دیکرندن اعم اولمقدر. نته‌کیم : « حیوان » دینلوبده خصوصیت وجهله «آت» اراده اولنور . اما عامك خاص ضمننده تحقق اعتباریله برفردی مراد اولدیغی حالده « حقیقت » اولور . مثلا : « بر حیوان کوردم » دینلدکده حیوان افرادندن بر فردی ضمننده تحقق اعتباریله معنای موضوع لهنده استعمال اولنمغله «حقیقت» اولوب «مجاز» اولماز .

«اطلاق» معنای حقیقی ایله معنای مجازیدن برینك «مطلق» ودیکرینك « مقید » اولمسیدر .

« کونیت » بر شیئی حال سابقنك اسمیله تسمیه ایتمکدر . نته‌کیم : « یتیملره ماللرینی ویریکز که سن رشده بالغ اولدیلر» دینلور و «مقدما یتیم اولان یکیتلره ایتـام صندوقلرنده محفوظ اولان مالّلرینی ویریکز » دیمك اولور .

« اولیت » بر شیئی صکره بولنه‌جغی حالك اسمیله تسمیه ایتمکدر . نتـه‌کیم : « آتش یاق » دینلور و « آتش اوله‌جق کموری یاق !» دیمك اولور . کذلك « بغدایلر بتدی » دیـلور و « بغدای اوله‌جق اکینلر بتدی » معناسی اراده اولنور .

« مجاز مرسل » بعضاً دخی لفظ مرکب اولور. نته‌کیم : «اقرانم منقرض اولدی». «قدریمی بیلن قالمدی» دینلور. وسببیت علاقه‌سیله «محزونم، مکدرم» معناسی قصد اولنور. صیغ عقود

کبی « انشا » معناسنده مستعمل اولان سائر « جملهٔ خبریه‌ل
دخی بوقبیلدندر .

ذکر اولنان علاقه‌لر بعضاً مشابهت ایله مجتمع اولور . بناءً عل
برلفظ برجهتله «مجاز مرسل» ودیکر وجهتله «استعاره» اولو
مثلا : « آنك حالی بویله سویلیور » دینلدکده سویلمکد
«دلالت» معناسی مراد اولور وسویلمنك دلالته سبب اولدیغ
ملاحظه اولنورسه : « مجازمرسل » اولور واکر افهام مرام
دلالتك نطقه تشبیهی ملاحظه اولنورسه : « استعاره » اولنو

فصل ثالث

تشبیه بیانده در

« تشبیه » برشیئه مزید اختصاص و تعلق اولان وصفده
دیکر شیئك مشارکت و مماثلتنه دلالت ایتمکدر .

بوایکی شی تشبیهك طرفیندر ، که بری : «مشبه» ، دیکری
« مشبه به » در . وایکیسنك متشارك اولدقلری وصفه : « وج
تشبیه » و « وجه شبه » دنیلور . ارکان تشبیه دردتدر : « مشبه »
« مشبه به » ، « وجه شبه » ، « ادات تشبیه » در .

لسان ترکیده ادات تشبیه « کبی » حرفیدر . وبعضاً بومقامده
« صانکه » و « کویا » کبی لفظلر قوللانیلور .

تشبیهده طرفینك ایکیسی دخی مذکور اولمق شرطدر

بریسی مطوی اولورایسه : « استعاره » اولور ؛ نته‌کیم: تفصیلی فصلی مخصوصده کلور .

اما طرفیندن بری قرینه‌یه بناءً حذف اولنور ایسه مذکور حکمنده اولمغله ینه تشبیه قبیلندن اولور . مثلا: «فلان نصلدر؟» دیین کیمسه‌یه جواباً: « آرسلاندر.» دینلدکده:«او کیمسه آرسلان کبیدر» دیمك اوله‌رق «تشبیه» قبیلندن اولوب «استعاره» اولماز.

«وجه‌شبه» مذکور اولور ایسه « تشبیه مفصل » دینلور . ومتروك اولور ایسه : « تشبیه مجمل » دینلور و مبالغه‌یی مفید اولور. مثلا : « زید شجاعتده آرسلان کبیدر » جمله‌سنه نسبتله « زید آرسلان کبیدر » دینلدکده وجه شبهك : « شجاعت » اولدیغی ظاهردر. وبعضاً خفی اولوب آنی آنجق خواص آکلار.

در امر توامکان تغیر نهفتند
کوییکه مثالی زقضا وقدر آمد

بیت فارسیسنده اولدیغی کبی

ینه تشبیه مجملده بعضاً طرفیندن برینك ، یاخود ایکیسنك وجه شبهی اشعار ایدن وصفی ذکر اولنور .

نته‌کیم :

مسافات حیاتی تملع ایچون کردونهٔ عمره
سپهرك مهروماهی چرخ اپشی ایکی تکرلکدر

بیتنده «عمر» عربه‌یه تشبیه اولندیغی کبی « مهروماه » دخی ایکی

تکرلکه تشبیه اولنوب دوز، مصمت ومدور اولمق دخی «وجه شبه»درکه «چرخ ایشی» وصفی آنی اشعار ایدر.

عاقبت کوکلم اسیر ایتدك او کیسولرله سن
هی نه جادوسین، که آتش باغلاتدك مولرله سن

بیتی دخی بوقبیلدندر، که خارق العاده ایش کورمك «وجه شبه» اولوب «یانار آتش کبی اولان کوکلی مولرله باغلامق» وصفی دخی آنی اشعار ایلر.

وجه شبهده اتم واشهر اولان طرف «مشبه به» قیلنور. بهادر آدمی آرسلانه وحجتی شمسه تشبیه کبی.

بعضاً مبالغه ایچون امر بالعکس اولور. و «مشبه به» قیلنان طرفك اتمیتی ایهام ایدیلور. بوایسه ادعائی براتمیتدر. ایشته بوکا «تشبیه مقلوب» دینلور. آرسلانی بربهادره، شمسی حجت باهره‌یه تشبیه کبی.

عنبر آمیز اسراو نسیم صبا
عجبا یار کاکلنمی طرار

بیتی بوقبیلدندر، که «بوی» عنبره، «شمیم» کاکل یاره تشبیه اولنمشدر.

الحاصل، کرك حقیقةً، کرك ادعاءً وجه شبهده اتم واشهر اولان طرف «مشبه به» قیلنور و ناقص اولان طرف «مشبه» قیلنه‌رق آکا اطلاق اولنور.

اما ایکی شیئك برابرده جمعی قصد اولنور ایسه تشبیهدن صرف نظر اولنه‌رق « تشابه » و « تساوی » یولنه گیدیلور .

سرمو فرق یوقدر بینمزده زلف دلبرله
سیه‌بختز، پریشان روز کاردز، خانه بردوشز

بیتیله :

بیلمز اولدم ساقیا ! درد فراق یار ایله
میمیدر بویا سرشك چشم گریانمیدر ؟

بیتنده اولدیغی کبی .

طرفینك وجه شبهده اشتراکی یا «تحقیق»، یاخود «تخییلی» اولور. مثلا: بر بهادر آدمی شجاعتده آرسلانه تشبیه ایتدیکمزده آنلرك شجاعتده اشتراکلری «تحقیقی» اولور؛ زیرا « شجاعت » ایکیسنده دخی موجود ومحققدر . اما عاشقك بختی سیاهلقده زلف یاره تشبیه اولندقده آنلرك سیاهلقده اشتراکلری «تخییلی» اولور ؛ زیرا سیاهلغك مشبهده وجودی محقق اولمیوب بلکه مخیل ومأولدر؛ چونکه بخت منحوسك وکدرلی کونلرك سیاهلق ایله توصیفی مشهور وشایع اولمشدر. نته‌کیم: «آق آقچه قره کون ایچوندر » دینلور .

« وجه‌شبه » بعضاً امر واحد اولور . یوزك حمرتده گله ، وبر آدمك جرأتده آرسلانه وعلمك هدایتده نوره تشبیهی کبی.

وبعضاً متعدد اولور . برقوشلك حدت نظر وكمال حذرده غرابه، وانسانك حسن طلعت ونباهت شانده شمسه تشبیهی كبی.

بوصورتلرده طرفین دخی بعضاً « مفرد مطلق » اولور . امثلهٔ سابقه‌ده اولدیغی كبی.

وبعضاً « مفرد مقید » اولور . غرهٔ فرسی بیاض صبحه تشبیه كبی، كه برمنیرك آندن زیاده اولان بر امر مظلم ایچنده ظهوری وجه شبهدر .

وبعضاً « وجه شبه » واحد حكمنده مركب، یعنی: متعدد شیلردن منتزع برهیئت وكیفیت اولور .

بو صورتده طرفین دخی بعضاً مفرد و بعضاً اول وجهله مركب، یعنی : برر هیئت منتزعه اولور .

نفعینك آت مدحنده اولان :

جهان سرعته كویا فلكده كاسهٔ سمی
سرمیخی ثوابت نعل زرندر یكی آیی

بیتنده اولدیغی كبی، كه آنك طرناغی «مشبه» ، وفلك «مشبه به» اولوب ایكیسی دخی مفرددر. برمقعر جرمك اطرافنده كچوك پارلاق جرملر ایله برشكل مقوسدن منتزع اولان هیئت دخی « وجه شبه » در .

مؤلفك :

كمش سروری تماشا ایتسون اول بحراشكمده
كوزمده چوق خیال قد سیم اندامی قالمشدر

بیتی بوقبیلدندر .

بویله مرکبلك مرکبه تشبیهی بعضاً بر صورتده اولور ، که طرفینك اجزاسی دخی یکدیکره تشبیه اولنه‌بیلیر ایسه‌ده اصل لطافت وحسن تأثیر هیئته تشبیهنده اولمغله اجزانك یکدیکره تشبیهی مقصد اصلی اولماز. سالف الذکر مثاللرده اولدیغی کبی.

بعضاً بر صورتده اولور که اجزانك یکدیکره تشبیهنده حسن واطافت بولنماز .

نته‌کیم : «مشتری»نك آرقه‌سنده «مریخ»ك کورنشی بر امیرك اوکنده مشعله ایله ضیافتدن عودت ایدیشنه تشبیه اولندقده هیئت منتزعه‌نك هیئت منتزعه‌یه تشبیهی مستحسن اولور ایسه‌ده مریخك رأساً ضیافتدن عودت ایدن امیره تشبیهی چندان مستحسن اولماز .

کذلك فضولینك :

سبزه اوزره کزدیرر کل برکنی بادصبا
صانکه سبزه آسماندر کوکب سیار کل

بیتنده: ورق کلك سبزه اوزره سیرندن منتزع اولان هیئتی کوکده کوکبك سیرندن منتزع اولان هیئته تشبیهی ، مستحسن ایسه‌ده منفرداً سبزه‌نك کوکه، کلك کوکبه تشبیهی کوزل اولماز.

احاطه ایتدی تن زردمی سرشك کدر
میان جویده قالدم مثال نیلوفر

بیتی دخی بو قبیلدندر، که هیئت منتزعه‌نك هیئت منتزعه‌یه تشبیهی مستحسن ایسه‌ده یالکز تن زردك نیلوفره تشبیهی چندان مستحسن دکلدر .

بعضاً ایکی ضدك ضدیتده اشتراکارینه بناءً نفس تضاددن وجه شبه انتزاع اولنه‌رق تملیح یاتهکم واسطه‌سیله تناسب منزله‌سنه تنزیل قیلنور. نته‌کیم: مزاح و لطیفه سیاقنده، یاخود استهزا مقامنده قورقاق بر آدم حقنده: «آرسلان کبیدر» و بخیل کیمسه حقنده: «حاتم کبیدر» دینلور.

تشبیهك طرفینی بعضاً متعدد اولور. شویله که: یا مشبهلر بربرینه و مشبه بهلر دخی آیروجه بربرینه مربوط اوله‌رق ایراد اولنورلر. ایشته بوکا «تشبیه ملفوف» دنیلور.

حسد قلب عدو لطف ایله اولماز زائل
سنکده مضمر اولان آتشه آب ایتمز اثر

بیتنده اولدیغی کبی که قلب عدو طاشه، حسد آتشه و لطف صویه تشبیه اولنمشدر.

پاك طینت کوشهٔ غربتده خوار اولسونمی هیچ
کوهر آغوش صدفدن دور اولور قیمتلنور

بیتیله:

یار ایچون اغیاره منت ایتدیکم عیب ایله
باغبان برکل ایچون بیك خاره خدمتکار اولور

بیتی دخی بوقبیلدندر.

یاخود هر مشبه‌به، کندو مشبهنك یاننده کتوریلور. بوکا دخی «تشبیه مفروق» دینلور. «صاچی سنبل، کوزی نرکس، قدی سرو» کبی.

واکر یالکز مشبه به متعدد اولور ایسه «تشبیه جمع» دینلور.

بخت قیسی ظلمت لیلی جمال لیلی‌ی
باشنه جمع ایلیوب اول شوخ گیسو قویمش آد

بیتنده اولدیغی کبی.

دیلله اوغرادیغم درده بن بو عالمده
نه بلبل اوغرادی نه طوطیٔ شکر گفتار

بیتی دخی بو قبیلدندر.

وجه شبه اعتباریله تشبیه ایکی قسمه تقسیم اولنور. شویله که: «وجه شبه» اکر تدقیق نظره محتاج اولمقسزین بادیٔ رأیده ظاهر اولور ایسه: «تشبیه قریب مبتذل»، وخلافی تقدیرنده: «تشبیه بعید غریب» دینلور.

مثلا: شمسک استداره واستناره‌ده مدور آینه‌یه تشبیهی «قریب مبتذل» در. اما آخشام اوستی شمسک ید مرتعشده‌کی آینه‌یه تشبیهی «بعید غریب» در، که بونده وجه شبه هیئت منتزعه‌در؛ یعنی: مستدیر ومستنیر اولان جرمده ضیانک حرکت سریعه‌سی وصانکه دائره‌سنک اطرافنه طاشاجق کبی کورنمه‌سی خصوصلرندن منتزع اولان هیئت وکیفیتدر. بونده تفصیل بولنمغله بادیٔ رأیده ظاهر اولمیوب تأمله محتاج اولور.

کذلک روزکار ایله آشاغی یوقارو تمایل ایدن قیرمزی شقایقی زبرجددن مصنوع قارغیلر اوزرینه آچیلمش یاقوتدن بیراقلره تشبیه ایتدیکمزده: «بعید غریب» اولور، که بونده دخی «وجه شبه» بر هیئت منتزعهٔ خیالیه‌در.

وکذلك اوق دمرنلری اتیاب اغواله تشبیه اولندقده وجه شبه «وهمی» اولمغله «بعید غریب» اولور.

وبعضاً «قریب مبتذل»ی ابتذالدن تخلیص ایده‌جك وجهله تصرف اولنور.

ای آفتاب ! یار ایله دعوای حسنی قو
رفع نقاب ایدوب سنی بر کون حجابه قور

بیتنده اولدیغی کبی، که وجه حسنك آفتابه تشبیهی «قریب مبتذل» اولدیغی حالده: «رفع نقاب» ایله: «حجاب» سوزی آنی ابتذالدن چیقارمشدر. تشبیهدن غرض اکثریا مشبهه عائد اولور. بودخی یامشبهك حالنی بیاندر، یعنی: نه‌حال وصفتده اولدیغنی تعریفدر. بو صورتده مشبه‌بهك وجه شبه ایله اعرف واشهر اولمسی لازمدر. بر آتك نه‌رنكده اولدیغنی تعریف ایچون رنکی معلوم اولان آته تشبیه اولنمسی کبی.

سیاه بخت و پریشان وخانه بردوشز
بو روز کارده مانند طرهٔ دلدار

بیتی دخی بوقبیلدندر.

یا مشبهك مقدار حالنی بیاندر، یعنی: حال وصفتنك ضعف وقوتجه ونقصان وزیاده‌جه درجه‌ومقدارینی تعریفدر. بوصورتده دخی مشبه‌بهك وجه شبه ایله اعرف اولمسی وفقط درجه ومقدارجه متساوی اولملری لازمدر.

نته‌کیم: برشیئك مقدار صفرتنی بیان ایچون لیمونه، یاخود کهربایه تشبیه اولنور. یاخود «قناریه‌صاریسی» دیو تعریف قیلنور.

موبمو دقتلر ایتدم قیل قدر فرق ایتمدم
قاشلرك بالله بكم دوشكده‌كی سموردن

بیتی دخی بو قبیلدندر .

ویا سامعك ذهن و خیالنده مشبهك حال و شانی تقریر وتقویه‌در .

بوصورتده مشبه‌بهك وجه‌شبهده هم اعرف، هم اتم اولمسی لازمدر. بو دخی اكثریا معقولی محسوسه تشبیه ایله اولور، كه انسانك محسوس ایله الفتی وطبیعتك آكا میلانی زیاده اولدیغندن معقول آكا تشبیه ایله خیالده تجسم ایتدیریلور . نته‌كیم: سعی وعملندن فائده كورمین كمسنه حقنده: «بوزاوستنه یازویازار» دینور.

كاسهٔ فغفور ابریز اولسه هیچ ویرمز صدا
ثروت افزایش بولنجه اغنیا خسته‌لنور

بیتی دخی بوقبیلدندر .

یاخود وقوعی استبعاد اولنان حكمك دیكر حكمه تشبیه ایله امكان وقوعنی بیاندر. بوصورتده مشبه‌بهك معروف ومسلم اولمسی لازم كلور .

امتیاز ثابت و سیار مشكلدر خیال
ظن ایدر سكان كشتی ساحل دریایورر

بیتنده اولدیغی كبی، كه ثابت وسیار مشاهداتدن اولمغله یكدیكردن تمیز اولنمامری مستبعد وامكانسز برحكم كبی كوروندیكی حالده مصرع ثانی ایله بیان واثبات اولنمشدر .

چراغك حسننی انكار ایدنلر روز روشنده
سمنزار ایچره كورسونلر فروغ شمع كلناری

بیتی دخی بوقبیلدندر . یاخود مشبهی سامعك ذهننده تزیین وتحسیندر. بوصورتده دخی مشبه‌بهك حکمی یعنی: وجه‌شبهك آکا ثبوتی معروف ومسلم اولمق لازم کلور .

وصف دندانی که دل محزون سویلر
سویلمز سویلمز اما در مکنون سویلر

بیتنده اولدیغی کبی، که دندانی «درمکنون»ه تشبیه ایله تحسین قلنمشدر .

نسیم اول دکلو نازك طرح ایدر آب اوزره امواجی
که لوح سینه استاد ایده‌مز اویله قلمکاری

بیتی دخی بوقبیلدندر .

ویاتقبیحدر. وبونده دخی مشبه‌بهك حکمی معروف ومسلم اولمق لازمدر. نته‌کیم: «بال»ی «قوصموغ» ه تشبیه کبی.

ویاخود مشبهی براص غریبه تشبیه ایله استطرافدر یعنی: تعجب اولنه‌جق برحالده تخیل ایتدرمکدر. یانوب آتش کسلمش اولان کموری طالغه‌لری آتشدن اولان دریای مسکه تشبیه کبی.

بوی کل تقطیر اولنمش نازك ایشلنمش اوجی
بیری اولمش خوی بیری دستمال اولمش سکا

بیتی دخی بوقبیلدندر .

وبعضاً تشبیهدن غرض مشبه‌به عائد اولور . بودخی ایکی نوعدر . نوع اول «تشبیه‌مقلوب»در، که بالاده بیان اولنمشدر .

نوع ثانی مشبه بهك اهمیتنی بیاندر . ایشته بوکا « اظهار مطلوب» دنیلیر. قارنی آچ اولان کیمسه‌نك «بدرتابان»ی اشراق

واستداره‌ده «بیاض پیده»یه تشبیه ایتمسی کبی .

ایشته بو اغراضی مفید اولان تشبیهلر مقبول، اولمیانلر مردود اولور .

ادات تشبیهه کلنجه : آنك حذفی، مبالغه‌یی مفید اولور. وبوکا : «تشبیه بلیغ» دیرلر . مثلا: «زید آرسلاندر» جمله‌سی «زید آرسلان کبیدر» جمله‌سندن دها مبالغه‌لیدر؛ چونکه بونده زید آرسلانه تشبیه اولنور ؛ آنده ایسه آرسلانك افرادندن برفرد اولدیغی ادعا قیلنور. بو جهتله استعاره کبی مبالغه‌یی مفید اولور. شوقدرکه استعاره‌ده بر مرتبه دها مبالغه بولنور . شویله‌که استعاره‌ده مشبه مشبه‌بهك افرادندن اولمق ادعاسی دخی کیرو براغیله‌رق آنك افرادندن اولدیغی مسلم اعتبار اولنور .

مشبه‌بهك مشبهه اضافتی دخی تشبیه بلیغ قبیلندندر .

غزال مهر ایدر آوره هر شام و سحر جولان
گهی صحرای مغرب گاه دشت خاورستانی

بیتنده مشبه‌به اولان غزالك مهره اضافتی کبی .

فصل رابع

استعاره بیانند‌ه‌در

«استعاره» مشابهت علاقه‌سیله وقرینهٔ مانعه ایله معنای موضوع الیهك غیریده مستعمل اولان لفظدر .

وبعضاً مصدر اوله‌رق مشابهت علاقه‌سیله «بر لفظی معنای

اولمق ایچون بنا ایدیورلر» دینلور، که غایت برفعله مترتب اولمقده غرضه تشبیه اولنه‌رق «استعارهٔ اصلیه» اولوب اکا تبعاً: «ایچون» حرفی دخی «خراب» اولمق فعلنك غایتی اولان معنای خصوصیده استعمال اولنه‌رق «استعارهٔ تبعیه» اولور.

اما علملرده استعاره جاری اولماز. مکرکه بر وصف ایله مشتهر اوله‌رق اسم عام حکمنده اوله. «حاتم» کبی که «جود» ایله مشتهر اولدیغندن «حاتم» لفظی بعضاً: «سخی آدم» معناسنه مستعار اولور.

شوده معلومك اولسون: استعاره اگر «تشبیه تملیحی»، یا «تهکمی» یه مبنی اولور ایسه «استعارهٔ تملیحیه ویا «تهکمیه» دینلور.

نته کیم: مزاح، یا استهزا مقامنده: «حاتم» دینلوبده «بر بخیل آدم» مراد اولنمق کبی.

«استعارهٔ مکنیه» یه گلنجه: برشی ذهنده دیگر شیئه تشبیه وارکان تشبیهدن یالکز مشبه ذکر وتصریح وفقط مشبه بهك لوازمندن بر شیئك ذکریله اول مضمر ضمیر اولان تشبیه رمز اولنور ایسه «استعارهٔ مکنیه» اولور. واثباته استعارهٔ تخییلیه دیرلر.

«استعارهٔ تخییلیه» دائما «استعارهٔ مکنیه» نك قرینه‌سی اوله‌رق آندن منفك اولماز و«مجاز عقلی» قبیلندن اولمغله مجاز لغوینك اقسامندن عد اولنه‌ماز.

«استعاره» نك قرینه‌سندن بشقه مستعار لهك، یا مستعار منهك

ملایمی اولان برشی ذکر اولنماز ایسه : « استعارهٔ مطلقه » دینلور . بالاده مذکور مثاللرده اولدیغی کبی .

واکر مستعارلهك ملایمی ذکر اولنور ایسه : « استعارهٔ مجرده » دینلور. نته‌کیم: « بوکون قهوه‌خانه‌ده مسلح بر آرسلان اوتوره‌یوردی» دینلدکده قهوه‌خانه «قرینه» و مسلح «تجرید» اولور.

واکر مستعار منهك ملایمی ذکر اولنورایسه: « استعارهٔ مرشحه» دینلور. نته‌کیم : « بر بحر عمیق ایله مباحثه ایتدم » دینلدکده مباحثه « بحر » دن « برعالم » اراده اولندیغنه قرینه و « عمیق » « ترشیح » اولور .

کذلك : « آنك لسان حالی بویله سویلیور » دینلدکده لسانك حاله اضافتی «استعارهٔ تخییلیه » وحالك انسان متکلمه تشبیه اولندیغنه «قرینه» و «سویلمك» « ترشیح » اولور .

کذلك :

لال اولور البت زبان خامهٔ پیچیده موی
قیلجه غمدن طبع ارباب سخن علتلنور

بیتنده : «خامه» انسان متکلمه تشبیه اولنوب « زبان » ك آکا اضافتی تخییلیه وقرینه‌در . « لال » دخی ترشیحدر .

«ترشیح» تناسئ تشبیهه مبنی اولمغله مطلقه‌دن ابلغ اولدیغی کبی مطلقه دخی مجرده‌دن ابلغدر .

«استعارهٔ مرکبه» برهیئت منتزعه‌یه دال اولان عباره‌در، که « تشبیه تمثیلی » یه مبنی مشبه اولان هیئت منتزعه‌ده مستعمل

اولور بونك «وجه شبه» ی دخی مرکب اولدیغندن «استعارهٔ تمثیلیه» دینلور .

نته‌کیم: برخصوصده متردد اولان کیمسه حقنده: «بر آدیم ایلرو کیدیور» و «بر آدیم کیرو چکیلیور» دینلور، که اول کیمسه‌نك برایشی ایشلمکه نیت وهمان آندن فراغت ایلمسندن برهیئت انتزاع اولنوب وبر شخصك بر آدیم ایلرو کیتمسیله بر آدیم کیرو چکلمسندن دخی برهیئت انتزاع ایله هیئت اولی آکا تشبیه قیلنوب هیئت ثانیه‌یه دال اولان عباره هیئت اولاده استعمال اولنمشدر . «وجه شبه» دخی کاه اقدام وکاه احجامدن منتزع اولان هیئتدر .

« استعارهٔ تمثیلیه »نك استعمالی شایع ومنتشر اولور ایسه «مثل» اولور. ولسانمزده : «ضرب مثل» دینلور. و: «ضروب امثال» دیو جمعلنور. «آپاغکی یورغانکه کوره اوزات!» مثلی کبی.

وجه شبه اعتباریله استعاره ایکی قسمه تقسیم اولنور .

شویله‌که: اکر وجه شبهی ظاهر اولورایسه : «استعارهٔ عامیه» و «استعارهٔ مبتذله» دینلور . «رجل شجاع» معناسنده مستعمل اولان «آرسلان» کبی .

و اکر خفی اولور ایسه : استعارهٔ خاصیه» و «استعارهٔ غریبه» دینلور .

«کل رعنا» یی «دایه» یه تشبیه کبی .

وبعضاً «استعارهٔ عامیه» ده بر نوع تصرف ایله «غرابت» حاصل اولور .

ماهه چکدم شب هجران علم شعلهٔ آه
آه کیم اولمدی اول ماه خبردار هنوز

بیتنده اولدیغی کبی .

استعاره‌نك حسن ومقبولیتی متضمن اولدیغی تشبیهك فصل تشبیهده بیان اولنان جهات حسننه رعایت ایتمکله و استعاره‌یه من جهة اللفظ تشبیه رایحه‌سنی آلدرمامقله اولور . شوقدرکه تشبیهك الغازه مؤدی اولمیه‌جق مرتبه جلی اولمسی دخی لازم کلور . و وجه‌شبه پك خفی اولان یرده تشبیه جاری اولور ایسه‌ده استعاره جائز اولماز .

مثلا : «فلان آدمك آرسلان کبی آغزی قوقار» دینور ، اما : «آغزی قوقار بر انسان کوردم» دیوبده «آرسلان» معناسی قصد اولنسه : «لغز» قبیلندن معدود اولور. بناءً علی ذلك هر تشبیه جاری اولان یرده استعاره جاری اولماز . و «علم» ایله «نور» و «شبهه» ایله «ظلمت» کبی وجه شبهلری قوی اولمغله متحد کبی اولان شیلرده استعاره تعین ایدوب تشبیه کوزل اولماز .

فصل خامس

کنایه بیاننده در

«کنایه» لغت عربیه‌ده تصریحك خلافیدر . اصطلاح علم بلاغتده اول لفظدر که معناسنك ملزوم ومتبوعنده استعمال اولنور. و بو ملزوم اولان معنی ذهنده آکا لازم اولور .

واشبو معنای مراده دلالت ایدر «قرینهٔ معینه» بولنور ؛ فقط معنای حقیقینك اراده‌سنه مانع اولماز .

و بعضاً مصدر اوله‌رق اولوجهله لازمی ذکر ایدوبده ملزومی اراده ایتمك معناسنده قوللانیلور . و لفظه «مکنی‌به» و معنایه «مکنی‌عنه» دینلور .

«مکنی‌عنه» یاذاتدر. نته‌کیم : قلبدن کنایه اوله‌رق «محل حسد» وانساندن کنایه اوله‌رق «ایکی آیاغی اوزرنده یورر ، طرناقلری کنش بر حیوان» دینلور .

جوشش اشکه دل پر خون بر مجرا ایکی

مصرعی دخی بوقبیلدندر، که «مجرا» بوراده «کوزدن» کنایه‌در.

یاخود «صفت» در . نته‌کیم : «کریم» و «سخی» معناسندن کنایه اوله‌رق : «قپوسی آچیق» «سفره‌سی میدانده» و«ابله» معناسنه اوله‌رق «قبا قولاق»، «قالین قافالو» دینلور.

حسابم وار بنم ؛ قصاب ایله قانلی بچاقلی‌یز

مصرعی دخی بوقبیلدندرکه بوراده: «قانلی بچاقلی» «خصم الد»

دیمکدر. یاخود «نسبت»در. یعنی: صفتی موصوفنه اثباتدر. نته‌کیم:

صراردی بکزی حسدن بنمله یاری کوروب
رقیب روسیهه بر غریب رنك اولدی

بیتی بوقبیلدندر، که «بکزی صراردی» «مکدر اولدی» دیمکدن کنایه‌در.

عبارهٔ کنایه اکر صفتك موصوفی مذکور، یا مقدر اولماز ایسه «تعریض» قبیلندن اولور.

«تعریض» برجهتی کوستروبده دیکر جهتی قصد ایتمکدر. نته‌کیم: شوکا بوکا بد معامله ایدن برشخصك یاننده: «انسان کامل آنجق ناسه حسن معامله ایدن کیمسه‌در» دیرسین و «سن انسان کامل دکلسین» دیمکی قصد ایدرسین. موصوف اولان مخاطب ایسه عباره‌ده «مذکور» اولمدیغی کبی «محذوف» دخی دکلدر.

«کنایه» تلویح، رمز، ایما و اشارت قسملرینه دخی تقسیم اولنور.

شویله‌که: اکر لازم ایله ملزوم آره‌سنده واسطه‌لر چوق اولور ایسه: «تلویح» دینلور. نته‌کیم: «رمضانده آنك مطبخنده یومیه شوقدر چکی اودون صرف اولنور» دینلدکده بو عباره‌دن «مطبخده چوق یمك پیشدیکنه» و آندن «اکله‌نك ومسافرینك کثرتنه» و آندن صاحب خانك «مضیاف وکریم» اولدیغنه انتقال اولنور.

واکر واسطه آز اولوبده لزومده خفا اولور ایسه «رمز»

دینلور . نتەکیم: «قالین قفالو» ترکیبندن «ابله» معناسنه انتقال بر آز فکر ایله حاصل اولور.

واکر لزومده خفا دخی بولنماز ایسه « ایما واشارت دینلور . نتەکیم: « لطف و کرم آنك خانەسندەدر » دینلور. و: «صاحب خانه اهل لطف وکرمدر» دیمك اولور .

کذلك: «کرم دیدکاری شی آنك قوناغنه قونمش واوراده یاصلانوب قالمش» دینلدکده کرمك اول قوناغه قونمسی اوراده وجودندن کنایەدر اوراده وجودی دخی صاحب خانەیه ثبوتندن کنایه اولور و«کرم» بوراده مسافره تشبیه اولنمغله «استعارهٔ مکنیه» دخی واردر .

باب ثالث

صنایع بدیعیه حقنده‌در

«صنایع بدیعیه» «کلام بلیغك وجوه تزیین وتحسینی» دیمك اوله‌رق ایکی قسمه تقسیم اولنور .

قسم اول : معنایه عائد اولان محسناتدر .

قسم ثانی: لفظه عائد اولان محسناتدر .

بو ایکی قسمدن هر بری بعنه تعالی برر فصلده تعریف قیلنه‌جقدر .

صنایع بدیعیه‌یه ملحق بعض محسنات اولمغله آنلر و برده متأخرین شعرا بیننده متداول اولان « صنعت تاریخ » دخی بشقه‌جه برر فصلده ایراد اولنه‌جقدر .

فصل اول

محسنات معنویه حقنده‌در

۱ — «صنعت طباق» که «مطابقت» و«تضاد» دخی دینلور ،

بينلرنده تضاد وديكر وجهله تقابل بولنان شيلرى جمع ايتمكدر.
بياض ايله سياهى ودوست ايله دشمنى بريرده جمع ايتمك كبى.

بارينى كردن احبابه ايدنلر تحميل
نقدراولسه سبكروح اولور البته ثقيل

بيتى ايله مؤلفك:

ايدن وصلت دمنده فكر هجران آغلسون كولسون
دوكنلر اشك شادى بويله هرآن آغلسون كولسون

و:

لبى جان تازه‌لر بيمار جسمى جان آلور جودت
اوشوخه دل ويرن دلخسته هرآن آغلسون كولسون

بيتلرى بوقبيلدندر. طباقك برقسميده «مقابله» دنيلان صنعتدر، كه متوافق معنالرى ايراد ايلدكدن صكره صره‌سيله مقابللرينى ذكر ايتمكدر.

دلده صفاى عشقك ديده غمكله پرنم
براوده عيش وشادى براوده يأس وماتم

بيتنده اولديغى كبى، كه متوافق اولان: «عيش وشادى» ايراد اولندقدن صكره مقابللرى اولان: «يأس وماتم» كتورلمشدر.

٢ — مراعات نظير — كه صنعت تناسب وتلفيق دخى دينلور — متناسب شيلرى جمع ايتمكدر.

«قلم، قلمتراش»؛ «حقه، مقراض»؛ى بريرده ذكرايتمك كبى.

كيدرمى سينهٔ اهل محبتدن خيال يار
نيجه منفك اولور صورت هيولاى مرايادن

بیتنده‌کی «صورت» ایله «هیولا» و«مرایا» بو قبیلدندر .

ابوت ایله بنوت کبی متضایفین بر یرده مجتمع اولمدقلری جهتله بیتلرنده صنعت طباق بولنور ایسه‌ده متلازم اولدقلری اعتباریله دخی بیتلرنده: «مراعات نظیر» واردر .

بعضاً بر لفظك مراد اولمیان معناسی اعتباریله «تناسب» بولنور. ایشته بوکا: «ایهام تناسب» دینلور، که «مراعات نظیر»ه ملحقدر. نته‌کیم :

عجبمی طوتسه ال اوستنده نرکسی دلدار
ازلدن آره‌لرنده کوز آشنالغی وار

بیتنده: «کوز آشنالغی» «معارفه» معناسنه اولوب آنجق کوزك معنای لغویسی اعتباریله «نرکس» مشابهت ومناسبتی معلومدر .

کلزار دهر ایچنده نسیم صبا کبی
خلقك اسوب صاوردیغی بادهوا ایمش

بیتنده‌کی : «هوا» لفظی دخی بوقبیلدندر .

«تشابه اطراف» صنعتی ــ که کلامی ابتداسنه مناسب اولان شی ایله ختم ایتمکدر ــ «مراعات نظیر»دن معدوددر . نته‌کیم :

خلق ایدر دادوستد بز بر تلاش وبی نصیب
چارسوی عالمك بر اوکمدق دلالیز

بیتنده اولدیغی کبی، که: «دادوستد» ایله «چارسو» و«بی نصیب» ایله «اوکمدق دلال» متناسبدر .

ینه بوقبیلدن اوله‌رق برده: «ارصاد» واردر، که : «تسهیم»

دخی دینلور. بوده بر صنعتدرکه کلامك اولنده برسوز بولنوب حرف «روی» معلوم اولدیغی حالده فقره نك، یاخود بیتك آخرینه دلالت ایلر.

نثرده «فقره» شعرده «بیت» منزله‌سنده اولوب « حرف روی » دخی فقره ده، یاخود بیتده تکرر ایدن حرفدر.

مثلا :

اول مستعین اسم جلالم که دفعة
فتح کلامه قدرتمی مستعان ویرر

بیتنده: «حرف روی»ك نون اولدیغی معلوم اولیجق، مصرع اولده‌کی: «مستعین» لفظی «مستعان»ه دلالت ایلر.

٣ ـ «صنعت مشاکله» برشیئی صحبتنده بولندیغی برشیئك اسمیله ذکر ایتمکدر.

نته‌کیم: برقوناغه یالین آیاق کلان بر فقیره: «نه درلو یمك ایسترسین پیشوره‌لم» دینلمسی اوزرینه: «بکا برچفت آیاق قابی پیشیریکز» دیمسی کبی.

کذلك آغاج غرس ایتمکده اولان برچفتلك صاحبنه برمسافر کله‌رك : «حاتم طایی کبی غرس ایت» دیوبده: «انعام واحسان ایت» معناسنی مراد ایلمسی دخی بوقبیلدندر.

٤ ـ «عکس» کلامك برجزئی: دیکر جزئك اوزرینه تقدیم اولندقدن صکره بر عکس اوله‌رق ایراد اولنمقدر. « عادات

السادات العادات » وباری تعالی اولودن دیری و دیریدن اولو اخراج ایلر » عبارهلرنده اولدیغی کبی .

بی نقاب وبانقاب عرض جمال ایلردی یا
که هلالی بدر وکه بدری هلال ایلردی یار

بیتی دخی بو قبیلدندر .

٥ — « رجوع » بر سوزی سویلدکدن صکره لنکتهٍ آنی نقض ایتمکدر .

چشم امعان ایله باقدقجه وجود وعدمه
صحن جنت کورینور آدمه صحرای عدم

غلط ایتدم نه رواجنته تشبیه ایتمك
بشقه در نعمت آسایش مأوای عدم

طونهلم آندهده اولمش نعم کونا کون
اویله محتاج تناولمیدر آلای عدم

کبی .

کوش ایت کوکل بیان میان سویلرم سکا
یوق بلکه رشتهٔ دل وجان سویلرم سکا

بیتیله :

ایدنلر دور جاناندن بنی جانده بولسونلر
غلط دیدم دکل جانده جاناننده بولسونلر

بیتی دخی بو قبیلدندر .

٦ — « جمع » متعدد شیلری بر حکمده جمع ایتمکدر .

عشقه دوشمش ابتدا بر نای، بربن، بر کوکل
داغ ، داغ ابتلا بر نای ، بر بن ، بر کوکل

و :

هم کوکلمی ، هم عقلمی ، هم صبرمی آلدك
ای شوخ جفا پیشـه ! بکا سن نه‌لر ایتدك

بیتلرنده اولدیغی کبی .

دل آتش ، دیده آتش ، سینه آتش ، روی یار آتش

مصراعی دخی بو قبیلدندر .

٧ ـ « تفریق » ایکی شیئك بیننده‌کی فرق و تفاوتی بیان ایتمکدر .

مثالی

بلوطك وقت ربیعده‌کی احسانی
کریمك یوم سخاده‌کی احسانه اصلا بکزه‌مز
کریمك احسانی بر کیسـه آلتون
بلوطك احسانی بر قطره صو در

جمله‌سنده اولدیغی کبی .

٨ ـ « لف ونشر » صنعتی‌که متعدد شیلر ذکر اولندقدن صکره هر برینه عائد اولان حکملر ایراد اولنمقدر ، ایکی قسمدر . قسم اول « مرتب » قسم ثانی « غیر مرتب » در .

« لف و نشر مرتب »

سوز عشقك سینه‌ده سودای زلفك قلبده
نار در کلخنده کویا مار در کنجینه ده

بیتنده اولدیغی کبی .

« لف و نشر غیر مرتب »

فکر زلفك دلده، تاب سوز عشقك سینه‌ده
ناردر کلخنده کویا مار در کنجینه ده

بیتنده اولدیغی کبی .

۹ — « مذهب » کلامی متکلمینك اصولی وجهله، یعنی : طریق برهانی مطلوبه دلیل کتورمکدر .

۱۰ — « حسن تعلیل » بر اعتبار لطیف غیر حقیقی ایله وصف ایچون بر علت مناسبه ادعا اولنمقدر ؛ یعنی : نفس الامرده علتی اولمیان معنی آکا علت اولمق اوزره اعتبار قلنمقدر .

بو وصف ایکی قسمه منقسم اولور. شویله‌که : یا بر صفت ثابته اولوبده علتنك بیانی قصد اولنور ، ویا ثابت اولمیوبده اثباتی مراد اولور نته‌کیم :

اولدی رخساریکه تقلید ایله کل خار ایله خور

مصراعنده کلك رخسار یاره تقلیدی خار ایله خور اولمسنه حسن تعلیلدر ؛ اما کللرده خار بولنمسنك علت حقیقیه‌سی حکمت بالغهٔ صمدانیه ایجابندن اولوب بین الناس معلوم اولان امور عادیه‌دن دکلدر .

پریشان اهل عالم آه وافغان ایتدیکمدندر
پریشان اولدیغم خلقی پریشان ایتدیکمدندر

بیتی دخی بو قبیلدندر، که شاعر آه وافغانی خلقك پریشانلغنه

فتح خیبر اوله‌لی ایلامشدر کیمسه
زور بازو ایله بر بویله حصاری تسخیر

بیتی کبی .

واکر عقلاً دخی محال ایسه : «غلو» دینلور . بر قصر عالینك ستایشی حقنده نفعینك :

دکل مهر و بیاض صبح افقده سیر ایچون سقفن
فلك باش قالدیرنجه خاکه دوشدی تاج ودستاری

بیتی کبی .

«غلو» مقبول اولماز ؛ مکرکه صیغهٔ شرطیه یا تشبیه کبی بر وجهله صحت وامکان راده‌سنه تقریب وتعدیل قیلنه . نته‌کیم قصیدهٔ مذکوره‌نك :

صانورلر بر کل زر دوزدر بر نطع خاراده
رخامنده کورنلر عکس خورشید پر انواری

بیتنده : «صانورلر» تعبیری ایله مبالغه صحته تقریب قیلنمشدر .

وکذا بر آت مدحنه دائر اولان :

شکست ایتمز حبابی ایتسه جولان روی دریاده
طوقنسه برق نعلی نرم ایدرکن سنك خارایی

بیتنده‌کی : «غلو» دخی فرض اوزرینه مبنی اوله‌رق سیغهٔ شرطیه ایله برمرتبه تعدیل اولنمشدر .

یاخود مکرکه برکوزل خیال بولنه ؛ او حالده دخی : «غلو» «مستحسن» اولور .

نازی آب ایتمشده بر فواره رسم ایتمش خیال
ایشته اوصودر آتلمش قامتك اولمش سنك

بیتنده اولدیغی کبی .

ویاخود «هزل» مقامنده ایراد اولنه؛ اوحالده دخی «غلو» «مجاز» اولور.

نته‌کیم : «نه‌عجب یارین عشرت ایتمکه نیت ایتسه‌م، دونڈن سرخوش اولورم» دینلدیکی کبی .

بوصورتلردن ماعدا غلولر مقبول اولماز . هله نفعینك :

بن اول ناظم اندیشه‌که سمسار قضا
ایده‌من قیمت عقد در نظمم تقدیر

کبی اشنع غلولری قطعیاً مردود ومنکردر .

مبالغهٔ مقبوله قبیلندن عد اولنمغه شایان برصنعت دخی : بر غرضی نقیضنه بکزر تعبیر ایله تأکید ایلمکدر .

ایشته بونك برقسمنه: «تأکید المدح بمایشبه الذم»دینور، که «ذم یوللو مدح» دیمکدر .

نته‌کیم : «بوقلیجك قصوری یوقدر؛ فقط محاربه‌لرده چوق قوللانلمش اولدیغندن اوزرنده پك چوق قان لکه‌سی وار» دینلدکده اکر قلیجده قان لکه‌سی عیب صاییلور ایسه ایشته بو قلیجك اوعیبی واردر ؛ لکن قان لکه‌سی قلیجده عیب صاییلماز . اویله ایسه بوقلیجده عیب تصور اولنماز » دیمك اوله‌رق مدحی مؤکد اولور .

حسننه هیچ دیه‌جك یوق اما
نكهی اوق كبی ایشلر جانه

بیتی دخی بوقبیلدندر .

دیكر برقسمنه دخی: «تأكید الذم بما یشبه المدح» دینور كه: «مدح یوللو ذم» دیمك اولور . «فلان آدم فاسقدر اما جاهلدر» «كناهنه كیرمیه‌یم ؛ اوروج یدیكنی كوردم اما نماز قیلدیغنی كورمدم» عباره‌لری دخی بوقبیلدندر .

١٢ ـ «تجاهل العارف» برنكته‌یه بناءً معلومی غیر معلوم سیاقده ایراد ایلمكدر . نته‌كیم :

بر نهانیجه تبسمده‌می صیغمز جانا
سویله بالله دهنك تا اوقدر تنكمیدر

بیتنده فم جانانك كوچوكلكنی مدحده مبالغه ایچون استفهام طریقنه كیدلمشدر . كذلك :

شبمیدر بو یاسواد آه پنهانمیدر
شمع مجلس شعلهٔ داغ نمایانمیدر

بیتنده: «توله» «تحیر» نكته‌سنه بناءً استفهام یولی اختیار ایدلمشدر.

١٣ـ «ادماج» برمعنایه‌دیكر معنی تضمین ایتدیرلمكدر. نته‌كیم:

صدركده سنی ایلیه حق دائم وباقی
هپ عالمك ایتدكاری شمدی بودعادر

بیتنده شاعرك غرضی ممدوحی اولان صدراعظمه دعادر؛ فقط جملهٔ دعائیه‌یه آنك اصلاح احوال عالمه سببیتی‌ایله مدحنی دخی تضمین ایلمشدر؛ چونكه عالمك اویله دعا ایتمسی البته فائده‌لرینه

مبنی اولمق لازم کلوب بو ایسه ممدوحك آکا سببیتی متضمن اولور .

وبعضاً بو ایکی معنی بر غرضه عائد اولور. شویله‌که : بر غرض ایچون سوق و ایراد اولنان معنی ینه اول غرضه دائر اولان بر معنای زائدی مستتبع اولور. ایشته بوکا « استتباع » دخی دینلیر .

نته‌کیم : « اول بهادرك رؤس اعدا اوزرینه صاعقهٔ سیفنی بش بلوت جولان ایتدیرر » ترکیبی اول بهادرك شجاعتله مدحنی مفید اولور؛ فقط بش بلوتدن مراد بش پارماق اولوب پارماقلرك بلوته تشبیهی ایسه ، سخا وکرم ایله مدحنی دخی مستتبع اولور . حال بوکه ایکی معنی بر غرضه ، یعنی مدحه عائد اولور .

١٤ ـ «توجیه» صنعتی‌که «محتمل الضدین» دخی دینلور . سوزی ایکی مختلف معنایه محتمل اوله‌رق ایراد ایلمکدر .

نته‌کیم : « یك چشم درزی بکا بر جبه دیکمش ؛ کاشکی ایکی کوزیده سیاه اولیدی» دیین کیمسه جبه‌دن ممنون اولوبده درزینك کورر کوزی کبی دیکر کوزینك دخی کورر اولمسنی تمنی ایلمك ، یاخود ناخشنود اولوبده کورر کوزی حقنده بددعا ایتمك معنالرینه محتمل اولور .

« توریه » ، که : « ایهام » دخی دینلور. بر لفظك قریب وبعید ایکی معناسی اولوبده قرینهٔ خفیه‌یه اعتماداً معنای بعیدی اراده اولنمقدر .

اشبو توريه صنعتى لفظك تعداد معناسنه مبنى اولمق ملابسه‌سيله علماى عربيه آنى محسنات معنويه‌دن عد ايلمشلر. لكن توريه‌يى حاوى اولان عباره بشقه لسانه ترجمه اولنسه اكثريا بو صنعت ضايع اوله‌جغنه نظراً آنى محسنات لفظيه‌دن عد ايلمك مناسب اولور. مثاللرى بروجه آتى ايراد اولنور.

بيت

كل كولسه دائم آغلسه بلبل عجب دكل
زيرا كيمينه آغله ديمشلر كيمينه كل

ديكر

ميان نازكنى مويه بكزدرسه‌م اكر
كروه اهل صفا «اويله‌در بلى» ديرلر

ديكر

هر يانه بوى كاكلنى تار مار ايدر
قالماز صبايه ايتديكى بو روز كاردر

شيخ الاسلام مكى زاده عاصم افنديننك وفاتنده وقعه نويس اسعد افندى مشيخته متهئ ومترقب ايكن عارف حكمت بك افندى شيخ الاسلام اولدقده اسعد افنديننك سويلمش اولديغى :

بو بيتم يادكار اولسون جهانه — تخلفله درونم غمله طولدى
بكا لايق ايكن جاه مشيخت — خدانك حكمتى عارف بك اولدى

قطعه‌سنده‌كى حكمت دخى بو قبيلدندر.

فصل ثانی

محسنات لفظیه حقنده‌در

«صنعت جناس» ایکی لفظك معنالری مختلف اولدیغی حالده تلفظده تشابهلریدر. بونك اقسام عدیده‌سی واردر. نته‌کیم: بروجه آتی تعریف اولنور:

«جناس تام» ایکی لفظك وجوه اربعه‌ده، یعنی: نوع وعدد وترتیب حروفده وهیئتده، یعنی حرکه وسکونده متفق اولملریدر. «شیر شیر خوار» کبی.

جاهله جاهله رفعتمی کلور عالمده
علم افراز معارفدر اولان صاحب توغ

و:

باغده‌می ایچیلوب ناله‌لر ایلر نیلر
سسی چیقماز عجبا بلبل اویورمی نیلر

و:

اولمه جفایی صانمکه دوراندن اوکرنور
بی‌مهر وبی وفالغی دور آندن اوکرنور

بیتلرنده‌کی «جاهله»، «دوراندن» جناسلری دخی بو قبیلدندر.

اکر وجوه اربعهٔ مذکوره‌دن یالکز برنده اختلاف بولنسه، «جناس تام» اولمیوب بشقه براسم ایله تسمیه اولنور.

شویله که: اختلاف اکر هیئتده ایسه: «جناس محرف» دینلور. «جبة البرد جنة البرد» عبارەسنده‌کی «برد»، «برد»

لفظلری کبی که با حرفی اولکیسنده مضموم وایکنجیسنده مفتوحدر.

«جاهل یامفرط یامفرط اولور» عبارەسندەکی مفرط ومفرط دخی بوقبیلدندر، که اولکیسی فاء ساکنه وراء مخففه وایکنجیسی فاء مفتوحه وراء مشدده ایلەدر.

واختلاف اگر ترتیب حروفده ایسه: «جناس قلب» دینلور «روزکار زورکار» کبی.

واختلاف اگرعدد حروفده ایسه «جناس ناقص» دینلور ساق ایله مساق کبی.

مؤلف فقیرك بر قصیدەسندن:

آسمان پایه، هما سایه همایون کوکب

مصراعندەکی: «هما» ایله «همایون» دخی بوقبیلدندر. اختلاف اگرنوعدەایسه، یعنی: متجانس لفظلرك یالکز بررحرفی نوعاً مختلف اولوبده بوحرفلر بیننده قرب مخرج بولنورسه: «جناس مضارع» دینلور. «دام» ایله «طام» کبی.

اما بینلرنده قرب مخرج بولنمـاز ایسه: «جناس لاحق دینلور. «ستار» ایله «سیار» و «ستاره» ایله «سیاره» و «جبة البرد و «جنة البرد» عبارەسندەکی «جبه» ایله «جنه» کبی.

قصیدۀ مذکورەدن:

آب لطفکله زمان ایتدی زمینی سیراب
تاب قهرکله قضا دشمنی ایلر تهدید

بیتی دخی بوقبیلدندر.

واختلاف اکر نقطه جهتیله اولورسه: «جناس مصحف»
دینلور. سوق ایله شوق کبی.

مؤلف فقیرك:

لب نکارده بن نجه پك نشاط ویرر
که نقطه نقش ایله جودت اولور سراب شراب

بیتی دخی بوقبیلدندر.

«صنعت اشتقاق» دخی جناسه ملحقدر. «کاتب» ایله
مکتوب» «قون» ایله «قائل» کبی.

«شبه اشتقاق» صنعتی دخی کذلك جناسه ملحقدر. «خال»
یله «خالی» لفظلری کبی.

۲ موازنه، فاصله‌لرك وزناً متساوی اولملریدر.

عالمه جام صفا صوندیغی دم باکه فلك
بر قدح صوندی کیم ویرمیه بیك درلو کسل

تنده‌کی: «فلك» و «کسل» کبی.

«فاصله» نثرده فقره‌لرك، ونظمده مصراعلرك صوك کلمه‌لریدر.
اکر فاصله‌دن بشقه دیکر جزؤلرك جمله‌سی، یاخود اکثری
زناً مقابللری کبی اولور ایسه: «مماثله» تسمیه اولنور.

مشیر سلطنت عقل مصور
پناه مملکت عدل مجسم

نده اولدیغی کبی.

۳ ـ «سجع» فاصله‌لرك برحرف اوزرینه متوافق اولملریدر.
نثرده سجع نظمده قافیه کبیدر. واوچ قسمه منقسمدر.

شویله که فاصله‌لر وزناً مختلف اولورلر ایسه: «مطرف» دینلور.

نته‌کیم: «طلبه: علم بلاغتی اکمال ایتدیلر، علم حقوقده دخی ایججه کسب کمال ایتدیلر.» دیدیگمزده «اکمال» «کمال» کبی.

شعردن نظیری مؤلفک سالف الذکر قصیده‌سنک مطلعی اولان:

حمدلله که بکا یاور اولوب بخت سعید
ایلدی چرخ ایله سرنامهٔ صلحی تجدید

بیتیدر.

واگر فاصله‌لر وزناً دخی متوافق اولورلر ایسه: «سجع متوازی» دینلور.

نته‌کیم: قصص انبیانک: «آندن صکره سائر ناس آنلردن اوره‌دی ونیجه قوملر وصنف صنف انسانلر توره‌دی» عباره‌سنده‌کی: «اوره‌دی»، «توره‌دی» کلمه‌لری کبی.

ینه قصص انبیانک: «گروه مشرکین برحمله‌ده اهل اسلامی بتورمك اوزره مدینهٔ منوره اوزرینه یوریدی؛ خلقی خوف ودهشت بوریدی» عباره‌سنده‌کی: «یوریدی»، «بوریدی» کلمه‌لری دخی بوقبیلدندر.

شعردن نظیری دخی:

آفرین ای روز کارك شهسوار صفدری
عرشه آص شمدنکیرو تیغ ثریا جوهری

بیتیدر.

اگر فاصله‌لرده اولدیغی کبی ماقبللرنده‌کی اجزانك اکثری سجعاً ووزناً مقابللری کبی اولورسه: «سجع مرصع» دینلور.

«فلان افندی زبدهٔ اماثل واقراندر؛ و برادر سر بلندی عمدهٔ افاضل واعیاندر» عبارسنده اولدیغی کبی.

سجع هر حالده کلام بلیغه زینت ویرر؛ فقط فاصله‌لر متحد المآل اولمیوب هر برینك بشقه بشقه معنالری اولمق شرطدر. والا مجرد سجع ایچون بر نوع تکرار دیمك اوله‌جغنه مبنی تطویل قبیلندن اولور. مثلا: «بزه پك چوق احسان ایتدی ولطف بی پایان ایتدی» دینلسه مقبول اولماز.

٤ـ«صنعت تشدید»ـ که «التزام» و «لزوم ما لا یلزم» دخی دینلور ـ شعرده حرف روینك، ونثرده آنك مقامنه قائم اولان حرفك تکراری قافیه وسجع ایچون کافی ایکن آندن فضله برشی التزام اولنمقدر.

مثلا: «کرم» «وهمم» کبی کلمه‌لرده قافیه وسجع ایچون یالکز میمك تکراری کافی ایکن: «کرام» و «بنام» کبی کلمه‌لرده میمك ماقبلنده‌کی الفك دخی تکراری التزام اولنورسه «لزوم مایلزم» قبیلندن اولور.

براهل همت ار بول ای دل مهجور ارنلردن!
که اولسون منزل وصلك یولنی کوسترنلردن

بیتی بو قبیلدندر که آخر کلمه‌ده یالکز نونك تکراریله قافیه حاصل اوله‌بیلور ایکن درت حرفك دها تکراری التزام اولنمشدر.

خون عاشقله دلا انکشت جانان شاح شاح
کوستررو بحر کف قدرتده مرجان شاخ شاخ

بیتی دخی بو قبیلدندر.

سامینك دخی بو یولده بر مشهور غزلی واردر، كه مطلعی بودر.

جوشش اشكله دل پر خون بر مجرا ایكی
حیف كیم كهر دل مشحون بردر یا ایكی

«محسنات لفظیه»نك اصل حسنی معنی لفظه تابع اولمیوب بلكه لفظك معنایه تابع اولمسیدر؛ چونكه معنی طبیعتنه براغیلور ایسه كندوسنه لایق اولان لفظی ایستر؛ و آنك ایستدیكی لفظ كتوریلور ایسه لفظ و معنی ایكیسیده كوزل اولور. اكر تسجیع ایچون تكلف ایله عباره تصنیع اولنور و معنی لفظه تابع قیلنور ایسه لفظ و معنی حلیهٔ حسن و قبولدن عاری قالور.

فصل ثالث

صنایع بدیعیه‌نك لواحقی حقنده‌در

«تلمیح» بر قصه‌یه، یاخود بر مثل مشهوره اشارت اولنمقدر. نته‌كیم: سلیمان فهیم افندینك:

بزه عرض جمال ایتمزمی بلقیس امل آخر
فهیما خاتم داغ محبتله سلیمانز

بیتنده [سلیمان] «علیه السلام» ایله [بلقیس] قصه‌سنه اشارت اولنمشدر.

اختر مطلبم آفاق فلكده طوغماز
كونده‌بیك شی طوغورر لیلهٔ حبلای عدم

بیتنده: «اللیلة حبلی» مثل مشهورینه ایما قیلنمشدر.

تلمیحده: مقصده دلالت خفی وبعید اولورایسه «الغاز»ه ملحق اولور وصدددن خارج قالور.

«اقتباس»: کلامه قرآن کریمدن، یاخود حدیث شریفدن برشی تضمین اولنقدر.

مؤلف فقیرك بر بهاریه‌سندن:

ترانهٔ لب هر جویبار «فاعتبروا»
زبان بلبلك اورادی یا اولی الابصار

بیتنده ودیکر بر بهاریهٔ فارسیه‌سندن:

شنو ز جو ومن الماء کل شیء حی
شنو ز صوت سبوان ربنا لغفور

بیتنده اولدیغی کبی.

«تضمین» بر شاعر کندو شعرینه آخرك شعرندن بر شی تضمین ایتدیرمکدر. شو شرطله‌که غیرك شعری اولدیغنه تنبیه اولنه. مکرکه بین الأدبا معروف برشعرایسه تنبیهه حاجت قالماز.

نته‌کیم: نفعی بربهاریه‌سنك:

بحمدالله زمانکده بقول صبریٔ شاکر
کریبان فلك مهجور دست آه شکوادر

بیتنده [صبری]نك اسمنی تصریح ایده‌رك بر مصراعنی تضمین ایلمشدر.

ایشته میدان هنر! کیتمیه‌لم شیرازه

مصراع مشهورینی سروری تضمین ایله :

رومده آکه سروری کلامزمی قارشو
ایشته میدان هنر ! کیتمیه‌لم شیرازه

دیدیکی کبی .

مؤخراً فهیم دخی :

حلب آنده ایسه بونده بولنور اندازه
ایشته میدان هنر کیتمیه‌لم شیرازه

دیو تضمین ایلمشدر .

کذلك بالاده ذکر اولندیغی اوزره .

فکر زلفك دلده تاب، سوز عشقك سینه‌ده
نار در کاخنده گویا مار در کنجینه‌ده

بیتك مصراع ثانیسنی تضمین ایله :

سوز عشقك سینه‌ده سودای زلفك قلبده
نار در کاخنده گویا مار در کنجینه‌ده

بیتی یاپلمشدر .

اما بر شاعر دیکر شاعرك اشعارندن مصراع، یاخود بیت کبی برشی آلوبده کندو شعری کبی اعلان ایدر، یاخود بعض الفاظنی تبدیل ایله مضمونی چالوبده کندو شعرینه قاتار ایسه سرقت صاییلور. بوایسه مذموم ومقدوحدر .

سرقت شعر ایدنه قطع زبان لازمدر
بویله در شرع بلاغتده فتاوای سخن

واکر خلف سلفك شعرینی اخذ واصلاح ایله آنی دها

اعلا صورتده نظم ایلر ایسه مقبول اولور .

وبعض متشعرین ، که :

فهیما شاعران بو الهوسده قالمامش انصاف
قناعت ایلمز مضمونه دیوانی چالار چارپار

مؤداسنجه دیوانلردن بکندیکنی آلوده کندو نامنه اعلان ایدرلر ؛ شعردن معدود اولمدقلری جهتله موضوع بحثدن خارج قالورلر .

وبعضاً ایکی شعرك بربرندن خبری اولمقسزین بر مصراع ، یاخود بر بیت ایکیسنك دخی خاطرلرینه سنوح ایلر بوکا : «توارد» دینلوب سرقت صایلماز . هله تاریخلرده بوتوارد چوق دفعه وقوع بولمشدر . نته کیم فصل آتیده امثله سی ایراد اولنه جقدر .

شعرای عجم بعضاً اشعار عربیه یی کندو شعرلرینه تضمین ایله «ملمع» طرزنده شعر یاپارلر .

نته کیم : حافظ شیرازی یزیدك :

ادر کأسا وناولها
الا یا ایها الساقی

یعنی بر مصراع اولمق اوزره تضمین ایله :

الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها

مطلعنی سویلمشدر .

«ملمع» بر مصراعی بر لساندن وديكر مصراعی ديكر لساندن اوله‌رق نظم اولنان شعردر.

هيچ كيمسه دكل سر قدردن آكاه
لا حول ولا قوة الا بالله

بيت مشهوری ايله مؤلف فقيرك بر ملمع غزلندن؛

جودت اوله‌لی چشمكه مفتون جانا
لانوم له طول ليال بالله

وديكر بر ملمع غزلندن:

هوای زلفيدر اقصای آرزو جودت
سواد طره نمايد مراشب معراج

بيتلری كبی.

عروض فارسی اكثريا عروض عربی‌يه مخالف دوشر. مثلا: بحر رمل ايله بحر هزج عروض فارسی اصولنجه هر بيتی بعضاً سكزر وبعضاً آلتيشر جزءدن مركب اوله‌رق استعمال اولنور. اما عربيده ايكيسی دخی سكز جزءدن مركب اوله‌رق استعمال اولنماز. بناءً عليه بروجه بالا يزيدك ايكيشر جزءدن مركب اولان ايكی مصراعندن حافظ شيرازی برمصراع ياپمشدر.

شعرای روم اوزانده عروض فارسی اصولنه تابع اولدقلرندن لسانمزده فارسی ايله تركيدن «ملمع» شعر سويلمك سهلدر. اما عربی ايله تركيدن ملمع شعرسويلمك جای نظر ودقتدر.

مثلا: بحر رملدن بر ملمع سويلنه‌جك اولديغی حالده هر

مصراعی اوچر جزءدن ترکیب اولنور ایسه هم فارسی، هم عربی عروضنه توافق ایلر. واکر دردر جزءدن ترکیب اولنور ایسه عربی عروضنه مخالف اولور وشعرای عربدن بری کورسه آنی ناموزون صانور.

مع مافیه ملمع شعرلرده بو مثللو اختلافلر معفودر. اما کاملاً عربجه شعر سویلنه‌جك اولورایسه اوزان عربه توفیق اولنمق لازمدر.

بناءً علیه بعض معربینك قصیدهٔ طنطرانیه کبی هر بیتی سکزر جزءدن مرکب اوله‌رق بحر رملدن سویلدکاری عربی شعرلره شعرای عرب اشعار عربیه نظریله باقمازلر.

بعض متأخرین ادبا یالکز مهمل، یعنی: نقطه‌سز حرفلردن شعر سویلمك کبی صنعتلر اختراع ایتمشلردر. نته‌کیم:

اودل که اوله هوادار مدح اهل کرم
اولور عرائس الهام کردکاره حرم

بیتنده هیچ نقطه‌لی حرف یوقدر.

بوده بر هنردر. لکن اسلاف ادبا بومثللو خطه عائد اولان صنعتلری محسنات بدیعیه‌دن عد ایلمامشلردر.

شعرای متأخریندن بعضیلری «الغاز» و «تعمیه» یولنده منظوم کلاملر سویلمشلردر. لکن بونلر دخی محسنات بدیعیه‌دن معدود دکللردر.

«الغاز» لغز سویلمكدر. «لغز» بیلمجه دیمكدر، كه برشیئك علائم واوصافنی ذكر ایله آكا سائر اشیادن متمیز اوله جق صورتده ورمز یولنده دلالت ایدن كلامدر.

«تعمیه» كلام موزونده برذاتك نامنه رمز وایما ایله دلالت ایتمكدر. اول كلامه دخی «معما» دینلیر.

بنده یوق صبر و سكون، سنده وفادن ذره
ایكی یوقدن نه چیقار، فكر ایدەلم بر كره

بیتنده [نابی] نامه ایما اولنمشدر.

صنعت تاریخ اربابی دخی بر مصراعك حسابجه نقصان، یا زیاده‌سنه رمز وایما ایتمكه «تعمیه» دیرلر.

نته كیم: فصل آتیده كلور.

فصل رابع

صنعت تاریخه دائردر

متأخرین ادبانك اختراع ایتدكلری برده: «صنعت تاریخ» واردر، كه بروقعه‌یی مشعر اولان مصراعك، یاخود بیتك بحسب الجمل عدد حروفی اول وقعه‌نك تاریخ وقوعنه مصادف اولمسیدر. بودخی صنایع بدیعیه‌دن معدوددر. اوائلده بوصنعت یوق ایدی.

صکره‌لری بر وقعه‌یه تاریخ اولمق اوزره بر کلمه، یاخود بر عباره بولنمق بین الادبا دأب وعادت اولمشدر.

شویله که: ۷۹۱ سنهٔ هجریه‌سنده فوت اولان حافظ شیرازینك وفاتنه تاریخ اولمق اوزره «خاك مصلی» ترکیبی بولنمشدر، که ابجد حسابیله عدد حروفی سنهٔ مزبوره‌یه موافقدر.

و ۸۰۳ سنه‌سنده تیمورك سیواسی تخریب ایتدیکنه «خراب» کلمه‌سی تاریخ دوشمشدر.

وفاتح سلطان محمد خان ثانی حضرتلرینك ۸۵۶ سنه‌سنده روم ایلی حصارینی بنا ایتدیکنه «بنیان محمد خان» ترکیبی و ۸۵۷ سنه‌سنده استانبولی فتح ایتدیکنه «بلدة طیبة» عبارهٔ شریفه‌سی و ۸۷۸ سنه‌سنده اوزون حسنه غلبه‌سنه [وینصرك الله نصرا عزیزا] آیت کریمه‌سی تاریخ واقع اولمشدر.

و ۸۹۸ سنه‌سنده ملا جامی وفات ایتدکده [ومن دخله کان آمنا] آکا تاریخ دوشمشدر.

و یاوز سلطان سلیم خان حضرتلرینك ۹۲۲ سنه‌سنده سلطان غوری‌یه غلبه‌سنه تاریخ اولمق اوزره کمال پاشا زاده: «فتح ممالك العرب» عباره‌سنی بولوب بعده ۹۲۳ سنه‌سنده دیار مصری فتح ایتدیکنده دخی: «فاتح ممالك العرب» دیمشدر.

ایشته ابتدالری بویله منثور اوله‌رق تاریخ آرانوب بولنور ایکن ۸۵۰ سنه‌سنده سلطان محمد خان ثانی حضرتلری بر جامع

شریف بنا ایتدکده اول عصرك علمای ادباسندن «قصیدهٔ نونیه» صاحبی مشهور خضر بك :

جامع زید عمر من عمره

مصراعنی سویلمش و آندن صکره شعرا منظوم تاریخ بولمغه دخی هوس ایلمش ایدی .

واستانبولك تاریخ فتحی اولمق اوزره :

اهل دین استانبولی آلدی جدال وجنكله

مصراعی سویلنمشیدی .

طقوز یوزسنهٔ هجریه‌سندن صکره کزیده تاریخلر سویلنمکه باشلادی . مثال اوله‌رق بعضیلری بروجه زیر تحریر اولنور .

اسامی	تاریخلر	سنه
نظمی	: انکروسی منهزم قیلدی سلیمان زمان	۹۳۲
لاادری	: آصف النه کیردی سلیمان مهری	۹٤۷
«	: سلیمان ویردی مهرین آصفینه	۹٦۲
شعبی	: شامی احیا ایلدی سلطان رومك جامعی	۹٦٦
امیری	: شاه شد سلطان سلیم کامیاب	۹۷٤
نیازی	: آلدی قبرس آطه‌سن شاه سلیم	۹۷۸
هاشمی	: سعادتله صفا کلدك افندم	۹۹۰
«	: اهل سنت منزلی اولدی روان	۹۹۱
«	: قلعة زاد عمر بانیها	۹۹۱
روحیٔ بغدادی	: صفالر ایلدی صافی جنانه باصدی قدم	۹۹۷

الحاصل خضر بکك آچدیغی چغر، کیده‌رك شعرا ایچون برشاهراه اولوب وقوعات مهمه ایچون برمصراع وبعضاً بربیت اولمق اوزره تاریخلر نظم ایلمکه باشلامشلر ایدی. بیك تاریخندن صکره بوکا دها زیاده اعتنا ایدلدی. وبروسه علماسندن سالف الذکر هاشمی افندی پك کوزل وغایت مصنع تاریخلر سویلیه‌رك وبوبولده سائرینه تقدم ایلیه‌رك صناعت تاریخده امام اولمشدر.

بناءً علی ذلك بیك تاریخندن صکره سویلنمش اولان تواریخ منتخبه‌دن برآز مثاللر کتوره‌لم:

اسامی	تواریخ	سنه
لا ادری	: مسجد مستحسن ارکانه	۱۰۰۲
طالبی	: خان محمد اولدی سلطان جهان	۱۰۰۳
طبی	: ایتدی قدری چلبی عزم بقا	۱۰۰٤
لا	: کتدی شمسی چلبی دنیادن	۱۰۱۸
هاشمی	: اوقی روح اسعد ایچون فاتحه	۱۰۳۰
حالتی	: کیردی آصف النه مهر سلیمان زمان	۱۰۲۵
لا	: چشمنه کحل عدم چکدی اجل شهلانك	۱۰٤۷
جوری	: جلوس خان محمد ایلدی آسوده دنیایی	۱۰۵۸
	: اوله عقباده مقام حنفی بیت جنان	۱۰٦۹
نابی	: دوشدی قنچه حصنه نور محمدی	۱۰۸۳
صدیق	: پادشاه جهان احمد خان	۱۱۱۵
سید وهبی	: کلدی مفتاح روان آچدی در امیدی	۱۱۳۷

وله	: همدان کنجه روان فاتحی سلطان احمد	۱۱۳۷
رشید	: اولدی خان محمود امام المسلمین	۱۱۴۳
راغب پاشا	: یاپلدی موقعنده جامع الور علی پاشا	۱۱۴۷
روحیٔ کلیسی	: کیجه ساعت ایکیده زلزله یقدی شامی	۱۱۷۳
سنبلزاده وهبی	: زلالی وراء النهره دریادن روان اولدی	۱۱۹۵

منوال مشروح اوزره بیك تاریخندن صکره منظوم تاریخ سویلمك صناعتی خیلیجه ترقی بولدی و۱۱۹۳ سنه‌سنده درسعادته کلان آطنه‌لی سروری افندی بو صناعتك خرده‌لرینی بولوب طوغریسی بوفنده استاد کل اولدی . عصرنده سنبلزاده وهبی کبی فن شعرده آندن ماهر وخواجه منیب افندی کبی ادیب ومتبحر نیجه ذوات وار ایکن فن تاریخده برکیمسه آکا اقران اوله‌مامشدر .

الحاصل، سروری بوصناعتده اسلاف واخلافنه فائق اولوب یالکز کندو زماننك وقایعنه قناعت ایتمیه‌رك ازمنهٔ سالفه‌نك وقایع مهمه‌سنه دخی کوزل کوزل تاریخلر سویلمشدر. دیوانی مطالعه ایدنلرك معلومیدر .

سروری افندی کرك کندوسنك وکرك اسلاف ومعاصری اولان شعرانك تاریخلرندن مقبول ومستحسن اولنلرینی جمع ایله برمجموعه‌یه قید ایدوب وفاتنده عزت ملا دخی عصرنده سویلنان تاریخلرك منتخبلرینی بوکا علاوه ایتمشدر . بعده وقعه نویس اسعد افندی دخی انتخاب ایلدیکی تاریخلری آکا قاتمشدر.

حقا که اسلاف شعرانك اك كزیده تاریخلرینی جامع بر اثر بی نظیر در .

سروری اول مجموعه‌یی اصل «تواریخ منتخبهٔ ترکیه» ایچون ترتیب ایلمش ایسه‌ده بعض تواریخ فارسیه وعربیه‌یی دخی قید ایلمشدر. حتی ۱۱۹٤ سنه‌سنده انشا اولنان حمیدیه کتابخانه‌سی ایچون سویلمش اولدیغی :

قد بنی دار الکتب سلطاننا عبد الحمید

تاریخی دخی اول مجموعه‌یه قید ایتمشدر . بو تاریخك بالاسنده‌کی قصیده‌سی دخی هپ عربیدر . حالبوکه بالاده بیان اولندیغی اوزره بحر رملك سکز جزءدن ترکیبی اصول عروض عربیه یه مخالفدر. «ملمع» شعرلرده بوکا بردرجه‌یه قدر مساغ اولسه بیله اوزان فارسیه اوزره هپ عربی اوله‌رق نظم اولنان شعرلر مقبول اولماز . وبرده : «الکتب» لفظی اوزره وقف ایتدیکنه مبنی عصری ادباسندن بعضیلری آکا اعتراض ایتمشلر ایدی . بو اعتراض دخی بجا واقوادر ؛ چونکه اشعار عربیه‌ده کرك وقف، کرك اشباع آنجق بیتك آخرنده وبرده مصراع، یعنی: مثنوی یا مطلع ایسه مصراع اولك دخی آخرنده اولور؛ سائر محللرنده جائز دکلدر. فارسی وترکی شیوه‌سی اوزره عربی شعر سویلمك ایسه مستحسن اولماز .

تاریخك اك اعلاسی حشودن عاري ومراد اولان معنایی کمال

وضوح ایله مفید اولان مصراع آزاده ، یعنی : دیکر مصراعه مربوط اولمایان برمصراع برجسته‌در.

سروری‌نك :

اولدی صالح افندی دفتردار

مصراعی کبی، که بونی استماع ایدن کیمسه صالح افندی نامنده بر ذاتك دفتردار اولدیغنی فهم ایدر و جمیع حروفی حساب اوندقده ۱۲۱٤ سنه‌سنده وقوعی معلوم اولور ؛ فقط بویله تاریخلر پك نادر تصادف ایدر.

سروری بیکلرجه نظم ایلدیکی تاریخلرینك ایچنده اك زیاده بونی بکنورمش :

سنك سنك سروری کلدی قرقه

مصراعی دخی بوقبیلدندر، که بونی مطالعه ایدنلر ۱۲۰۵ سنه‌سنده سروری‌نك قرق یاشنه واصل اولدیغنی درحال فهم ایدرلر.

۱۲۱۳ سنه‌سنده قهوه‌دن توبه ایتدیکنه دائر سویلمش اولدیغی :

قهوه‌دن قیلدی سروری توبه

مصراعی دخی بوقبیلدندر .

بویولده سویلنمش اولان تاریخلرك کزیده‌لرندن بروجه آتی برآز مثاللر دها کتوره‌لم :

اسامی	تواریخ	سنه
سروری :	قیلدی ابراهیم افندی ارتحال	١١٩٨
وله :	ارتحال ایتدی محمد چلبی	١٢٠٢
وله :	تزوج ایتدی عاصم بك افندی	١٢٠٩
وله :	خان سلیم اوچ کمی ایندیردی یمه	١٢١٥
وله :	ایلدی رحلت کاوب قدسی افندی کعبه‌دن	١٢٢١
وله :	میر عارف ایتدی عقد ازدواج	١٢٢٢
وله :	یتری آلدی جند خان محمود	١٢٢٧
حکمت :	وفات ایتدی جمال‌الدین افندی	١٢٢٧
وله :	رفت رحمتی زعالم فانی	١٢٢٧
ذائق :	روم‌ایلینه عزم وعودت قیلدی خان عبدالمجید	١٢٦٥

هروقت بویله برجسته مصراعلر بولنه‌مازه چونکه اکثریا معنای مراده دلالت ایدن لفظلرك عدد حروفی تاریخه موافق دوشمز. بناءً علیه حسابی طولدیرمق ایچون حشو وزائد لفظلر علاوه اولنور. ایشته بو علاوه‌لر نقدر مقامه مناسب ولطائف بیانیه وبدیعیه‌یی مشتمل اولورایسه تاریخ ده اوقدر مقبول اولور.

بویولده سویلنمش اولان تواریخ مقبوله‌دن دخی بروجه آتی برآز مثاللر کتوره‌لم :

اسامی	تواریخ	سنه
سروری :	بارك الله پادشاه عادل اولدی شه سلیم	١٢٠٣

وله	: جان شیرینی ویردی فرهاد	۱۲۰٤
عینی	: بحره ایام شتاده ایندی اوچ فلك جدید	۱۲۱۳
سروری	: کچدی غالب دده جاندن یاهو	۱۲۱٤
وله	: دیوب الحکم‌الله کوچدی قاضی‌زاده ۰أوایه	۱۲۱۹
وله	: حیف کیم قیلدی محمد بك افندی رحلت	۱۲۱۹
وله	: کوچدی مبرد نصف شتاده	۱۲۱۹

(ولادت همایون)

طالب	: قیلدی تولد مژده کیم شهزاده‌من عبدالحمید	۱۲۵۸

تاریخ ابتدا بروجه مشروح حقیقت دائره‌سنده آرانور . وبولنه مازایسه : مجاز ، کنایه ، تلمیح وتوریه یولی اختیار اولنور . وبویولده بولنان تاریخ نه قدر رنکین ومعنای مراده دلالتی نه‌قدر واضح اولور ایسه اومرتبه مقبول ومستحسن اولور . نته‌کیم زیرده تحریر اولنه‌جق مثاللردن آکلاشیلور :

(تاریخ وفات کانی)

سنبلزاده‌وهبی	: کیتدی کوهر ایدی کویا او معارف کانی	۱۲۰٦
سروری	: حق بو انبار جسمی ایده کنج برکت	۱۲۰۸
غالب	: دوکلدی قالب مقبول ومطبوعه دوکمخانه	۱۲۰۹
سروری	: مقید زاده‌قید تندن اطلاق ایلدی روحی	۱۲۹۹
وله	: سراپا عشقله سوزان ایکن‌محو اولدی یان ملا	۱۲۱۱
وله	: ماء حیوان سمتنه آقدی بالق بازارینك	۱۲۱۱
وله	: ایلدی اقبالی اوچ آنبارلی یمه آتلر کبی	۱۲۱۱
وله	: اوچ کمی یول بولدی کمسز آت کبی قوشدی یمه	۱۲۱۳
وله	: آت کبی بردن سکیردوب اوچ کمی بولدی یمن	۱۲۱۳

وله : قوش کبی اوچ قطعه قالیون اوچدیلر سوی یمه ۱۲۱۳

(معادن امینی ضیا پاشانك صدارتی)

وله : پادشه معدنده بولدی مهرینه لایق کهر ۱۲۱۳

(وزارت طیار پاشا)

وله : اوج اعلای وزارتده همادر طیار ۱۲۱۵

وله : حق بوانبار بلندی ایده کنز البرکات ۱۲۱۷

وله : کل اوقی سید سلیمان روحی ایچون فاتحه ۱۲۲۰

وله : فاتحه عثمان افندی روحنه ۱۲۲۰

وله : محفل عدنی مقر ایتسون بلال ۱۲۲۲

وله : شربتی صوندی شکر زادهیه ساقیٔ اجل ۱۲۲۲

عارف : اولدی عدلی خان محمودك جلوسنده عیان ۱۲۲۳

(مخلصی عدلی اولدیغی جلوسنده میدانه چیقمشدر)

عزت : محمود خانه مولی ملکی ایده مبارك ۱۲۲۳

سروری : جهاندن کوچدی بلبل خواجه قوندی عدن اعلایه ۱۲۲۷

حکمت : کعبهٔ خلدی مکان ایلیه روح مدنی ۱۲۲۷

(صدارت درویش پاشا)

عزت : قطب عالم صاحب مهر ایلدی درویشی ۱۲۳۳

(ریاست پرتو پاشا)

وله : سایهٔ شاهانهده آلدی ریاست پرتوین ۱۲٤۲

(ولادت همايون)

حقى : قر ويردى كلدى عالمه شهزاده‌مز (عبدالحميد) ١٢٥٨

(جلوس سلطان عبدالعزيز)

جودت : ويردى اورنك جهاندارى‌يه فر عبد العزيز ١٢٧٧

صفوت : قوشدى كاوى زاده‌يى كردونهٔ موته اجل ١٢٦٥

(وفات والئ مصر)

وله : ام دنيا قوجه‌سن ايتدى تلف ١٢٦٥

بعضاً ايكى اوچ شاعرك بر تاريخده توارد ايتدكارى واردر. زيرده محرر تاريخلرده اولديغى كبى:

(سرورى . عزت)

مصطفى خانه بيعت ايلدى ناس ١٢٢٢

(سرورى . حكمت)

اوچدى صحن جنانه طوطى شيخ ١٢٢٥

(سرورى. حكمت. رأفت)

جانئ عدن ايلسون قدرت بكك رب قدير ١٢٢٧

(حقى . شناسى)

ياپدى خان عبدالمجيد يم همم جسر جديد ١٢٦١

بعضاً بر بیتك مجموعی بر تاریخ اولور. نته‌کیم: سرورینك (۱۲۰۶) سنه‌سنده سویلدیکی:

سهمله میداندە آلدی منزلی
دیکدی طاش سلطان سلیم کامبین

بیتی کبی.

وبعضاً بر بیتك هر مصراعی برر تاریخ اولور. نته‌کیم سرورینك:

قرقلری هر حالده مولی معینی ایلیه
سنی قرق اولدی جناب‌شه سلیمك بوسنه

بیتنك هر مصراعی ۱۲۱۵ عددینه مساوی اوله‌رق بشقه بشقه برر تاریخدر.

تاریخ یا «تام» اولور، که جمیع حروفی داخل حساب اولور. بالاده مذکور تاریخلر کبی.

یاخود یالکز نقطه‌لی حرفلری حساب اولنوب «تاریخ معجم» و «تاریخ مجوهر» دینلور.

ویاخود یالکز نقطه‌سز حرفلری حساب اولنوب «تاریخ مهمل» وساده دینلور.

تاریخ معجمه مثال :

سروری

بر صبی رشید مکتبده ایتدی ختم تلاوت فرقان
شو حدیث اولدی جوهرین تاریخ خیرکم من تعلم القرآن

۱۲۱۰

سروری

کروبی الشیم عاشر افندی مفتیٔ عالم
که وقتك قطبیدر ذات شریفی فضل و تقواده
سروری جوهر کلدن ایدن تاریخن استنباط
موفقدر مجرد عقل عاشر نقل فتواده

۱۲۱۳

سروری

کناهی وار ایسه عفو اوله معجمله دیدم تاریخ
نصوحی زاده قیلدی توبه قرب حقه عزم ایتدی

۱۲۱۸

تاریخ مهمله مثال :

طالب

فر ویرر مهر الله غالب کبی پاشا صدره

۱۲۳۹

بعضاً مصراع تاریخك عدد حروفی بر قاچ ناقص یا زیاده کلدکده مقامه مناسب تعمیه ایله ضم یا تنزیل اولنور .

بویله تعمیه ایله سویلنمش اولان رنکین تاریخلردن بر قاچ مثال کتوره‌لم :

سروری

بایله یازدی قلم ثبت ایدیجك تاریخن
قشله‌ده ایتدی بنا والده سلطان حمام

۱۲۰۹

اشبو مصراع تاریخك عدد حروفنده ایکی نقصان اولوب باحرفنك عددی اولان ایکی ضم ایله اکمال اولنمشدر .

سروری

شکل کرداب کلور فکره یازارکن تاریخ
سوردی یلکن کورك اعدایی قپودان پاشا

۱۲۰٤

بو مصراع تاریخده بش نقصان اولمغله شکل کردابده اولان وبشه دال بولنان (ه) رقمی ضم ایله اکمال قیلنمشدر .

سیر وهبی

شه عالم آلنجه بهمنك تاجن دیدم تاریخ
عجمدن کلدی مفتاح روان باب همایونه

۱۱۳۷

بو مصراع تاریخك ایکی زیاده‌سی واردر. بهمنك تاجی، یعنی: حرف اولی اولان با حرفنك اخذ وتنزیلی ایله تسویه اولنمشدر.

سروری

دل کان زرشکله قوپدقده دیدم تاریخن
آلدی مهر کرمك معدنی یوسف پاشا

۱۲۱۳

بو مصراع معدن امینی یوسف پاشانك صدارتی تاریخی اولوب بر زیاده‌سی واردر. کانك قلبی اولان الفك تنزیلی ایله تسویه قیلنمشدر.

بعضاً بر مصراعك عدد حروفی مراد اولان سنه‌نك تمام ایکی قاتی اولوب «دوتا» دنیلور. تاریخ تام کبی مقبول دکلدر. فقط بر مصراعك هر نصفندن برر تاریخ چیقار ایسه مصنع ومقبول بر تاریخ اولور. نته‌کیم: سرورینك

بر جمعه کون شوکت ایله سلطان عثمان اولدی شاه

مصراعی ایکی تاریخی مشتملدر . شویله که : « بر جمعه کون شوکت ایله » عبارەسنك عدد حروفی ۱۱۶۸ اولەرق سلطان عثمانك جلوسنه تاریخ اولدیغی کبی « سلطان عثمان اولدی شاه » جملەسی دخی بشقەجه بر تاریخدر .

کذلك مصراع تاریخك حروف معجمه ومهملەسندن برر تاریخ چیقارایسه تواریخ مصنعەدن معدود اولور . نته‌کیم : سرورینك

موفقسین سروری معجم ومهمل دوتاریخه
مرابع وفق کشور مصطفی خاندر مکارمله

بیتندەکی مصراع تاریخك حروف منقوطەسی (۱۲۲۲) اولوب ساده حروفی‌دخی اوقدر اولمغله ایکیسی دخی سلطان مصطفای رابعك جلوسنه برر تاریخدر.

تواریخ مصنعەنك انواع کثیرەسی واردر. ازجمله بریسیده بودر،که بیتك ایکی مصراعی برر تاریخ اولدیغی حالده هرمصراعنك احاد و اعشرات و مأتی یکدیکره مساوی اولدقـده نقل یکدیکر اصولی ایله آلتی تاریخ دها پیدا اولور .

تواریخ مصنعەنك بر نوعیده اخراج و ادخال اصولیدر . نته‌کیم: (۱۱٤۲) سنەسنده اشرف خان‌افغانی عساکر عثمانیه‌ایله وقوع بولان محاربەسنده منهزماً فرار ایتـدکده تاریخ مصنع اولەرق مشتاق « اشرف ازتیغ پادشـاه کریخت » مصراعنی

سويلمشدر . حسابى بو وجهله‌دركه « تيغ پادشاه » تركيبنك عدد حروفى (١٧٢٣) اولوب آندن (اشرف) اسمنك عددى اولان (٥٨١) طرح اولندقده (١١٤٢) قالير.

كذلك (١١٤٤) سنه‌سنده واقع اولان مصالحه‌يه تاريخ اولمق اوزره مسرود خان : « جدل رفت ازميان شهرياران اتحاد آمد» ديمشدر. حسابى بو وجهله‌در.

شهرياران	٧٦٧
جدل	٠٣٨
	٧٣٠
اتحاد	٤١٤
	١١٤٤

توارخ مصنعه‌نك بر نوعى دخى لفظاً ومعنىً تاريخى مشتمل اولان مصراع ياخود بيتدر. زيرده‌كى تاريخلر كبى.

اسامى		سنه
هاشمى	. خان محمد ايلدى داد ايله بيك اوچده جلوس	١٠٠٣
هادى	. باقى افندى كيتدى عقبايه بيك سكزده	١٠٠٨
هاشمى	. يول اولدى اسكداره بيك اوتوزده آق دكز طوكدى	١٠٣٠
لاادرى	. صدر عالى آلدى بيك يوز برده اردل ملكنى	١١٠١
درى	. بيك يوز اونده بولدى دنيا راحت صلح وصلاح	١١١٠
سرورى	. بيك ايكيوز اون آلتيده آلوب مصرى بنام اولدق	١١١٦

سروری‌نك :

بیك ایكیوز اون سكرده ثانیا
اولدی عصمت بك افندی صدر روم

بیتی دخی بو قبیلدندر .

(استطراد)

تاریخلرك حسابنده تلفظه اعتبار اولنمیوب خطه اعتبار اولنور . مثلا : دعوی كبی یا ایله یازیلوبده الف ایله اوقونان كلمه‌لر یا ایله حساب اولنور .

و «مفتی الانام» عباره‌سنده یا ایله همزهٔ وصل تلفظ اولنمدیغی حالده یا وهمزه حسابه ادخال قیلنور .

فاتحه كبی آخرنده تاء تأنیث اولان عربی كلمه‌لر حال وقفده ها كبی بش حساب ایدیلیر .

«فاتحهٔ شریفه» تركیبنده «فاتحه» نك آخرنده‌كی «هاء رسمیه» بش حساب اولندیغی كبی اوزرنده‌كی همزه دخی بشقه‌جه بر اوله‌رق حساب ایدیلیر .

«مفتیٔ عالم» عباره‌سنده (یاء) حسابه داخل اولدیغی كبی همزه دخی بشقه‌جه حساب ایدیلیر .

نساء كبی آخرنده الف ممدوده اولان كلمات عربیه‌نك همزه‌سی لساننمزده لطفاً وخطاً ترك اولنه‌رق « نسا » یازیلیر واویله‌جه اوقونور ؛ فقط موصوف یاخود مضاف اولور ایسه

همزه اعاده اولنور و «نساء حسان» و «نساء زمان» دنیلیر.

جزء کلمه‌سی اکثریا عربیده (واو) ایله «جزؤ» یازیلیر ایسه‌ده لسانمزده یالکز همزه ایله «جزء» یازیلیر.

«ایکی یوز» لفظنی ترکیب ایدرك بر (یا) ایله «ایکیوز» یازمق یازمق جائز وشایع ایسه‌ده تاریخلرده اصلی اوزره ایکی (یا) ایله یازمق اولی کورلمشدر.

«افندی‌یه» «شمدی‌یه دك» لفظلرینی دخی «افندیه» «شمدیه‌دك» یازانلر وار ایسه‌ده اصللری اوزره یازلمق راجحدر.

«قائممقام» ایکی میم ایله یازیلیر. فقط بر میم مشدده ایله «قائمقام» یازلمق دخی جائز اولور.

«بیك» از قدیم یا ایله یازیله‌کلمش ایسه‌ده صکره‌لری یاسز اوله‌رق «بك» یازلمق متعامل اولمشدر.

«اوقومق» مصدرینك امر حاضری واو ایله «اوقو» یازیلیر؛ فقط اسلافدن بعضیلری یا ایله «اوقی» یازمشلردر. مورخلر دخی حسابلرینه نصل کلیرسه اویله یازارلر.

«قیلدی» یا ایله یازیلیر؛ فقط مورخلر بعضاً تعدیل حساب ایچون یاسز اوله‌رق «قلدی» یازارلر. «کیتدی» لفظی دخی بو قبیلدندر. شوقدرکه اسلاف مورخینك اکثری بونی یاسز یازمشلردر. «ینه» بر یا ایله اولوب آنجق اشعارده بعضاً وزن ایچون یایی مد ایدرلر وایکی یا ایله «یینه» یازارلر.

«آیینه» ایسه بالعکس ایکی یا ایله اولوب بعضاً اشعارده بر یا ایله «آینه» یازیلیر.

لسان عربیده «صلوة» «ذكوة» رسم عثمانیلرزده واو ایله یازیلیر ایسه‌ده لسان عثمانیده الف ایله «صلات» «ذكات» یازیلیر. عربیده «مصراع» الف ایله اولوب جمعی «مصاریع» كلیر؛ فقط شعرای ایران الفسز اوله‌رق «مصرع» قوللانمشلر. بز دخی ایكی وجهله استعمال ایدرز.

لسان عربیده همزه ایكی قسم اولوب بری: «همزهٔ وصل» دیكری: «همزهٔ قطعیدر.» همزهٔ وصلك قطعی وهمزهٔ قطعك وصلی جائز دكلدر. شعرده اولسه دخی مخل فصاحت اولور. فارسیده هر همزه‌نك وصلی جائزدر. شعرای روم دخی بوخصوصده شعرای فرسه اقتفا ایتمشلردر. نته‌كیم: مؤلف فقیرك

كلدی خوابكه وصله ایدوب ناز بكا
نلر ایتدی نلر اول غمزه‌یی غماز بكا

بیتنك مصراع ثانیسنده‌كی همزه‌لر ایله

كیجه‌لر عزم ره یار ایدرزدم جودت
شعلهٔ آهم اكر اولمسه غماز بكا

بیتنك مصراع ثانیسنده «اكر» حرفنك همزه‌یی وصل اولنمشدر.

بعض شعرای روم همزه كبی عینی دخی وصل ایدرلر. نته‌كیم: فهیمك

صبح صادق کبی صادق اولیجق یار بکا
روز روشن اولور عینیله شب تار بکا

بیتنده «عینیله» لفظنك عینی همزه کبی وصل ایدلمشدر.

بی نقاب وبانقاب عرض جمال ایلردی یار

مصراعندهکی «عرض» کلمهسنك عینیدخی وصل ایتمك لازمدر. والا نقابك الفی حذف اولنمق لازم کلور بو ایسه هیچ جائز دکلدر. عارف حکمت بك افندی کبی فضلای ادبا عینك اویله همزه کبی وصل اولنمسنی اصلا تجویز ایتمزلردی. بونی تجویز ایدن شعرا دخی نثرده تجویز اولنمیان نیجه شیلر ضرورت شعربهیه مبنی تجویز اولنور. علیالخصوص، تا بخلرده برمرتبه دهااتساع کوسترلمك لازمکلور دیرلرایدی «کلاناءیترشح بمافیه».

خاتمه

اوچ مقامده، یعنی: ابتدا، تخلص وانتهاده سوزك فصاحتنه پك زیاده دقت واعتنا اولنملیدر.

چونکه ادبا مقصده شروعدن مقدم، «تغزل» یا «تفخر» یاخود زمانهدن «تشکی» یا «تشکر» کبی بر مقدمه ایله کلامه ختام ویررلر.

ابتدا سامعك قولاغنه طوقونهجق سوز افصح، ومعناسی اوضح اولدیغی حالده، آلت طرفنی کمال اهمیت ایله دکلر.

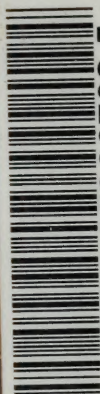
و الا آلت طرفی هرنقدر کوزل اولسه چندان قولاق آصماز بناءً علیه حسن ابتدایه زیاده اعتنا اولنمق لازمکلور. والک اعلاسی مقصدی مشعر اولان سوزلر ایله ابتدا ایتمکدر. ایشته بوکا «براعت استهلال» دنیلور. مبادیدن مقصده بر مناسبت ایله کچیلور ایسه «تخلص» دنیلور. واکر مناسبت آرانمقسزین کچیلور ایسه «اقتضاب» دنیلور، که قدمانک مسلکیدر. بعضاً دخی «بعدذا» یا «بعدازین» یاخود «مقصده کله‌لم» کبی بر سوز ایله مقصده کچیلوب بو دخی تخلصه قریب بر اقتضابدر.

متأخرین ادبا حسن تخلصه پک زیاده اعتنا واهتمام ایتمشلردر. چونکه مخاطب مبادی‌یی دکلر ایکن مقصده مترقب اولور. بو جهتله کریزکاه نه‌قدر کوزل اولور ایسه. کلامده اوقدر تحسینی جالب اولور. «انتهاء کلام» ایسه، سامعک الک صکره قولاغنده قاله‌جق سوز اولمغله، کوزل اولدیغی حالده اوسط طرفنک قصورلرینی اورتر. وانتهانک احسنی کلامه تمام اولدیغنی مشعر اوله‌جق وجهله ختام ویرمکدر.

(الحمدالله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله)

﴿ صوك ﴾

بشنجی دفعه طبع اولونان بلاغت عثمانیه کتابنك فهرستیدر .

3 1761 07966708 5